

KERESZTÉNY MAGVETŐ

KIADJA
AZ
UNITÁRIUS EGYHÁZ

100 ÉVFOLYAM
ALAPÍTÁSI
ÉVE
1861

2
1994

KERESZTÉNY MAGVETŐ

100. évfolyam • 1994 • 2. szám
Kolozsvár

TARTALOM

Balázs Ferenc: Szeressük egymást bűneinkben is 71

TANULMÁNYOK

Dr. Tapolyai A. Mihály: A kapcsolatok válsága; menekülés a valóságtól72
Sütő Erzsébet: Gondolatok az édesanya szerepéről a családban76
Dr. Gál Kelemen: A tordai unitárius gimnázium történetéből80
Dr. Molnár István: Helytörténeti adalékok a székelykeresztúri egyházkör ekléziáinak ismertetéséhez (2. rész) ...88
Kovács Sándor: Unitárius nagyjaink sírkövei a Házsongárdi temetőben97
Dr. Kállay Ernő: Gondolatok egy jelkép örvén 106
Kedei Mózes: Angliai élmények 109
Felekezeti Iskola-Alapítvány: Felhívás népünkért, népünk támogatásával 111

SZÓSZÉK - ÚRASZTALA

Kovács István: Pünkösdi fáklagyújtás 112
Szabó Zoltán: Figyeljetek a beszédre 114
Simén Domokos: A teherhordozók 116
Jézusra emlékezünk 119
Pálfi Dénes: Isten üzeni: szeressetek! 120
Egymás terhét hordozzátok! 122
Eszmék, gondolatok 124
EGYHÁZI ÉLET - HÍREK 126
KÖNYVSZEMLE 129

Alapítási éve 1861. Kiadja az Unitárius Egyház. Megjelenik negyedévenként. Szerkesztő Bizottság: dr. Kovács Lajos (elnök és felelősszerkesztő), dr. Erdő János (felelős-szerkesztőhelyettes), dr. Szabó Árpád és Szabó Dezső (szerkesztők), András György, Mikó Lőrinc, dr. Rezi Elek, Szász Ferenc és Kovács István.

Szerkesztőség: Kolozsvár, 1989 December 21 út 9 szám. Tel: 19 32 36
Postacím: 3400 Cluj-Napoca, B-dul 21 Decembrie 1989 nr.9.

CHRISTIAN SOWER

Journal of the Unitarian Church, Romania
C ● Cluj-Napoca ● 1994/2

CONTENTS

Ferenc Balázs:	Let us Love Each Other in our Faults	71
----------------	--	----

STUDIES

Dr. A. Mihály Tapolyai :	The Crises of the Relationships; Escape from the Reality	72
Erzsébet Sütő:	The Role of Mother in the Family	76
Dr. Kelemen Gál:	The History of the Unitarian Secondary School from Torda	80
Dr. István Molnár:	Data Concerning the History of the Székelykeresztúr District Parishes (2nd Part)	88
Sándor Kovács:	Tombs of our Great Unitarians in the Házsongárd Cemetery	97
Dr. Ernő Kállay:	Opinions about a Symbol	106
Mózes Kedei:	My Personal Experiences from England	109
Interdenominational School-Foundation:	Appeal for our People with the Support of our People	111

SERMONS

István Kovács:	Lighting a Whitsuntide Torch	112
Zoltán Szabó:	Pay Attention to the Speech	114
Domokos Simén:	The Heavy-Loads Bearer	116
	We Remember at Jesus	119
Dénes Pálfi:	God's Message: Let us Love!	120
	Let us Bear Each Other's Load!	122
Ideas, Thoughts		124
CHURCH LIFE - NEWS		126
BOOK REVIEWS		129

EDITORS: dr. Lajos Kovács, President of the Editorial Board; Membres: dr. János Erdő, dr. Árpád Szabó, Dezső Szabó, György András, Lőrinc Mikó, dr. Elek Rezi, Ferenc Szász and István Kovács.

Editorial Office: B-ul 21 Decembrie 1989 nr.9, 3400 Cluj-Napoca, Romania; Tel: 19 32 36

E számunk szerzői:

Balázs Ferenc (1901-1937) fró, unitárius lelkész; *dr. Tapolyai A. Mihály* egyetemi tanár, Kolozsvár; *Sütő Erzsébet* ny. tanár, Szamosújvár; *dr. Gál Kelemen* (1869-1945) történész, tanár; *dr. Molnár István* tanár, történész, Székelykeresztúr; *Kovács Sándor* unitárius lelkész, Kolozsvár; *dr. Kállay Ernő* főorvos, Brassó; *Kedei Mózes* unitárius lelkész, Székelyudvarhely; *Kovács István* kolozsvári unitárius teol. tanár; *Szabó Zoltán* kolozsvári, *Simén Domokos* csíkszeredai és *Pálfi Dénes* sinfalvi unitárius lelkész.

BALÁZS FERENC

SZERESSÜK EGYMÁST BŰNEINKBEN IS

Jézus olyan szigorúan elítélte a bűnt, hogy még a gondolatban vétkezőt is hibáztatta. Mégis, amikor egy bűnös asszonyt vittek eléje, nem őt, hanem a vádlókat szégyenítette meg, akik éppen olyan gyarlók, mint az asszony. "Nem kárhoztatlak. Eredj el és többé ne vétkezz"! Csak ennyit mondott a bűnös asszónynak, s azelőtt is, meg azután is személyében senkit sem támadott meg, akiről feltételezhette, hogy megjavulásra ereje van. Tödultak is hozzá az emberek seregestül. Hallgatói között talán egy sem volt, akit önzésért, kapzsiságért vagy egyéb bűnéért meg ne leckéztethetett volna. De Jézus annál jobb emberismerő volt. Tudta, hogy ilyen úton célt nem ér, mert a megszegyenyítés a legtöbb embert csak makacsabbá teszi. Ehelyett arra törekedett, hogy az emberekben az igaz élet vágját felébressze.

Csak egyetlenegyszer vesztítette el Jézus az önuralmát: Jeruzsálemben, amikor a pénzváltókat és galambárosokat ostorral kergette ki a templomból. Talán megszédítette őt a tömeg ünneplése, amelyik a felszabadítót látta benne?

Ki tudja, mi vitte őt erre a szokatlan fellépésre. De drágán kellett megfizetnie érte. Hiszen nem lehetetlen, hogy a tömeg erre a személyében ért támadásra hangolódott ellene, s amit hivatalos ellenségei, a papok és írástudók addig nem mertek megcselekedni, mert a nép szeretete biztos védelem volt Jézus körül, azt most megtették: elfogatták, bebörtönözték és kivégezték őt, anélkül, hogy mellette bárki is komolyan szót emelt volna.

Jó volna, ha bennünk is meg volna a Jézus emberismerete. Hiszen mi egyebet sem teszünk, mint egymást kárhoztatjuk. A pénzt a pénztelen, a politikust a többi politikus, egyiket a másik, mindenkit mindenki. S azt hisszük, célt érünk ezzel. Pedig egyebet sem csinálunk: a megrögzött bűnöst visszanyomjuk megrögzött bűnébe.

Kis próféták és nagy próféták állanak elő haragos vádakkal. A legjobbat akarják és semmivé válnak. Habzó szájjal mutatnak rá azokra a közéleti személyekre, akik a maguk kicsinyességével, önzésével a nép egészséges fejlődését megakadályozzák. És a kicsinyes emberek felágaskodnak és megfojtják a kis prófétákat és a nagy prófétákat.

Nem, így nem érünk célt. Jobb, ha nem is veszünk tudomást arról, hogy fertőzöttek vagyunk. Fogjunk kezét a bélpoklosokkal is. Szeressük őket is. S beszéljünk nekik egészségről, igazságról, közös emberi sorsunkról. Hátha megkívánják a tiszta életet?

De ne csak azért, hogy el ne tiporjanak.

Azért se csupán, mert így talán könnyebben szívükhöz férközhetünk.

Hanem azért legkivált, mert bűnében is szeretnünk kell az embert. Bolond az, aki a kicsi jót utálja, mert a nagyobb jó el nem érhető. Bolond az, aki, mert az ember nem tökéletesen az, amilyennek lennie kellene s amilyen egyszer - hisszük - lenni fog: most nem tudja megbecsülni azt a bármilyen elvesző jószágot, bármilyen kicsiny becsületet és bármilyen idomtalan igazságérzetet, ami feltalálható.

Ám tűzzük ki végcélnak a tökéletest, de tanuljuk meg szeretni azt is, ami még távol áll a tökéletestől: az embert. Szeressük az embert. Ne kárhoztassuk egymást. Szeressük egymást bűneinkben is. Szeretettel vezessük egymást előre, Istenországa felé. Így hátha tovább érünk.

TANULMÁNYOK

Dr. TAPOLYAI A. MIHÁLY

A KAPCSOLATOK VÁLSÁGA; MENEKÜLÉS A VALÓSÁGTÓL

Soha a történelemben nem volt ilyen lehetősége az embernek arra, hogy boldog legyen, mint most. És soha olyan boldogtalannak nem látszott, mint most. Ennek egyik legmegfoghatóbb oka éppen abban rejlik, hogy az emberi kapcsolatok jutottak válságba.

Két amerikai pszichiáter, Minirth és Mayer kimutatták, hogy a depressziósok életében leginkább az emberi kapcsolatok sérültek, vagy igazi intim kapcsolatok sosem volt.

Hogy mennyire boldog lehetne az ember, az abból is látható, hogy az átlagos emberi életkor hihetetlenül megnövekedett. A mi amerikai, clevelandi első magyar egyházközségünknek összesen 126 adófizető tagja volt 1986-ban és természetesen azok családja. Ezek közül 4-5 volt 100 éven fölüli és kb. 8 volt 90 éven fölüli. Ez részben a jólét, részben a fejlett orvostudomány eredménye. Hiszen őket már többször megfoltózták, szívük koszorú ereit kicserélték, vagy más olyan életmentő műtéten estek át, amelyeket nem véletlenszerű betegségek tettek szükségessé, hanem a biológiai előregedés miatt jutottak abba a végső állapotba, hogy életük csak műtéttel volt megnyújtható.

Ma milliók élnek és dolgoznak ilyen reparált állapotban Amerikában és a civilizált Európában. Mégis az emberi élet milyen boldogtalan! Csak elég, ha elmondom, hogy az öngyilkosság vezető halálokok közé tartozik. Felnőtteknél az első tíz között van, a huszoneveseknél pedig az első három halálokok egyike. Boldog emberek nem szoktak öngyilkosok lenni.

Vagy vegyem a bűnözés hihetetlen elterjedtségét? Ez nem csak anyagi gondot okoz, hanem rettegéssel tölti el az embereket. Vagy vegyem a maffiák hatalmát, amely az emberi életet valósággal a népvándorlás korába viszi vissza? Nem elég adat ez annak bizonyítására, hogy az emberek boldogtalanok? Vagy a primitív sovinizmusok tisztogató háborúit?

Mi juttatta ide az emberiséget a hallatlan technikai fejlődés mellett, vagy annak ellenére, vagy éppen következményeképpen?

Marcuse írja *Az egydimenziós ember* c. munkájában, hogy az ember azért, hogy kényelmesebb életet éljen, gépeket gyártott, aztán az ember a gépek rabszolgája lett. Egydimenziós emberré vált. Már nem is kell gondolkoznia, csak gépeket kapcsolnia, gombokat nyomogatnia. Tervet nem kell csinálnia, célt nem lát maga előtt. Ez az újfajta szolgaság céltalan és esztétikailag elszegényedett élet. Megindult az elidegenedés a világtól és az lélettől.

Vagy gondoljuk végig. Mi, az idősebb generációhoz tartozó emberek hány háborút éltünk át és hány forradalmat? Minden háború és minden forradalom nem csak a pénz, hanem az erkölcsi értékek inflációjával is járt. Legpopulárisabb

megfogalmazásban olcsóvá vált az élet és minden; ami eddig jó volt, azt a forradalmak rossznak állították, és ami rossz volt, azt jónak tüntették föl. Ahogy Crabb nevezi, az értékek konfúziója állott elő. Ez tanácsalansághoz vezetett az élet megítélésében, és az értékrendszerek felbomlásához. Ninivéről írják, az emberek nem tudták, mi a különbség a jobb és a bal kezük között. Innen egyenes út vezet a bűnözés elterjedéséhez.

Aztán ez a kor vitte diadalra a relativizmus filozófiáját. Minden relatív. Az igazság is. Ami nekem jó, az az igaz, ami nekem nem jó, az nem igaz. Valahogy így.

Ennek erkölcsi alkalmazása lett a Fletscher-féle szituációs etika, amely rafináltabb megfogalmazása a relativizmusnak: Hogy mi a helyes és igaz, vagy jó, azt a szituáció határozza meg, amiben vagyok. Pl. ha hajótörés után egy férfi és egy nő marad meg és egy lakatlan szigetre vetődnek, akkor a szituációból kifolyólag szabadon élhetnek szex életet, akkor is, ha mindegyiknek van házastársa és családja.

Az abszolút értékeket kitörölték az emberi szótárból. A vallás csak egy olyan múmia lett, kiállított múzeumi tárgy, amin lehet gondolkozni, lehet érdekes, de gyakorlati köze nincs az életünkhöz. A vallás kell, hogy az abszolút értékek őrizője legyen. A vallásnak éppen ez ad tisztességet.

Azután a háborúkkal és forradalmakkal újra átértékeltük azt, ami a polgári társadalmakban nem volt ilyen éles: a létbizonytalanságot. Az előző háborúk hódító háborúk voltak. Azok a régi szép idők háborúi országokat vagy országrészeket akartak elhódítani. De a népességet nem akarták megváltoztatni. A lélekre nem volt igényük. Mindenki tudta, hogy a hódító az hódító, és nem felszabadító, a hódított pedig hódított. A háborúknak nem volt ideológiájuk. Csak a természeti kincsekre volt szükség és az emberek munkájára és adójára. A modern háborúk a lelkét is követelték. Jött a náciizmus, ahol a náci ideákban kellett hinni, az iskolában tanítani, és a pedagógusok szorgalmasan tanították, ugyanúgy, mint néhány esztendő múlva a kommunizmus eszméit és az ateizmust. Szinte vallás-háborúk voltak ezek.

Biztosan emlékeznek Solohovnak *Emberi sors* c. kisregényére. Egy orosz csapat a németek fogságába esik. Egy templomba terelik és zárják be őket. Az egyik fogoly katona, aki civil életében nagyon elnyomott volt, most felszabadult a GPU réme alól és kiönti lelkét a többiek előtt. Egy hithű, azaz ideális kommunista, vagyis "az ideális ember" - mert hiszen ez az egész igazi mondanivalója -, ezt meghallotta és a boldog embert éjjel álmában a többi hithű kommunista segítségével megfojtja.

Micsoda értékrendszer változás ez! Ebből egy hősi regényt írt Solohov. A gyilkos a szocialista erkölcsben hős. Vajon az a gyermek, akinek ezt a regényt az iskolában el kell olvasnia, fogja valaha tudni, hogy ki a hős? Mi az igaz és mi a helyes és hogy mi a bűn?

Egy másik, főleg az értelmiségieket befolyásoló irányzat, az egzisztencializmus. Eszerint minden véletlen, ami történik. Kiszámíthatatlan. Mi emberek pedig ki vagyunk szolgáltatva a véletlennek. Az Isten nem törődik az emberiséggel. Az Isten vagy alszik vagy halott. Nem érdekli, mi van velünk. Az ember magára maradt, magának kell döntenie élete és halála felől is, hogy szabadságát megőrizze. Így alakult ki a Koestler-féle öngyilkosok klubja. Mi választjuk ki a halál idejét, ne a véletlen döntsön! Majd mi végzünk magunkkal, ha már úgy látjuk, hogy itt az ideje és az élet már csak szenvedés. Ez a meghalás méltósága. Mert Isten úgy sincsen. Koestler Arthur családjával együtt csakugyan öngyilkos lett.

A hagyományos keresztény értékek összeomlása által az ember elvesztette szellemi és erkölcsi tájékozódó képességét, amihez igazodjék, amibe kapaszkodjék. Ahogy Plato mondta, olyan lett az ember, mint a részeg számár, amely tántorog.

Aztán jött a harmadik, szintén ebben az évszázadban megjelent lélekromboló irányzat, a Freud-i pszichoanalízis filozófiája. Methodikája lehet hasznos, de a filozófiája veszélyes, ahogy sokan nevezik, vallás. Főtémája a bűntudat. Ugyanis az ideg- és elmegyógyászat fölismerete, hogy a bűntudat sok neurozisznak, idegbajnak és pszichózisnak vagyis elmebajnak a forrása. Freud arra gondolt, hogyha sikerülne a bűntudatot fölszámolni, akkor az emberiség a legnagyobb pszichikus rémjétől szabadulna meg. Ezért megpróbálta azt bizonyítani, hogy bűn nincsen és a bűntudat csak a túl szigorú nevelés következménye. Először a szülő kezd valamit tiltani: nem szabad. Aztán jön az iskola: a tanítók és tanárok mondják azt, hogy ez tilos, az tilos. Aztán jönnek a papok, az egyház. Ez a sok tilalomfa alakítja ki az emberben a gátlásokat. Lélektanilag a Szuperegóban, a Fölöttes Énben, a lélek legfelső rétegében, és ebből származik a bűntudat. Freud szerint ez tesz minket betegg. Egy mód van ennek megoldására, ha sikerülne bebizonyítani, hogy nincs bűn, pl. azt, hogy amire vágyunk, a kívánság nem bűn, mégha másik felesége is az, vagy másik férje; kocsija vagy háza, sőt, országa.

Freud minden igyekezete csődöt mondott abban, hogy az emberből a bűntudatot kiirtsa. Rájött, hogy a bűntudat forrása az istenfélelem. Ezért az 1926-ban megjelent Egy illúzió halála c. könyvében az Isten haláláról írt. Ezzel az ateizmus egyik apostola lett. Imádott témája volt a libido kérdése, amely nem más, mint az alkotó erővé alakított szexuális vágy. Csak minekutána fia öngyilkos lett, alkotta meg a morbidó, a halálószton fogalmát.

Az ember sok teherrel megszabadult a technika világában, a gépek és a tudomány nagyszerűvé tették életét, de a bűnei kísérték. A modern élet nagyobb szabadságot adott a bűneinek is. Ezek az ideológiák semmit nem segítettek az emberek alapvető egyetemes problémáin.

Most nézzük meg, hogy miben jelentkezik ma az emberi kapcsolatok válsága.

Néhány brit adat Scott szerint: 1987-ben 398 000 házasságot kötöttek Nagy-Britanniában. Egy év alatt 150 000 válás van. Minden 190 másodpercben van egy válás. Majdnem fele a házasságkötéseknek felbomlik. 1977-től 1987-ig, tehát tíz év alatt 600%-kal nőtt a válások száma. Ez egyik kifejezője annak, hogy milyen válságban vannak az emberi kapcsolatok, ha a házasságok is így bomlanak. Persze a számok nem mutatják a könnyeket, a fájdalmakat és a szenvedéseket, amivel egy-egy ilyen válás jár és jelent a feleknek, az egyiknek vagy a másiknak, de főként a gyermekeknek.

Aztán nézzük a családi életet: az I. világháború után még a nagy családmodell dívott. Átlag 4-6 gyermek gyakori volt. A nagy családnak szerkezete volt. Szinte szociológiája. Ma a kis család a minta. Egy, esetleg két gyermek. Így a férj, mint apa, elvesztette szerepét. Minek az egy gyermekhez apa. Az anya is elbír ezzel az eggyel vagy ezzel a kettővel. Ez a tudattalan alap gondolat űzi az apát a barátokhoz és ezzel egy felelőtlen életvezetéshez. Így alakul ki a laza családi szerkezet. Az apa kiesett a családból. Nincs szerepe. Baráti társaságban, kocsmákban vagy még rosszabb társaságban talál magának társat. Szakemberek a kis családi modellt is felelőssé teszik az alkoholizmus terjedésében. A családi kapcsolatok már nem erősek, hiszen a házasság már nem szent. Házasságon kívüli kapcsolatok pedig múltó átmeneti állapotok. Törékenyek. A szesztestvérek, néha persze csak átmenetileg, jobban összetartanak.

Aztán a kapcsolat megtartását az is rontja, hogy az emberek elfeledtek kommunikálni. Nincs a családi társalgásnak kultúrája férj és feleség között, szülő és gyermek között. Lefoglalja őket a munka és a munka után a tv. Csak rövid utasítások vannak. Ha rejtett mikrofonnal magnóra vennénk a napi beszélgetések témáit, szomorúan szegényes beszélgetéseket hallgathatnánk vissza.

Aztán, ha valamilyen lelki trauma következtében kommunikációs blokk lép fel, megindul egy olyan folyamat, amely a legszeretettebbeket is elválasztja egymástól. Mert ezek már magukban megoldhatatlanok. Jól képzett lelki gondozókra, sőt, lelki gondozói hálózatra volna szükség. Zárt rendszerű társadalmakban pedig, amilyen Kelet-Európa volt, még a legjobb baráttal, szülővel sem osztják meg a problémákat. Nem tudják. Félnek, bizalmatlanok. Így aztán mérgesedik az ügy a teljes elszakadásig.

Azért van hatalmas szerepe az egyházépítésben a lelkigondozói kultúrának. Milyen megoldási kísérletek vannak és lehetőségek?

1. A természetes vagy pogány megoldások. A pogány világ az orgiákban kereste a megoldhatatlan realitások előli menekülést. Ez ma is megy. A rock zene minden formájában, amely Afrika zenéjét, vagy inkább csak ritmusát hozta be, lélektanilag hat. Így hat a modern zene, a bulik stb. Kikapcsolja a kontrollt és a gátlásokat.

Az alkohol, a kábítószer. Aztán ezt a kapcsolatteremtést az új színművek, tv., a ponyva, amely most a legkeresettebb művekhez tartozik, általában a média tanítja.

2. A másik megoldás a vallásos útkeresés. Ebben az ember az Istennel való kapcsolatot akarja rendezni. Az Istennel való kapcsolat rendezésével az emberrel való kapcsolat rendezésének is megnyílik a lehetősége.

Új lehetőségeket nyújt a megbocsátás. A nem-keresztény előtt ismeretlen attitűd, belső magatartás. A megbocsátással háborút hozó falak omlanak le.

Aztán a föld egyetlen vallása sem hirdeti azt, amit a kereszténység hozott, ami az emberi kapcsolatok megszilárdításának alapja: a bölcsességnek kezdete az Úrnak félelme.

Mentálhigiéniai kérdés az is, hogy a civilizáció a szexuális érést előre hozta. Ezt akcelerációnak nevezzük. Ugyanakkor a házassági lehetőséget későbbre tolt. Nem csupán az egyetemi tanulmányok miatt, hanem a megkésett érzelmi-értelmi érés miatt is. Tehát szex érés korai, érzelmi érés kései és kész a kapcsolatteremtésre való képtelenség. A házasság előtt kezdett szex élet pedig lerombolja a tisztaságban való hitet, az ideálokat. Ezek nélkül pedig lehetetlenné válik a boldog házassági kapcsolat.

Tehát a szentírás azon szavai igazi bölcsességet hordoznak, amelyek ezt mondják: "Hogyan őrizheti meg az ifjú az ő útját, ha nem az én beszédemnek megtartása által?"

Aztán fontos az érett egyéniség, vagy ahogyan az efezusi levél mondja, a lelki érettség (Ef 4,11-16). Erre nevelni kell. Ez is a keresztény egyház feladata. Erős identitástudattal rendelkező, szabadlelkű emberek nevelése.

Csodadolgokra csak szabad emberek, felnőtt lelkületű, érett keresztények képesek. Ezek tudnak jó kapcsolatokat létesíteni, azokat megtartani, ha mégsem lehetséges a kudarcokat elviselni. Stressz-rezisztens emberek lesznek.

A jó kapcsolat, az intim kapcsolat a boldogság titka, említettem az elején, erre azonban föl kell nőni.

Bárcsak ezt minél többen megértenék. A történelem ettől még nem fog visszafelé forogni, de mi egyénileg, mi boldogabbak lehetnénk.

SÜTŐ ERZSÉBET

GONDOLATOK AZ ÉDESANYA SZEREPÉRŐL A CSALÁDBAN

Isten a nőt a férfi társának teremtette, és őt ajándékozta meg azzal a nemes feladattal, hogy gyermeket hozzon a világra, hogy róla gondoskodjék, szeresse, ez a legfőbb hivatása. De szüksége van saját egyénisége kiteljesítésére, ezért törekszik valamennyi nő foglalkozást is vállalni. Nem szeretnék belebonyolódni ennek a szövevényes gondolatsornak a taglalásába, de annyit szükségesnek tartok itt megfogalmazni, hogy a "modern egyenjogúság" elbizonytalanította mind a nőt, mind a férfit családi életükben. A társadalomnak ezt a helyzetet kellene feloldania az emberi méltóság megóvása érdekében, csak hogy ezt megnyugtató módon aligha tudja. Ezért mi magunk próbáljunk hatványozott mértékben feleségi és anyai szerepünk hivatásszerű végzésére felkészülni, ezeket összeegyeztetni.

A dolgozó nő nem tud elszakadni teljesen a munkahelyén sem a családi gondjaitól, egész lényét ez foglalkoztatja leginkább. Ezekből sok konfliktushelyzet adódik.

A gyermek fejlődésében három jól érzékelhető szakasz van: az elsőben az igény: *szoríts magadhoz nagyot*; a másodikban: *tégy le*; a harmadikban: *hagyj magamra!*

Az első hat évben jó lenne, ha az édesanya a gyermeke mellett maradhatna. A dolgozó anya lehetőleg ne engedje el maga mellől hetekig még a nagyszülőkhöz sem a gyermeket, a rendhagyó eseteket kivéve, hanem munka után az övé legyen a gyermek, hogy az érezhesse mindennap az anyai melegséget, gondoskodást, és nap mint nap foglalkozhassék vele a gyermek életkorának megfelelően állandó beszélgetés, mesemondás, közös zenehallgatás, pár percnyi közös torna, vagy akár háztartási munka végzése közben is.

Soha ne taszítsa el magától a gyermeket, mert dolga van, különösen, ha érzi, hogy ott és akkor jogos a kicsi anya-igénye.

Az otthon nem munkahely, ahol órarend szerint kell dolgozni, feladatokat teljesíteni, hanem a családi együttélés meleg fészke, ahol kell lennie, hogy mindenki jól érezhesse magát benne. A vasárnap legyen a gyermeké. Kikapcsolódásunk lehetőségeit találjuk meg a velük való foglalkozás közben, mert ezzel haladni fog a gyermekeink munkára, egészséges szórakozásra való nevelése, amit egész kicsi korban kell elkezdenünk. Fontos a tartalmas együttlét, de az ideges édesanya többet árt jelenlétével, mint gondolnok. Sokunknak volt kedvelt tanítója, tanára, akikre azért gondolunk szeretettel és hálával, mert életre szóló útravalóval látott el, jöllehet csak heti egy-két órát foglalkozott velünk. Jelezni szeretném ezzel, hogy nehezen bár, de oldható valamennyire az idő rövidege miatti feszültség. Különös gondot, gondoskodást igényel az első hat év, de hamar eltelik, s később már maga a gyermek nem igényli az állandó együttlétet.

Az iskoláskorban kezdődik a második szakasz, amely új helyzet elé állítja a gyermeket és a szülőt egyaránt. A tanulónak önálló programja lesz, bővül a baráti köre, de legfőképpen meg kell birkóznia egy egész sor feszültséggel. Ehhez

azonban szüksége van bizonyos önállóságra, hogy a maga lábán tudjon járni. Igényli: tégy le! De ez nem jelentheti azt, hogy az édesanyának egy jöttányival is csökken a feladata, sőt, csak összetettebb, mondjuk ki, jóval nehezebb. Ebben az időszakban anyai hivatását nagy szeretettel kell végeznie, tudatosítania kell magában, hogy nevelői munkája csak jóval később térül meg, kudarcok is fogják érni, de ha mindennapi imádságai is kísérik törekvéseit, érezhetően több türelme lesz, nem jósol kudarcokat, nem hasonlítja őt más gyermekekhez, hiszen minden gyermek külön egyéniség, és mindegyikkel más-más módon kell foglalkoznia, de éppen ez adja meg a nevelői munka szépségét, ez az igazi kihívás egy anya számára. A tízéves iskolás a szeretet nyilvánításának más formáit igényli, az anyának bele kell élnie magát a gyermek szükségleteibe. Úgy irányítsuk őket, hogy ezt ne érezzék annak, ne parancsolgassunk nekik, hanem inkább együtt-éljünk velük. Ha ez sikerül, akkor nemcsak a szülők testi közelségét fogják érezni, hanem együttes élményben lesz részük, összhangban végzett tevékenységünk érzelmi töltésű lesz.

A második időszakban jobban kell ügyelnünk a gyermek érzelmi nevelésére, mert ekkor veszíthetjük el bizalmukat, amelyet talán sohasem tudunk visszaszerezni. A nyílt megszegyentés, a kinevetés kiközösít, érzéketlenné tesz. Módszelelt óvakodunk kell ezektől. Szokatlan kérdéseit se hagyjuk megválaszolatlanul, de csak annyit mondjunk, amennyi életkorának megfelel, majd fokozatosan bővítsük ismereteit igényeinek megfelelően. Mindig őszinteséget érezzen ki szavainkból, mert csak ezáltal lehet erkölcsi igényünk arra, hogy ő is bizalommal forduljon hozzánk.

Az alábbiakban néhány, szerintem fontos kérdést szeretnék nevéen nevezni.

Az egyik: neveljük kultúrkinccseink megbecsülésére. Feltehetjük kamaszodó gyerekeknek a kérdést, mi lenne, ha nem lennének iskolák, templomok, múzeumok, könyvtárak stb. Ezek őrzik a múltat, s bennük épül a jövő. Tudatosítsuk a lelki alkatát később meghatározó tudnivalót, hogy jövője annak a népnek van, amelynek van múltja. De ez is csak a példa erejével hathat, ha mi magunk is áhítattal lépünk be egy iskolába, múzeumba, templomról nem is beszélve. Így rendre tudatosul benne, mily nagy, felhalmozott, különleges értéket hagyományoznak ránk állandó jelleggel, és csak rajtunk múlik, hogyan tudunk ezekkel élni.

A másik kérdés ma, amikor világunkat egyre inkább az anyagi javak, a fogyasztói társadalom törvényei irányítják, múlhatatlanul szükséges, hogy beszéljünk, fejtsük ki véleményünket ezekkel kapcsolatban. Hosszú távon egészségesebb nézetet honosítsunk meg a gyermeink tudatában. A szülők sokat tesznek azért, hogy gyermekeiknek anyagi alapját is megvegyék. És ez természetes. De tegyünk különbséget. Amíg a szülők, nagyszülők keményen megdolgoztak és dolgoznak a létért, addig a gyermek csak tudomásul veszi azt, hogy van, és él vele; ez magától értetődő, de az már rossz, ha visszaél a lehetőségekkel. Ezt kell elhárítanunk célkitűzéseink megvalósításának útjából. Meg kell érteniük azt, hogy az anyagi javakért folytatott küzdelem nem lehet életünk célja, csak a létfenntartás eszköze. Hogy elkerülhessük az ezekből adódó konfliktus-helyzeteket, szerintem az vezethet eredményre, ha alkalmakat teremtünk arra, hogy bizonyos fizikai munkákba nemcsak alkalmasszerűen, hanem állandóan bevonjuk őket, még akkor is, ha ez külön ráfigyelést igényel a szülők részéről. Mert munkájukat mindig kíváncsian elfogulatlanul értékelnünk. Csak így érhetjük el a várt eredményt. Ne szégyelljük bevalani, hogy néha sikertelenség kíséri munkánkat, hangot engedhetünk saját véleményének is, így könnyebben elviseli az őt ért kudarcokat is, sőt megtanulja, hogyan lehet és kell ezekből kilábalnia. Mert ha ez valami folytán kimarad, a gyermek minden további nélkül elvégezheti a legmagasabb fokú iskolát, csak-hogy éppen nem lesz teljes értékű ember, ha nem ismeri a fizikai munka gyönyörét, legyen az háztartási vagy kerti munka, barkácsolás, varrás vagy bármily más

természetű kézimunka szerezte apró öröm. Benedek Elek, a kiváló mesefró és népnevelő, a magyar gyermekirodalom úttörője írja: "Csak az a valamennyire egész ember, kinek könnyű a toll, s nem nehéz a kasza".

A következőkben a kamaszodó gyermek érzelmi élete kezelésének módzatairól szólok. Ebben az időszakban jelentkezik a gyerekkori szerelem, a barátság még mélyebb érzelmi rétegeket megmozgató formája, a szülő és gyermek, a testvér és testvér, diák és tanár között föllépő összetűzés okozta feszültség. Mert ilyen van, akkor is, ha ezt nem tudja megfogalmazni, vagy nem akarja bevallani, esetleg úgy tesz, mintha nem érdekelné. Mindegyik külön fejezetet érdemelne, de én itt csak egyet emelek ki. Hogyan készítsük elő gyermekeinket a kamaszkori szerelem fogadására? Kényesen bánjunk érzelmi életükkel. Nem sok idővel, de valamennyivel elébe kell mennünk ennek a kérdésnek. Könnyebben megbirkózik vele, ha tudja, hogy ez természetes, hogy ez jön, sok időt, energiát veszíthet, ha túl nagy jelentőséget tulajdonít neki, ezért csapdába is kerülhet. A szülő úgy beszélgesse el gyerekével erről, hogy majd a gyermek maga tudja elhelyezni ezt a saját lelkében, s megtalálni annak a módját, hogy helyesen tudjon alkalmazkodni ehhez az érzelmehez, bánni tudjon vele, megtanulja programjába beleilleszteni a baráttal, barátnővel való idő tartalmassá tételét, hogy ne veszítse szem elől.

Ez a kor legfőképpen az ismeretszerzést illeti meg, hogy egész életére hátrányos helyzetbe kerül, ha valamit ilyen téren elhanyagol, amit egyébként könnyűszerrel elsajátíthatna, később újabb és nehezebb feladatok várnak rá: pótolni a mulasztottakat nehezen vagy aligha lehet. Meg kell bizonyosodnia afelől, hogy semmi szépet, tartalmasat nem akarunk megvonni tőle, de szellemi, lelki értéktöbblet-re csak úgy tehet szert, ha hosszú időn át készül erre, hogy ezáltal valóban alkalmassá váljék ennek a nemes emberi érzelmenek a méltó beteljesítésére. Ne hagyjuk gyermekeinket magukra ebben a küzdelemben, de ne is nyúljunk avatatlan kezekkel a felmerülő kérdésekhez. Ha úgy érezzük, hogy nem vagyunk mi magunk sem eléggé felkészültek erre, kérjünk tanácsot pszichológustól, tanártól, orvostól, vagy akiket erre alkalmasnak találunk. Nyomósítani szeretném az édesanya és az édesapa együttes szerepfeladatát ebben a vonatkozásban is.

A vallásos nevelés is részben az édesanya szerepét bővíti. Éreznie kell a gyermeknek, hogy a szülők számára ünnep az istentiszteleten való részvétel, a vallásos élet mély lelki tevékenység, de azt is, hogy hitélet senkitől sem kérhető számon, belső igény eredménye, viszont erre indítást a környezettől kap. Ezt pedig nem bízhatjuk a véletlenekre.

Meg kell élnie azt az érzést, hogy ő egy etnikum tagja. Ebben sem hagyatkozhatunk csak az iskolára. A mások megértése segít az előítéletek eloszlításában, tanít mások pozitív értékeinek megbecsülésére, és arra, hogy amit nem szeretünk mi, ne cselekedjünk másokkal szemben. Kisebbségi sorsunk következménye, hogy gyermekeinknek meg kell tanulniuk az állam nyelvét. Ez többletmunkát jelent számukra, ezért segítenünk fontos annak felismerésében, hogy ezáltal többek lesznek, ezért az előnyért sokat kell tanulniuk. Ily módon is hozzásegítjük őket, hogy ne küzdjenek hovatartozási zavarral, ne legyen elidegeníthető tőlük saját nyelvük, kultúrájuk. A szép beszédre, lelki kultúrára már otthon nevelődjenek. Ingerekben gazdag környezetben felnőtt gyermek jobban tud tájékozódni a világban, könnyebben képes megoldani a problémáit, találókban meg tudja fogalmazni szóban is mondandóját, és ez nagy előny.

Teremtsünk megfelelő alkalmat kötetlen beszélgetésekre, amelyek folytán elmondhatjuk véleményünket az élet nap mint nap kínálta problémáinkról, de úgy, hogy érezzék, számontartjuk az ők nézeteit is. Olvastam, hogy valaki a más nézeteket vallók iránti türelmességről így fogalmazott: egy szavaddal sem értek egyet, de köszönöm, hogy elmondtad, ezáltal többet tudtam meg rólad.

Nehéz a mi mindennapi feladatunk, de nem háríthatjuk át másra; ha megkíséreljük mégis, gyermekeink elidegenednek tőlünk, pedig mennyire fontos számunkra a gyermekeink hozzánkvaló kötődése. Ebben a korban dől el, kit neveltünk magunknak: gyermeket vagy ellenséget.

A harmadik szakaszban az iskolát végzett ifjú igénye: *hagyj magamra!* Új módon kell viszonyulnia a szülőknek hozzá. Ez nem azt jelenti, hogy többet nem kell gondoskodniuk róla, de tudomásul kell venniök, hogy a gyermekből felnőtt lett. Ha kialakult a pozitív Énképük, s kiérdemlik ennek tiszteletbentartását másoktól, és tőlünk is, akkor már ne féltsük őket, megállnak a saját lábukon. Ne akarjunk mindenáron minden nehézséget elhárítani életútjukból. Lesz csalódásban, sikerben, sikertelenségben részük. Okos, megfontolt tanáccsal segíthetünk az ezekből való kilábalásban, de a legszerencsésebb eset az, amikor ők kérnek segítséget tőlünk, ami azt jelenti, van tekintélyünk előttük, bíznak bennünk.

Itt jegyzem meg, hogy többgyerekes családban könnyebb a nevelés sokrétű feladatát véghezvinni; egymást nevelik a gyerekek, sőt minket is! Sok tekintetben külön elbánást igényel a fiú- és mást a leánygyermek. Az apáknak is számolniuk kell az elvárással.

A nőknek feleségként is nagy szerepük van. Most csak egy magatartásformát szeretnék kiemelni. Legyen bármilyen foglalkozású a férj, de különösen, ha szellemi munkát végez, igazán jól csak úgy tudja betölteni hivatását, ha a feleség támogatja, biztatja, adott esetben tapintatosan segíti a hibák elkerülésében, és megfelelő munkalétkört teremt. Baj van ott, ahol nem tölti be a feleség ezt a hivatást is.

Egy amerikai lap azt tanácsolja a nőknek, tisztázzák magukban, mit vállalnak szívesen, hogyan képzelik el az életüket. Ha áldozatot nem akarnak hozni, ne vállaljanak gyereket, ha leköti munkájuk, kielégíti őket ez. Fontos, hogy a nő érezze jól magát, tudja kiteljesítenie egyéniségét, össze tudja egyeztetni az elvárásokat a képességeivel, és ha sikerül belső lelki egyensúlyát megtartania, munkája, törekvése meghozza gyümölcsét. A cikk mondanivalóját azzal egészíteném ki, hogy erről az édesanyának sokat kell beszélgetnie leánygyermekével már előzőleg, és elsősorban az anyaság hivatására készítse fel.

Végezetül a nagymamák feladatvállalásáról szólok. Több idejük van foglalkozni az unokákkal, és főként feszültségmentesebb a viszony köztük, eltekintve a rendhagyó esetektől (árvaság, válás következményei). Ezért gyakran mondják, hogy jobban szeretik az unokákat, mint egykoron saját gyermekeiket. Amit a nagymama ad, azt csak ő tudja megadni, mert a másság a velejárója, ennek a tudatában nem érezzük azt, hogy a nagymama kisajátítja a gyermek szeretetét. Fontos, hogy tiszteletben tartsa a szülők nevelési elveit, esetenként tapintatosan oszlassa el a nézetkülönbségeket, fejlessze az unokákban a szülők iránti tisztelet érzését. Nem veszít ezzel a nagymama semmit, sőt! A szülőkkel beszélje meg előzőleg pl. még az ajándékozás mikéntjét is, kényesebb kérdésekről nem is szólva. Így tudja az őt megillető helyet elfoglalnia az unokák egészséges nevelésének folyamatában. A jelenlegi társadalmi helyzet esetenként a nagymamáktól is még nehezebb szerep vállalását kívánja meg. Az egészséges az, ha a nemzedéki és más nézetekből fakadó feszültséget az édesanya és a nagymama négy szemközti beszélgetések során tudja elhárítani. Így segíthetik egymást a sok türelmet, szeretetet igénylő gyereknevelésben. Nem feledhetjük, hogy sok esetben a nagymama volt az unokák példaképe.

A nő, a dolgozó anya csak úgy tud az igényekhez felnőni, ha türelmével uralkodik a család hangulata felett, ha tudja, hogy időigényes munkája csak később térül meg, ha vállalja a kudarcokat és az áldozatot egyaránt. Ezáltal bizonyosságot tesz szellemi és lelki nagykorúságáról, ellenkező esetben mártírnak érezheti magát.

Tudom, hogy mindezt teljesíteni maradéktalanul, zökkenőmentesen nem lehet. Az igényekről lemondani azonban véték. Mindennap újra próbáljuk meg, s amiket nem tudunk teljesíteni, azokat az igényeket örökítsük át gyermekeinknek, unokáinknak. Majd ők később megértik, hogy valami okkal maradtak ki és nem szülői közönyből, és talán számíthatunk megértésükre legalább nagykorukban, és ez is valami. Hitem szerint állítom: akit igazán szeretünk, arra jut mindig időnk, és rajtunk múlik, mit tartunk szülőként az életben fontosabbnak!

Dr. GÁL KELEMEN

A TORDAI UNITÁRIUS GIMNÁZIUM TÖRTÉNETÉBŐL*

A tordai unitárius gimnázium emlékezetét akarom felújítani,¹ nemcsak azért, mert ez az iskola egy három és félszázados múlt történelmi viharait állotta emberül, hanem azért is, mert e városnak és az Aranyosvidéknek e hosszú időn keresztül ez volt az egyetlen középfokú iskolája. Szokás az iskolákat Alma matereknek tekinteni, melyek meleg szeretettel osztják kincseiket a kebelükbe térő ifjúságnak s boldog büszkeséggel fogadják az élet fárasztó útjáról megpihenni vissza-visszatérő vendiákjaikat. Nem tudom elhessegetni magamtól azt a gondolatot, hogy ennél az iskolánál meg kell fordítanunk ezt a képet: a történelem viharai úgy alakították a helyzetet, hogy itt az Aranyosvidék megértő és áldozatos népe volt az az Alma mater, amely féltette, óvta, védelmezte ezt az iskolát, mindannyiszor segítségére sietett, mikor hajója elmerüléssel fenyegetett, megadta tehetségéhez képest egyszer bővebben, máskor kimértebben, de mindig áldozni kész szívvvel tanulóinak a mindennapi kenyeret s az iskolának a léte fenntartásához szükségeseket. Ez a múlt felemelő tudattal és boldogsággal tölti el szívünket, s azt mutatja, hogy ahol a legnagyobb volt a szükség, ott volt legközelebb az isteni gondviselés a vidék népének áldozó készségében. Ezért a következőkben egészen rövid és futólagos pillantást vetek az iskola múltjára, miközben érinteni fogom: I. az iskolaépület viszontagságos történetét, II. az iskola fenntartásának módját, midőn az adakozók és jótévedők szívet felemelő és boldogító áldozatkészségével találkozunk, III. a tanulmányok rendjét, amely időnk folyamán a kor fejlődő követelményeihez igyekezett alkalmazkodni, és végül: IV. a diákok életét, amely sok tekintetben eltér a diákok mai életétől.

I.

Tordán a reformáció előtt is volt iskola. Ezt a város tartotta fenn. Élén a város által választott mester állott, aki gyakran a város jegyzője is volt. Ebben az iskolában tanított az a Névtelen tordai költő, ki 1544-ben a reformáció idejének legrégebb ismert szép egyházi énekét írta. A 16. század elején sok Tordai nevű ifjú

* Megjelent az Erdélyi Múzeum Egyesület 1938. évi Emlékkönyvében

tanult a krakkói egyetemen. Ebből az iskolából került ki Thordai Benedek, aki szintén költő volt, továbbá Sándor András ref.püspök, Thordai Ádám marosvásárhelyi iskolaigazgató és Bogáti Fazekas Miklós. János Zsigmond 1557. június 1-én rendeletet adott ki, hogy a tordai lelkészek és az iskolamesternek a dézsma negyedét kiszolgáltassák. A tordai ekléziával együtt kétségkívül az eddigi városi iskola is unitáriussá lett. Hogy mikor, melyik évben, arról mindez ideig hiteles adatunk nincs. Csak annyit tudunk, hogy első eddig ismert mestere, Bogáti Fazekas Miklós, már 1576-tól fogva tordai rektor.

Ez az iskola az unitáriusok kezébe került piaci nagytemplom közelében lehetett a déli oldalon, vagy a szemben lévő parokiális telken. Ennek az iskolának az épületéről nem tudunk semmit. Az unitáriusnak épült első iskolai épület 1589-ben emeltetett Pogány Miklós bíró idejében: oblongum alakú emeletes épület, 12 szoba, mindegyik három ágyra méretezve. Látszik ebből, hogy már az első épület eléggé jelentékeny nagyságú s az internátus céljait is szolgálja.

Az iskola sokat szenvedett Basta korában. 1601 nyarán Basta és Mihály vajda Keresztesmezőre szállott. Torda városa mindjárt az első napokban lángba borult. Kétszer is felgyújtották bosszúból a gyűlölt várost azért, mert a múlt ősszel az erdélyi felkelő nemességnek gyülekező helye volt.

Az iskola fedele, ablakai, ajtói mind elégték, régiség- és éremtára kirabolatott. Az épületet Bocskai idejében helyrehozták, megépítették, de hogy milyen költséggel, arról nincs adatunk.

Ezekben a vészes és inséges időkben az iskola csak tengette életét. Az 1596-tól 1607-ig tartó 10 esztendő alatt valószínűen nem volt tanítás. Legalábbis ez idő alatt nem ismerjük a rektorokat, csupán annyit tudunk, hogy Csanádi Pál rektor 1599 novemberében Mihály vajda pusztító hadai elől Kolozsvárra menekült. Egy század múlva, a kuruc-labanc korszak viharai alatt megint sokat szenvedett az iskola. 1706-ban dánokkal kevert 3 lovas ezred iskolát, parókiát, sőt a templomot is megszállotta, a katonák tüzet támasztottak, a templom és az iskola lángba borult és hamuvá lett. A tanulók, míg az iskola néhány szobája elkészülhetett, a templom puszta boltjaiban és a templomot körülvevő cinteremben tanýztak. Az egész város romokban lévén, a boltokat egy kereskedő sem bérelte ki.

Az 1707-1710. években a feldúlt Torda és az Aranyos menti falvak csaknem mind üresen állottak. A lakókat kiölte a háború és a pestis, részben pedig szekérre kapva elmenekültek Rákóczi hadaival a Tisza mellékre. Az iskola e háborús időben szünetelt. Iskolamester sem volt 1711-ig, az ifjúság szétszóródott. Amikor Rákóczi szabadságharca véget ért, a leégett város kezdett kiemelkedni hamvaiból. A romokban álló iskola mellé fakamrákat kezdtek építeni, hogy legyen, ahová a tanulók meghúzódjanak. 1711 áprilisában a kolozsvári kollégium exaktora (Karácsonyfalvi Veres András) küldetett ki a rektorságban, de nem volt kiket tanítson. Ezért Kolozsvárról hoztak 16 tanulót, akik szétmentek Aranyosszékre, részben kéregetni, hogy a még meglévő lakószobákat kijavíthassák, részben pedig azért, hogy a puszta iskolába tanulókat gyűjtsenek. 1711 novemberében Derzsi Simon István bágyoni mestert hozták be a tordai nemes urak rektornak. Erre csapatostul jöttek a háborús időkben otthon rekedt tanulók, s a tógás diákok száma 80-on felül emelkedett.

Mikor végre a dolgok szépen rendbe jöttek, a felgyújtott templom és iskolai épület helyreállítatott, kijavított, - mindez lassan ment, mert a kolozsvári templom, iskola, a nyomda és papilakok is romokban heverték, s azokat is építeni kellett, - az osztrák rekatolizáló önkény 1721-ben a nagytemplomtól is megfosztotta az unitáriusokat. A tordai unitáriusok ettől fogva iskolai épületük szűk termében tartották istentiszteletüket. A templommal együtt az iskolához tartozó javadalmakat is elvették, s ez a vezetőség fenntartási gondjait rendkívül súlyosbította.

Ez a kényelmetlen, szükség-parancsolta helyzet állott fenn a század végéig, mikor 1788-tól 1796-ig három ízben iskola céljaira külön épületet építettek. Ez az

épület alapjától tetejéig a legkezdetlegesebb módon készült fából, úgy, hogy a gömbölyű fát egymásra rakták, rovásokba beillesztve, s az így emelt falakat nem mésszel, hanem szürke agyagvályoggal verték be. Az épület félkör-alakú volt, ahogy a mögötte folyó "Vargapatak" irányította. Volt egy kisebb és egy nagyobb klasszisa, egy bibliotéka és 11 lakoszobája, kisebb és nagyobb szabásúak, amazok 2, ezek 3 keskenyméretű ablakkal ellátva. Ezt a százalmas faalkotmányt csak az egyház üldöztetése és nyomorúságos szegénysége magyarázza meg, s még ez sem sikerült volna, ha az aranyosszéki hívek fával s egyéb anyaggal és kézi munkával hozzá nem járultak volna. Ez az épület szolgált majdnem száz évig a műzsák hajlékául. De az idő rövidesen nagyon megviselte. Mikor Kazinczy 1816-ban erdélyi útján Tordán járt, ezt jegyezte fel naplójába: "A kollégium régi nyomorult épületjétől elirtóztak szemeim". Később, a 40-es években csaknem lakhatatlanná lett, falai düledezni kezdettek, a hátsó falakat néhol kemény támaszokkal kellett megerősíteni. Az ablakokon csak néhány üvegtábla maradt meg, a legtöbbön kenyérbéllel felragasztott durva papírdarabok akadályozták a világosság behatolását. Az ajtók is már nem azért voltak, hogy a hideget kizárják, hanem azért, hogy legyen hol ki- s bejárjanak a tanulók. A vigilmek nem is kellett az ajtót kinyitni, ha be akart nézni egyik-másik szobába, mert az ajtók hasadékein kényelmesen bekan-dikálhatott. A falakról is a vályog nagy darabokban hullott le, s hol itt, holott füttyült be a Tordai-hasadék felől jövő szél s vitte szét a fagyúgyertyák füstjét. Teteje valamikor zsindey volt, később teljesen mohával volt befödve és így sűrű záporosó alkalmával bőven öntötte a kövér esőcseppeket.

Ilyen körülmények között is a tanulók egészségi állapota csak azért volt mindég megfelelő, mert edzett, tisztavérű székely fiúkból állott a tanulóssereg, kiknek egyenruhája a hosszúszerű csizma és a brassói posztóból készült öltöny.

Az iskola e százalmas állapotában az 1848. évi szabadságharc viharait még jobban megérezte. A tanulók szétoszlottak. Jára felégettétvén és elpusztítatván, az iskola átadatott a járai menekülteknek. Székely János iskolafelügyelő gondnok 1850 júniusában jelenti a főhatóságnak, hogy az épületet a járaiak odamenekülése nagyon megviselte, az iskolát a sors jó tanárától (Darkó Mihály) megfosztotta, s nagyobb növendékeit a viszonyok, mint a megvert pásztor juhait, annyira szétoszlatták, hogy nem lehet elképzelni azt a jézusi erőt, melynek a hatalmával össze lehetne őket gyűjteni.

Ennek a fából épült iskolának volt még egy nagynevű látogatója, Eötvös József közoktatásügyi miniszter, ki a 60-as években a tanügy érdekében körutat tett Erdélyben. Váradai Károly volt az igazgató, aki az ifjúságot a miniszter fogadására összegyűjtötte a két klasszisa. A miniszter megállt az iskola udvarán, szétnézett, szomorú arca kérdőjellel vált, s azt kívánta az igazgatótól, hogy az ifjúságot állíttassa ki az udvarra, mert nem érez kedvet bemenni a rozoga klassziszokba. Váradinak pedig ezeket mondta: "Csodálkozom, hogy valaha valakinek is kedve lehetett kezébe könyvet venni ily sajnálatraméltó helyzetben. Hanem azért, ha tanultak és jól tanultak, annál nagyobb az elismerés és dicsőség".²

Ezután csakhamar lebontották a csaknem 100 év viharait kiállott főgimnáziumot, s 1865-ben és 1874-ben ennek a helyére épült az az épület, amely a mai napig is fennáll.

II.

Az iskolát a 17. század 80-as éveig a város tartotta fenn. De milyen arányban a város különböző felekezetű emberekkel kezdett megtelni, a városi tanács nem kizárólag unitárius vallású tagokból alakult meg, s ahogy a város az állandó háborús idők alatt szegényedett, olyan arányban kevesbedett a város fenntartási hozzájárulása, s ez a 80-as években teljesen meg is szűnt. Koncz

Boldizsár püspök 1688-ban a csíkszentmártoni zsinaton már kénytelen volt az iskolák részére egyházi emberek között gyűjtést indítani. A papok élete abban az időben sem volt fenékgig tejföl, a tőlük begyűlt összegből és adományokból sem lehetett az iskolát fenntartani. Azért az adományok kéregetését nemsokára a világiakra is ki kellett terjeszteni, és zsinatok alkalmával adományukat és pártfogásukat mind rendszeresebben kezdték igénybe venni. Idők folyamán rendszerré lett a fenntartásnak ez a módja, a pénzbeli és természetbeli adományoknak az évenként ismétlődő kéregetése. A rendszer úgy alakult ki, hogy a világi urak körönként megbizottakat rendeltek kebelükből, akik házról-házra járva megke-resték a nemeseket, hogy az iskola és az ifjúság segélyezésére adományokat tegyenek. Az így összegyűlt pénz (az ún. kollekták) a kolozsvári anyaeklézsiahoz folyt be s ennek konzisztóriumá (ma úgy mondanók kebli tanácsának) felügyelete és gondozása alatt állott. Az eklézsia konzisztóriumának elnöke a plébános volt, mint főkurátor, aki rangban egyenlő volt a püspökkel. A tordai iskolának ettől az időtől nem a püspök, hanem a kolozsvári plébános volt a főgondnoka, annyira, hogy még a kolozsvári kollégium szellemi ügyeiben sem volt a püspöknek semmi szava 1669-ig, mikor a kissárosi zsinaton kéri a kolozsvári eklézsiaát, hogy adjon a püspöknek egyenlő jurisdikciót az ottani gimnáziumban. Ez a helyzet állott fenn 1718-ig, amikor Kolozsvárt a főtéri templomot és az iskolát elvették az unitáriusoktól. Ez a teljes anyagi tehetetlenség és kifosztottság lényeges változást hozott az egyházi szervezet keretében. Az unitárius nemesek összegyűltek Kolozsvárra, maguk közül főgondnokokat és köri gondnokokat választottak, s ezek kezükbe vették az egyháznak és intézményeinek a megmentését. És megindult az a lelkes és fáradhatatlan tevékenység, melynek a részleteit és adatait ma sem lehet megindultság nélkül olvasni. 1716-ban és 1717-ben országos nagy szükség és drágaság volt, 1718-ban hallatlan szárazság, Erdélyben a kutak és folyók kiapadtak. Olyan éhínség állott elő, hogy sok szegény ember kivándorolt vagy itthon labodát, farügyet, sőt undorító állatokat is evett. Összel hullani kezdtek az állatok, a pestis is sok helyt kiütött. Éhen kellett volna pusztulniok, ha a patrónusok nem jönnek áldozatkészségükkel segítségül. E három év alatt több mint 1000 véka gabonát küldtek Kolozsvárra és Tordára a tanulók számára. Ez az önzetlen áldozó készség és fáradhatatlan buzgóság 1724-ben megteremtette a kolozsvári eklézsiaától különálló alapot, melynek hivatása volt a kolozsvári és tordai iskola szükségleteinek a fedezése.

Azt a kort, mely 1716-tól 1780-ig, a II. József trónralépéséig terjed, az unitárius egyház történetében a legsúlyosabb üldözés és szenvedés, de egyszerűsmind a legfényesebb erények és legnagyobb áldozatkészség korszakának mondhatjuk. Hosszú volna a régen behegedt sebek felszaggatása és az üldözések részleteit feltárni. De rá kell mutatnom ezekre, hogy felemlíthessem a hithűség rendíthetetlen erejéből és melegéből eredő áldozatoknak végtelen sorát, amelyek iskoláink létét s a szegény tanulóifjúság élete fenntartását lehetővé tették. Ez az a kor, melyben a diákok Kolozsvárt vesszőből saját maguk fonták a műsáknak és erényeknek szentelt hajlékot, s maguk tapasztották meg olyan vályoggal, melyet maguk kapartak és gyúrtak össze. Voltak olyan esztendők, melyekben a tanárokat és tanulókat csaknem egészen a P. Horváthok tartották, s az ők önzetlen bőkezűségük nélkül menthetetlenül elpusztultak volna. 1724-től 1778-ig, több mint félszázadon át évenként 130-150 véka búzát és 80-120 veder bort küldtek be jószágaikból az iskolák részére. Az adományozók és alapítványtevők között, különösen a 19. század eleje óta, ott vannak a tordai és aranyosszéki hitrokonok, nemcsak a tanítók és tanulók segélyezésében és megjutalmazásában, hanem az iskolai épület sokszori építésében és helyreállításában - a háborús és ellenséges pusztító viharok idején. Csak éppen megemlíjtük a Koncz János, Brassai, Berde nevét, mellettük Turi Jobbágy Andrást, ki egész munkásélete összes keresményét

hagyta az iskolának. Feltűnő a jótévedők között az asszonyok díszes sora, kik a 17. század második fele óta jóságos anyái voltak az iskola szegény diákjainak, valamint azoké is, kik nem az unitárius vallás hívei közé tartoznak. A nők közül kiemelkedik Torda egyik kegyes anygala, Gyulai Zsófia, ki egy hosszú életen keresztül volt a városban a jótékonyág mintaképe. Különösen az 1817. évi nagy inségben tűnt ki jószívű adományaival. 1816-ban rendkívül zivataros időjárás járt, a következő évben nagy éhség, szárazság és pusztulás dúlta Erdélyt, úgyhogy a "szegények halála estendejének" nevezték ezt az esztendőket. Az országos inség enyhítésére készítették a Torda és Kolozsvár közötti feleki utat. Ekkor állt be Brassai is, ki az éhség miatt félbeszakította gimnáziumi tanulását, előbb Koppándon, később Torockón és Torockószentgyörgyön útcinálónak. Ferenc császár látogatása is e csapásokra következett vigasztalásképpen. Tiboldi István szentgericei mester egyik prédikációjában megrázó színekkel festi e rettenetes esztendő borzalmait. Láta - amint elbeszéli - kolozsvári tanuló korában éhenhalásra jutott szegények csoportjait a kapukban, hallotta éjjel az éhségtől vonagló nyögéseit, reggelként számos halottat látott heverni az utcákon. Láta az édesanyját az utcán halva feküdni, kisgyermekét mellén nyivogva mászkálni, ki szopni akart az édesanyai emlőből és semmit sem talált abban.³ Ilyen inséges időben jött Gyulai Zsófia a szegény tanulók segélyezésére. Életírója⁴ mondja róla: "Ezek voltak gyöngéd figyelmének s gondoskodásának tárgyai addig is, míg élt, mintha saját gyermekei lettek volna. Gyertyával, tűzifával, élelemmel és ruházzal segítette az iskola szegénysorsú s jóigyekezetű növendékeit. Az ő házában az éhező tanuló kenyeret, a beteg gyöngyszert és gyöngéd ápolást, s benne valamennyien egy kifogyhatatlan jóságú anyát találtak. Egyszóval: Gyulai Zsófia a tordai iskolának édesanyja volt". Nem csoda, ha életrajzírója Schillernek e szavait írja tanulmánya élére: "Ehret die Frauen!" S a tordai születésű Kanyaró azt mondja róla: "A katolikus egyház szentté avatta volna őt anygali kegyességű életéért. Mi élő kegyelettel őrizzük meg emlékét hálás szívében!"

De felesleges a kollektázásnak, az adományoknak, a kegyeslelkű áldozatkészségnek ezt a végeszakadatlan sorát mind felemlegetni. Torda város és az Aranyosvidék népének azt a féltő, szerető gondoskodását legjobban és minden magasztalásnál ékesszólóbban jellemzi a főhatóság 1864. évi felhívása, amely kimondotta ugyan az építést, de hozzátette: fedezésre nincs más forrás, "mint Aranyostordaköri és Küküllőköri eklézsiáinknak buzgósága, a nevelés fontos és szent ügyéért való áldozatkészsége és a Jobbágy András hagyománya". Mikor pedig az építés 1874-ben befejeződött, az iskola történetírója hálás köszönetet mond Torda város tanácsának és közösségének, amely ez iskola fontosságát mindig felfogta s fenntartása segélyét és áldozatát mindig oly készséggel, örömmel és bőkezűen hozta meg.⁵

III.

Az iskola belső életét és tanulmányi rendjét éppen csak röviden érintjük. Az iskola élén a rektor állt, akit kezdetben a püspök rendelt ki, később a főtanács választotta. Mellette állottak először a kollaborátorok, később a publici praeceptorok. A rektorok a legjelesebb diákokból, rendszerint a kolozsvári iskolafőnökökből tétettek, segédeit a rektor választotta ki magának. Az első ismert rektor Bogáti Fazekas Miklós (1576-82 és 1584-86), Erdély legnagyobb költője, ki 1582-84-ben fordította le először magyar versekben az összes zsoltárokat. A rektorok közül később négy lett püspök: Csanádi Pál, ifj. Járai János, Kövendi Mihály és Aranyosrákosi Székely Sándor. És rektor lett az a Kénosi Tóser János (1734-1755), a 18. században élt unitárius tudósok és írók legalaposabbja és legmunká-

sabbja, az unitárius egyháztörténelemnek a mai napig utól nem ért úttörője, kinek művei pártfogók, nyomda hiánya és szegénysége miatt kéziratban maradtak. Ha kiadhatta volna, nevét ma a Bod Péterével együtt emlegetnék. Meg nem állhatom, hogy föl ne említsem az egyik rektornak, Szabó Sámuelnek (1815-1830), Kazinczyval való találkozását és korfestő beszélgetését. Kazinczy az 1816. évi erdélyi útja alkalmával Kolozsvárról jövet fölkereste Szabót. Nem találta otthon. Fáradtan a vendégfogadóba érve, vetkőzni kezd, mikor belép Szabó. Beszélgetni kezdenek. Kazinczy az unitárius vallásra tereli a szót. "Én életemben most látok először formális unitáriust, mondja, miben különbözik az urak dogmája a mienktől?" (Itt Kazinczyt cserben hagyta emlékezete, mert - amint Tavaszgy Sándor észrevette az "Erdélyi Tetők"-ben - azelőtt való nap Kolozsvárt Bölöni Farkas Sándorral egy kedves napot töltött el meghitt beszélgetésben). Szabó magyarázni kezdi, de Kazinczy észreveszi s nyíltan meg is mondja, hogy ötöl-hatol s széptétgeti a dolgot. Szabó megszeppent s egy darabig hallgatván, végre így szól: "Nem hisszük mi azt, hanem csak valljuk". Miért, hisz az ország törvényei megengedik, hogy vallhassák, amit hisznek? Ekkor elbeszélte, hogy Mária Terézia s József alatt kénytelenek lettek volna elhagyni hazájukat, ha nem egyebet vallottak volna, mint amit hittek. "Ez elég gázság, de megvan, késő rajta bánkódni, s csak az vigasztalhat bennünket, hogy egy kedves hazát elhagyni oly keserves dolog, hogy az ember még többet is vallana, ha ezen az áron kellene megvásárolni a hazában maradást". Azután elbeszélte, hogy külföldi tanulása alatt egyszer Spalding berlini udvari pap azt kérdezte tőle, hogy milyen vallású. Megszeppent, egy darabig hallgatott, de végre kinyögte. Salve mi popularis! - kiáltotta örömben s megcsókolta. Kazinczy ezután ingerkedett Szabóval, aki tűzbe jött s kimondá: Már akármit mondanak, végtére is csak az marad igaz, amit az ész kiált annak. "Ekkor felugrák ágyamból - mondja Kazinczy - s én csókoltam össze".⁶

A tanerők számában nagy változás történt a szabadságharcot követő önkényuralom iskolapolitikája következtében. Ez megszabta a tanerők legkisebb számát és fizetését. A hívek áldozatkészsége az ún. garasos alamizsnával most is megmentette a helyzetet. 1857-től kezdve a tanerők száma a helybéli pappal együtt 4, aztán 3 "altanító" és 2 elemi tanító, utóbbiak az V. gimn. osztály tanulói közül. Az iskola tanulmányi rendszere megfelel egy mai értelemben vett algimnáziumnak. A tanfolyam az elemi iskolával együtt 9 év. 1878-ban az iskola hosszas vita és küzdelem után polgári iskolává szerveztetett át az egyház és a közoktatásügyi kormány között létrejött bérleti szerződés alapján. A szerződés szerint az egyház a latin és görög nyelvet az önként jelentkezőknek taníthatta. A szerződés 20 évre kötött, s ebből 14-et békésen éltek át. De jött az 1883. évi középiskolai törvény, melynek intézkedésével ellenkezett az, hogy az itt végzett tanulók minden felvételi vizsgálat nélkül léptek fel a középiskolák megfelelő magasabb osztályaiba. Ezzel az V. gimn. osztály 1892-93-tól kezdve megszűnt. A béke megzavarásának volt azonban más oka is; ennek e részletezése nem tartozik ide, de mutatja, hogy az állásokért való tülekedés nem a mai keserves napok találmánya.⁷ Ezek láttára írhatta az iskola történetírója, hogy a szerződéssel egyik fél sem volt soha teljesen megelégedve, azért legjobb lett volna, ha azt soha meg nem kötik. A szerződés 1898-ban 3 évre, majd újra két évre meghosszabbított. 1904-ben a miniszter a szerződést 1905. szeptemberére felmondotta, telket vásárolt s az építésre az intézkedéseket megtette. Az egyházi főtanács pedig 1904-ben kimondotta, hogy a gimnáziumot visszaállítja. A visszaállított gimnáziumban a tanítás 1905. szeptember 1-én két osztályban 106 tanulóval és három tanárral megkezdődött. A megnyitási ünnep november 12-én történt. Az egyház, vármegye és város együttes örvendezése tette lélekemelően magasztossá a megnyitási ünnepet, - mondja a Keresztény Magvető referense (1905. 171-173.1) - mely az unitárius templomban folyt le a főpásztor jelenlétében és közreműködésével, s utána a városi vigadó

nagytermében ünnepi ebéd tartatott. De az iskola élete nagyon rövid volt. Az 1907. évi csokfalvi zsinat kimondotta a keresztúri iskola főgimnáziummá való fejlesztését s a tordai megszüntetését az 1908/9. év kezdetétől. Minthogy az állami főgimnázium új épülete még nem volt készen, az egyház az épületet bérbeadta, de az internátust fenntartotta az állami főgimnáziumba járó unitárius tanulók segélyezésére. Aztán jött a háború s ismételten felvetődött az a gondolat, hogy a volt gimnázium épületében iparos tanulók részére otthont kellene teremteni. De a gondolat meghalt, mielőtt megvalósulhatott volna.

IV.

Lássuk most egészen röviden, hogyan tartották fenn magukat a szegénysorsú diákok. A mai embernek, aki jól berendezett konviktusokhoz van szokva, sok tekintetben új lesz, és meglepő az a mód, ahogy a szegény unitárius diák régen átküzdötte magát a tanulóévek nélkülözéseinek és nehézségeinek. Az iskola kezdetől fogva bennlakásra volt berendezve. Ez sok szegény vidéki fiúnak tette lehetővé a tanulást. Itt kapták vallás- és nemzetiségi különbség nélkül a lakást, ágyhelyet, fűtést és világítást is. Pálfi Károly igazgató mondja az 1874/85. iskolaév jelentésében, hogy "a 79 unitárius tanuló közül, kik ez évben intézetünkben oktatást nyertek, legalábbis 50-en a nyomasztó anyagi szükség miatt ez intézet hiányában nem részesülhettek volna magasabb rendű oktatásban". Ez nagyjában és általánosságban áll és érvényes nemcsak erre a korra, hanem az iskola három és félszázéves életére is. A szobák rendjére és tisztaságára a szobagazda (hospes) ügyelt fel. A diákok kösztozása úgy történt, hogy jobbmódú unitárius családok utcáról-utczára és házról-házra főztek a diákoknak. Ez áldozatkészség viszonzásául a diákok névnapokon, lakodalmakon, keresztelőkön s más családi ünnepeken megjelentek s énekekkel és versekkel köszöntötték az ünneplőket. Idők folyamán azonban az ilyen módon való főzés miatt sok panasz volt. A 19. század elején (1806) némelyek megtagadták a diákok részére való főzést. 1841-ben felvetődik a gondolat, minthogy a keresztúri gimnázium felállítása miatt a tanulók száma megapadt, szükséges volna az alumnia felállítása, s azt is indítványozzák, hogy a nemrég megszűnt gyakorlat, mely szerint a szegény tanulók havonként kántált kenyérral és főtt étellel tápláltattak, ismét felújítottassék. A gondolat azonban nem érett tetté. A 19. század második felének elején - Varga Dénes gyermekkorában - a bennlakók egy része fogadott kosztból élt, más része magántanítványoknál kapott kosztot, a közeli falvakból való tanulóknak pedig naponként vagy hetenként hazulról hoztak eleséget. A rendre való főzés után lassanként kiment a divatból. De azért még a 90-es évek közepén is megtörtént, hogy 40 jólelkű család felváltva főzött ebédet 15 szegény gyermeknek, sokan pedig kijártak sorra egy-egy ebédre.⁸ A század utolsó évében (1899-1900) életbe lépett a Berde-cipó alapítvány, s azóta unitárius tanulóknak nem kellett hazulról kenyeret hozni.

A pénzszerzés s így az életfenntartás egyik módja volt a kantáció. Ez abból állott, hogy karácsonykor a diákok csoportokba osztva a városi híveket házról-házra járva felkeresték s énekekkel és versekkel üdvözölték. A kapott összeg a diákok kasszájába ment. A segélyezésnek egyik leggazdagabb forrása. Az astáció abból állott, hogy sátoros ünnepek alkalmával, úrvacsoraosztás után, egy-egy diák pohárral vagy tányérral a templom ajtajában állott, s a kijövő hívek pénzdományokat adtak a diákság közkasszájának a részére. A főhatóság ezeket 1857-ben megszüntette.

Kezdetől fogva kötelező volt a magántanítás. Minden egyenruhás (a III-V. g.o. tanulók) tartozott magántanítóságot vállalni s minden gyermek magántanít-

tóhoz járni. A szegényebbek a magántanítónak nem fizettek semmit, a jobb módúak vagy pénzt vagy kosztot adtak. 1867-től kezdve a III. gimnazisták többet nem diákok, hanem szintén magántanítók alá vettek, mert nagyon "elaprósodtak". A magántanítás 1890-ben megszűnt s a szülők tetszésére bízott, hogy fogadnak-e gyermekeik mellé magántanítót vagy nem.

Az életfenntartás egyik módja a legációba járás volt. A sárospataki kollégium 1671-ben az enyedi kollégium vendégszeretétét és védelmét vevén igénybe, a szegénységgel küzdő diákok kimentek a vidéki ekléziákba istentiszteleteken a papoknak segédkezni, amiért adományokat kaptak. Innen terjedt el Erdélyben a legációba-menés nálunk is, mint az életfenntartás egyik módja, de másfelől mint jó előiskola a bátorság, a társadalmi életben való ügyes fellépés és a szónoklatban való jártasság tekintetében. A III-V. osztályosok sátoros ünnepek alkalmával patrónusokhoz és ekléziákba küldettek ki. Méltán feltűnhetik ma, hogyan lehetett III-V. g.o. tanulókat ünnepi szolgálatra kiküldeni. Igaz ugyan, hogy a régi időben a tanulók valamivel idősebbek voltak, mint ma az ugyanolyan osztálybeliek, de mégis csak gyermekek. Meg is támatta György Aladár a 70-es években ez intézményt: "Megrögzött felekezetiesség és konzervativizmus, hogy 12-14 éves gyermekeket küldenek legációba hirdetni azonjózan dogmákat, melyeknek felfogása nagyon érett gondolkozásmódot igényel azon gyermekeknek, kiknek székre kell állniok, hogy a szószékből kilátszódjanak; ezeknek van megengedve, hogy az öregebb hallgatónak olykor mennydörgő erkölcsi prédikációkat tartsanak. Nem profanáció ez?" Mire Ferencz József így felelt: "A legáció bizony erkölcsi életünknek nem fényoldala, hanem szegénységünkéből folyó régi intézmény. De a nép ma is örömmel fogadja a gyermekprófétákat, úgy mint hajdan az első keresztények fogadták a Krisztus tanítványait, kik maguk sem tudtak annak szellemében behatolni, magasztos elveit teljesen megérteni s mégis általuk terjedt el az Isten országa".⁹ A főhatóság ezután nemsokára (1883) a legációba-járást a keresztúri és tordai tanulókra nézve megszüntette.

Mint a régi diákélet egyik kedves sajátosságát, röviden említsük meg a tordai diákok 1713. évi színi előadását. Mihelyt a kuruc-labanc idők elmúltával a hadak leszálltak s az iskola romjaiból annyira amennyire épülni kezdett, a tordai nemes urak Derzsi Simon István bágyoni mestert hozták be rektornak. Ő már kolozsvári diák korában, 1700 végén, részt vett egy karácsonyi színmű előadásán. Aztán meg komédiákat is írt versekben s ezeknek az előadását tanítványainak betanította. Beköltöztvén Tordára, felhagyott a könnyűvérű tréfákkal s a szent könyv alapján írt vallásos tárgyú darabokat. Ezeket rendszerint az iskolai év elején adták elé, amikor leginkább rászorultak a patrónusok segélyére. Már 1712-ben is adtak elé ilyen darabot. 1713-ban a nagybefolyású főkormányászéki tanácsos Bíró Sámuel tiszteletére adták elő "Vir Regius" c. játékát. Az előadás színhelye az iskola nagy tágas udvara volt, melyre a körben fekvő telkek publikuma a magas patakmartról szépen beláthatott. Az előadásban 43 tanuló vett részt 26 szerepben. A női szerepeket is tanulók adták, szolgaszerepekre elemi iskolai tanulókat alkalmaztak, az éneklő asszonyok kara parvistákból került ki, a zenészek is hihetőleg diákok voltak és a színlapon megnevezett tordai civisek is. Ezután minden évben megújítva látjuk a színi előadásokat, nemcsak az iskolában, hanem künn a városban is valamely nemes úr házánál. A komédiák nyelve nagyobb részt magyar, de néha felváltva latin is. A színművek ajánlása azonban az unitárius főuraknak nem igen lehetett kedves, talán ez volt az oka, hogy a konzisztórium 1722-ben tiltani kezdi a rektorok színi előadásait. E színi előadásokkal kapcsolatban utalhatunk arra, hogy innen került ki a 17. században Vinczi György, az első magyar színiigazgató, aki 1693-ban Lipót császártól kért és kapott színjátszásra engedélyt. A 18. század végén az első magyar színtársulathoz Tordáról állt be

Fehér Imre és testvére, Fehér Róza, az első erdélyi színésznő, ki később Kótsi Patkó János magyarfrátai birtokoshoz és híres színigazgatóhoz ment nőül.

Befejezésül még annyit, hogy a háború után az egyház újból felállította a gimnáziumot. A közoktatási vezérigazgatóság azonban nem adta meg a nyilvánossági jogot, ezért az iskola két évi működés után megszűnt. Az unitárius főtanács a megszűnést kimondó határozatában "a történelem ítélszéke elé bocsátja azt a kegyetlen elbánást, melyben Torda városa s vidéke magyarságát részesítette azzal, hogy egyetlen magyar tannyelvű fiúközépiskoláját bezárásra kényszerítette".

JEGYZETEK

¹ Forrásaim: Varga Dénes: *A tordai unitárius gimnázium története*. Torda, 1907. Uő.: *A tordai unitárius középiskolai épület újjraépitésének története*. KerMagv., 1899. Orbán Balázs: *Torda város és környéke*. Budapest, 1899. Borbély György: *Tordai Emke emlékkönyv*. Torda, 1849. 179. l. Kanyaró Ferenc: *Tordai diákok színi előadása 1713-ban*. KerMagv., 1904-1905. Inség 1817-ben. KerMagv., 1905. 92-93. l. *Az új tordai gimnázium*. Uo. 1905. 223. l. *Koppándi régi unitárius egyház*. Uo. 1903. 289. l.

² Id. Orbók Ferencnek birtokomban levő jegyzetei alapján.

³ KerMagv., 1905. 92-93. l.

⁴ Májai István: *Gyulai Zsófia*. Életrajzi vázlat. KerMagv., 1878. 369-379. l.

⁵ Varga Dénes: *A tordai unitárius középiskolai épület újjraépitésének története*. KerMagv., 1899.

⁶ *Kazinczy Ferenc levele az unitáriusokról*. KerMagv., 1892. 360-361. l.

⁷ KerMagv., 1892. 292-298. l.

⁸ Volenszky Gyula: *Torda iskolái s néhány vonás a megye tanügyéből*. Tordai Emke emlékkönyv. Torda, 1894. 141-146. l.

⁹ Dr. Gál Kelemen: *Kilyéni Ferencz József élete és kora*. Kolozsvár, 1936. 209. l.

Dr. MOLNÁR ISTVÁN

HELYTÖRTÉNETI ADALÉKOK A SZÉKELYKERESZTÚRI EGYHÁZKÖR EKLÉZSIÁINAK ISMERTETÉSÉHEZ (2.rész)

4. FIRTOSMARTONOS

A Firtos tövéből eredő Gagyzive felső völgyszakaszában fekszik "Martonos, igénytelen falucska", amelynek lakossága "unitárius, mint az egész völgy". (Orbán Balázs)

Keletkezésének idejéről keveset tudunk. Benkő Elek Keresztúrszék topográfiaja c. munkájában írja, hogy a falu déli területén az 1980-as években végzett kutatásai nyomán a 14. és 17. század közti időből származó edénytöredékeket gyűjtött. A falu határának Mocsár-Orotványa nevezetű területén pedig őskori és népvándorláskori, a Láz-Dombján bronzkori edénycserepeket talált. Nem bukant rá az Orbán Balázs által feltételezett római castrum nyomaira, s a határ

Hetes(vár) és Besér területén római településnyomoknak vélte teraszok is suvadásos eredetűnek bizonyultak. (B.E., i.m.76-77).

Martonos a koraközépkorban valószínű az énlaki anyamegyéhez tartozott. Nevének első okleveles említése 1473-ban *Marthonosfalwa* alakban ismeretes (B.E.) A 16. század közepétől különböző személyes és szomszédos falvakkal folytatott birtokperек tanúkihallgatási jegyzőkönyveiben *Marthonos*, *Martonosfalua*, *Martonos* alakban fordul elő, majd évszázadunk elején az Országos Törzs-könyvi Bizottság megkülönböztetésül más hasonló nevű helységektől - a Firtos tömbje lábánál feküdvén - *Firtosmartonos* néven vette jegyzékbe. Román hivatalos neve Firtánus.

Martonos, lélekszámát tekintve, a vidék kisebb települései közé tartozott a 16. században is. Ezt igazolja Udvarhelyszék 25 dénáros adójának 1567-ben készített összeírása, amelyben Martonos 16 kapuszámmal szerepel. A Mária Terézia-féle 1721-ben adóztatás céljából készített összeírás 29 háztartással számol. Az ezekben lakó családok lélekszáma a meg nem adóztathatókkal együtt - családonként a korra szokásos öt személyt véve alapul - nem sokkal haladhatta meg a 140 lelket. Az ezt követő 1786-1787-ben végzett pontos népszámlálás adataiból aztán kitűnik, hogy az elmúlt másfél évszázad alatt mind a település nagysága, mind a lakosság lélekszáma majdnem megháromszorozódott. Az összeírt 76 házban 85 család 390 lelke lakott: 207 férfi, 183 nő. A 207 férfi-nembeliek közt társadalmi helyzetüket, foglalkozásbeli megosztottságukat tekintve: pap 1, nemes 35, paraszt 33, polgár és paraszt örököse 27, zsellér 39, egyéb kategóriájú 19, a férfi "sarjadék" száma 1-12 évesig 36, s 13-14 évesig 16, összesen 52. Másfél évtized múlva az 1801-ben Martonoson tartott püspöki vizsgálószék 9 személlyel kevesebbet, 381 lelket számol. (A különbséget oka: csak az unitáriusokat írják össze). Ez a számbavétel itt kifejezőbb, mert feltünteti az ifjak nembeli megoszlását is: "Háztartó családok Gazdák Nro 88, Fiu magzatok Nro 114, Férjes és özvegy gazda Asszonyok Nro 92, Leány magzatok Nro 87. És így lelkek száma 381". Hat és fél évtized múlva Orbán Balázs statisztikája szerint a lakosság 691 lélekre szaporodott; az unitáriusok száma 636, a reformátusoké 24, s a katolikusoké 22; van még 3 görög kat., 4 gör.n.e és 2 idegen. Az 1900. évi népszámlálás 100 lélekkel kevesebbet mutat; az összlakosság száma 592, ebből unitárius 549. A lakosság korcsoportbeli megoszlása egészséges; 19 éves korig 241 (40,7%), 20-tól 50 éves korig 277 (46,8%), 60 éven felül 74 (12,5%). A falu lakossága az első világháború utáni legnagyobb lélekszámát 625 személlyel 1930-ban érte el. A második világháborút követő évtizedek ezt a lélekszámot 1993 december végére 345-re csökkentették. Ez a falu is a vészes előregedés útján van.

A falu 16-18. századi társadalmi összetételére vet némi fényt az ez időszakban az erdélyi hadakban résztvevő martonosiak száma. Íme 1561-ből azok neve, akik János Zsigmond fejedelem hadában híven szolgáltak: négyen a Miklósi, egyen-egyen a Kelemen, Farcádi, Sala, Ugron, Gálfi családok kebeléből. A 18. század elején, pl. 1721-ben, Udvarhelyszék katonai szemléje (Iustrum) alkalmából 4 nemes, 3 armalistát (a nemesi rendbe címeres levéllel felvett, de birtokadományban nem részesült nemes) és 19 primipilust (lófő = a nemesség második rendje) írtak össze. Egyed Ákos 1614-ből 7 jobbágyot, 4 zsellért; 1750-ből 16 jobbágyot, 5 zsellért és 1848-ból 6 jobbágyot és hat zsellért említ. (Vö. E.Á. Falu, város, civilizáció. Buk.1981. 109).

A következőkben emlékezzünk meg a falu lakossága mezőgazdálkodásának alakulásáról is. Martonos régi határának az adózás szempontjából felmért művelési ágairól szintén az 1721. évi Mária Terézia korabeli felmérés tájékoztat, miszerint 181 1/4 köblös (kb.136 k.hold) terület szántóművelésre és 34 "kaszás"-nyi terület (kb.25 k.hold) rétgazdálkodásra fogódott be.

A falu népe, miként a Nyikó menti többi faluban, határát fokozatosan, de a természetadta táj kedvezőtlenebb terepadottsága miatt, az alább fekvő falvak lakosságánál jóval keményebb munkával tudta termővé tenni. Az ősi földközösség parlagoló gazdálkodását követő évszázadokban, miként Erdély más tájain is, az általánosan gyakorolt *kétfordulós* ugarhagyó földművelési rendszerben gazdálkodtak. Az 1801-ben tartott Generális vizitáció jegyzőkönyve még erről a határhasználatról tudósít, amikor az egyházközség "külső bonuma"-t az Alsó fordulós Határban és a Felső fordulós Határban leltározza. Ebben a határrendszerben gazdálkodtak 1834-ig, amikor rátértek a *háromfordulós* határbeosztásra. Az ez évi vizsgálószéki jegyzőkönyv - a "Papság Földei"-nek ebből adódó "fogyatkozása" kapcsán - az eseményt így örökíti meg: "... a Község három Határra osztván helységeknek egész kiterjedését ... az egyik fordulósban a Tiszt.Papnak majd semmi földje nem maradt ...", s ezért a vizitáció utasítja a kurátort, hogy ez a "fogyatkozás vagy csere vagy más módon orvosoltassék".

A háromfordulós határ pontos kiterjedése és a művelési ágak szerinti megoszlása Kozma Ferenc - néhai keresztúri unitárius tanár, tanítóképzői igazgató - 1874. évi statisztikájában olvasható: a határ teljes nagysága 3492 kat.hold, amiből szántó 888, rét és kert 567, legelő 481, erdőség pedig a határ majdnem egyharmada, 1398 kat.hold. A termőhatár azonban gyenge hozamú a talaj silány volta miatt. A régi Udvarhely megyéről szóló mindkét elemi iskolai földrajzönyv (1882,1909) is azt írja, hogy "kopár, terméketlen, köves vidék", ez a "köves talaj kevés hasznot nyújt a község lakosságának (...) határának némely agyagos részét téglá- és cserépetégre használják fel" és "nagy-kiterjedésű erdőből gazdag famennyiség jut a keresztúri piacra, pótolván a lakosság jövedelmét".

A határ földtani alkatából adódóan gyakoriak mind a falu, mind a határ területén a "suvadások", földcsuszamlások. Ez a természeti jelenség évszázadok során - különösen csapadékos években - a lakosoknak sok kellemetlenséget, hátrányt okozott, főképpen az épületekben keletkezett rongálódások miatt. Az ismétlődő jelenségeknek aztán az volt az egyik, az eklézsia tagjait anyagi gondokkal érintő legsúlyosabb következménye, hogy a kb. 16. században épített első kicsi fatemplomnak a suvadás miatti elpusztulása után az 1700 évek végétől még kétszer kellett templomot építeniük.

A legrégebbi templomra vonatkozóan 1751-ből van adat, amiben utasítja a vizitáció a kurátort, hogy vegyen deszkát "a' Templombeli székeknek építtésére". Az 1778-ban kelt jegyzőkönyv templomnagyítás szükségéről ír, mert az "Eccl[esi]a Temploma olly kitsin és szoros lévén, hogy Bőjthi (!) Halgatók benne el nem férnek, melly mian nagy haborusag 's egjenetlenség támadott a' Atyafiak között". A hívek "vox szerint ki jött egész Akarattyabol, hogy a' Templom meg jobbittassék". Elhatározzák a megrongálódott haranglábnak a templom végihez állított újjali kicserélését; 1780-ban a régit lebontják, s eladják. A következő évek szorványos adatai jeleznek javításokat, de aztán 1793-ban a régi kicsi rozoga fatemplom helyett új templom építésének előkészületeiről tájékoztatnak a számadoló kurátor pénztári adatai. S, hogy ez megtörtént, igazolja az 1794. évi bevételi rovat, amely "A' régi Templom árra[ba]" 12 forintot jegyez. A kiadási rovat adataiban pedig a templomon öt hétig dolgozó kőműveseknek fizetett munkadíjat, eltartásukra tett költségeket, s az anyagiakra adott összegeket ismerhetjük meg, köztük a templom tömbjének befejezését jelző "tetejére valo Gomb" vásárlását.

1794-től épül tehát a régi helyén a második templom, de alig három évtized múlva, 1823-ban és 1824-ben a vizitáció újból megállapítja, hogy a "Templom Ruinában lévén, (ezért) atyai intést" tesz a régi hely feladására a "Faluközibe

építése iránt". 1825-ben még megvan romladozó állapotban a régi templom, s a vizitáció "atyailag inti a' Ecclesianak tagjait", hogy megújításával szorgalmatoskodjanak. Az új templom építésének sürgősségét így indokolja a vizitáció: "... a' Templom építéséhez fogjanak hozzá, mertha mégis illy példás (!) ruinában tartja az Ecc[lesi]a a' Templomot következhetik, hogy egj szél-vészben őszve ololván s rogyván az egész Ecc[lesi]át oda ütji ... s ha semmit sem mozdítana a' jövő tavaszra az Ecc[lesi]át külső T[isz]ti erővel is fogja kényszeríteni a D.praelátura". E szigorú főhatósági intéésre az egyházközség minden lehető forrást igyekszik feltárni a szükséges anyagiak előteremtésére, s 1826-ban a protokollumban rögzítik, hogy a faluban "kinézett" új helyen "... a' Templom pedig kőből kezdet építeni, mellynek fundamentuma a' földből ki is hozattatott". Az építés az anyagi nehézségek miatt lassan halad. 1828-ban és 1830-ban is azt írja a köri jegyző, hogy az "uj Templom épülő félben vagon", illetve még "készületlen", de "... Isten segedelméből bé vagon fedeleztetve", s a tornyot is öt öltre "felvitették". 1831-ben "kedvetlenül szemlélte" a püspöki vizitáció, hogy "a Templomon semmi ajtó nintsen", sürgetik megcsináltatását, s annak "a Templomnak külső oldalát kárositto forrás"-nak onnani elvezetését. 1834-ben "a Torony el készítettett ... az Templomnak, falunak, és a' Helységnek nem kitsin ékességire". A toronysisak zsendelyfedelének festésére pedig a kurátor vett "Tizen nyoltz font veres földet". Az 1838. évi protokollumban aztán olvashatjuk, hogy "...a' Templom Héjjzat alatt áll, és benne foly az Isten tisztelet, párkány is vonatott az Őszön, 's ki vakoltatott nagyobbára Homlok nézetébe."

Ez a második templom, tornyával együtt, két és fél évtizedig sem tudott ellenállni az alattomos talajmozgásoknak. Az 1860-ban tartott vizitáció azt írja, hogy "a Templom és torony rossz alapjuk (értsd-talaj) miatt igen szembe-tűnőleg megszakadozott, sőt a torony csaknem roskadásig dülő állapotban van." Az 1861. évi vizitáció aztán megállapítja, hogy 1860 szeptember 28-án a torony "csaknem egész alapjában össze rogyott és ezáltal a templomnak is éppen akkor javítás alatt levő részét össze rombolta." Az eklézsia ezért újabb "tetemes kiadásokkal" terhelődik, a torony romját eltakaríttatják, s megkísérlik a templomtömb kijavítását. 1862-ben a templomon végzett "nagyszerű javítások" az elkövetkezendő évtizedekben nem maradtak meg; az egyre nagyobb repedések a falakat nagyon megrongálták. Az 1900-ban tartott vizitáció a templom állapotáról ezt írja: "A templom a talaj ingoványossága miatt annyira hasadozott, miszerint a presbyterium annak gyökeres kijavítását és újra építését tervezi".

Az 1903-ban kelt protokollum kiadási tételeiben aztán azt olvassuk, hogy az egyházközség a dűledező templom kijavítására semmi lépést nem tett, s "mivel célja az, hogy új templom építtessék", annak tervezésére és egyéb előzetes költségeire tette a kurátor a felsorolt kiadásokat.

A romladozó templomot lebontják. (Az istentiszteleteket Katona Ferenc esperes-lelkész az iskola tágas tantermében tartja). A talaj szakértői vizsgálatának megtétele után Pákey Lajos építézmérnök tervei alapján és Fekete Bénémin vállalkozásában 1906-ban felépül a 20. század templomépítészetének új stílusában - a székelyudvarhelyi templom párjaként - Martonos immár harmadik temploma.

Az 1773-ban kelt Matrix Martonosnak két harangját írja le: köriratuk a kisebbik öntési idejét 1708-ból, a nagyobbikét 1773-ból jelzi. A nagyobbik harangról a Libellus "Pro memoria aeterna" így ír: "Anno 1773. A' Martonosi Unitaria Ecclesia Isten Háza és Dütsősége mellett buzgolkodván Harangot öntettek 161 a' Száz hatvan egy fontost 161 a' Száz hatvan egy forintokkal melly költségben a' megnevezett Ecclesiának jó és eleven Tagjai adakoztanak e' szerént",

s a következőkben felsorolja mintegy 80 akkor élt adakozó híveknek - családtörténeti vonatkozásban is - igen becses névsorát. Az első világháború idején elvitt egyik harang helyett az egyházközség újat öntetett, s azt a hősök emlékoszlopával együtt 1926-ban felszentelik.

A második templom orgonáját Binder Sámuel segesvári "Orgona Művész" készítette 1865-ben, s ezt helyezik át később az új templomba. Az úrvacsorai asztalt 1865-ben ajándékozta Biro György és neje; a szószék fölötti koronát 1866-ban csináltatta az egyházközség.

Az 1746-tól vezetett Libellusban az oktatásról csak 1789-ben írnak először. Ebből kitűnik, hogy Martonosban már ekkor az eklézsia kántorának a kötelessége a "gyermek taníttatása", tehát nem a papra hárul. A jegyzőkönyv a fiúktól való külön oktatást hangsúlyozza, de megállapítja, hogy "A' Léány Oskola a sok terhes üdöre s királyi (!) szolgálat miatt fel nem építettett, azért Léány Gyermekeket edgyet sem talált a' visitatio" s ezért "injuraljak" (meghagyják), "hogy Léány Gyermekeknek valo Classist építsenek".

Az 1817. évi jegyzőkönyv megemlíti egy "Ezen esztendőben épült Tanuló Ház"-at, ami kitűnik az építmesternek fizetett munkadíj tételből, de a jegyző nem pontosítja, hogy ez külön a lányoknak épült-e vagy a fiúkkal közös.

A Rendelések protokollumának az 1821. évi jegyzőkönyvében "Tabella az Unitaria Valláson lévő Oskolák állapotjáról" címmel van egy táblázat, s annak egyik rovata azt kérdi, hogy "A' Fiak a' Léányokkal edgyütt Taníttatnek-é?" A beírt felelet az, hogy "edgyütt". Abban a rovatban pedig, amely a vallástanító nevét, személyi adatait kéri, nem Szombatfalvi János pap, hanem Dimén Ferenc tanító neve szerepel. Az iskola látogatottsága a kimutatás szerint jó, amennyiben "az Oskolába járható" 72 iskolaköteles fiúk és lányok közül 42 "Oskolába járó Gyermek"-et számolnak.

Ez az 1817-ben épült "Tanuló Ház", amely a hagyomány szerint a régi templom közelében állt, s amely épület az általános szokás szerint a tanító laka is volt, úgy látszik, hogy csak 1832-ig létezett, mert az ez év november 5-én tartott vizitáció jegyzőkönyvében ezt olvassuk: "Az Mesternek Oskolája éppen nem találtatik" s okként azt írják, hogy a Mester az "ujj Templom mellé szállíttatik" (valószínű a régi tanítói háznak suvadás okozta elpusztulása miatt) egy kis Házba, mellybe a Gyermeknek nem férnek és még Classis sints tsinálva", az új Tbrony építésének "tetemes költségei" miatt; kéri a Mestert, hogy "fogadja bé a' Gyermekeket Házába és Tanítsa". Az 1833. évi jegyzőkönyv újból megállapítja, hogy "... a' Gyermekeknek nints Classis" s ezért a "Téli Tanulásra" fogadtak a szülők "közel a Mesteri Házhoz egy szobátskát". 1835-ben, 1836-ban aztán néhány kiadási tétel a "Mesteri Ház fel rakása"-ról tájékoztat. A vizitáció megállapítja, hogy a gyermekek iskolába járásában mutatkozott hiányok oka az volt, hogy "itt négy esztendő alatt Classis nem volt", s inti most a Mestert, "hogy Tavasszal most midőn Classis vagyon, jo exament adjon". Ez az új ház és iskola - a kiadási tételekből kitűnve - még tapaszos falu és döngölt padlójú építmény volt.

A "Nyári tanítás"-t a fiak is, de különösen a lányok itt rendszeresebben gyakorolták, mint a többi falvakban.

Az 1890-es években megépül az új iskola. A gyermekek oktatását alapítványok létesítésével segítik: 1865-ben Káli Nagy Sándor Alap, 1896-tól Demeter János alap. Az ő támogatásával épült az új iskola; Olvasó Egyletet is alapít. Az 1900-as években "Ifj. Önképző Egylet", Gazdakör működik. A 20-as évektől a 30-as évek elejéig Katona Ferenc esperes felesége és Bajka Rozália tanítónő vezetésével a keresztyúri egyházkör legszorgalmasabb Nőegylete fejtette ki tevékenységét.

5. GAGY

Székelykeresztúrnál a Nagy-Küküllőbe ömlő és a Firtosból eredő Gagyvize völgyének felső harmadában fekszik a folyócska névadó helysége, az unitáriusok és reformátusok által lakott Gagy. Itt fordul nyugatra a szépnevű Zongota-patak völgyében és a Gagy-keresztje nevű bércezen áthaladó közút, amely a Nagy- és Kis-Küküllő völgyét összeköti. Tekintve, hogy hajdan filiaként a szentábrahámi anyamegyéhez tartozott, az 1332-1337-es pápai tizedjegyzékekben nem szerepel.

A falu neve a 16. század éveiből származó oklevelekben *Gagi*, *Gagij*, *Gagi*, majd a század végén már *Gagy* alakban említődik. Hivatalos román neve *Goagiu*.

Gagy határának régészeti lelőhelyeit az 1979-1980-as években a keresztúri múzeum munkatársa, Benkő Elek kutatta, megállapítva, hogy a különböző határ-részekben az őskor (csiszolt kőkorszak, bronzkor), az ókor és a népvándorlás kor emberének nyomai a jelenlegi, középkori településű falu keletkezéséig megtalálhatók. (Vö., Benkő E. A középkori Keresztúr-szék régészeti topográfiája. Bp.1992. 78-79).

Orbán Balázs a falú történetéről keveset ír, inkább egykori népének furfangos észjárását jellemző anekdotákból közöl néhányat.

A település kezdeti évszázadaiból a lakosság létszámát nem ismerjük. A hagyomány szerint "Gagy kezdetben egy néhány nemes ember családjából és e családok cselédségéből állott". (Kézirat, Fazakas Dénes gagyai állami iskolai igazgatónak az új iskola megnyitóján mondott beszédéből. 1911). A Mária Terézia korában, 1721-ben felvett 25 adóköteles háztartások számából következtetve - családonként átlag a korra szokásos öt személyt véve alapul - mintegy 125 lehetett, s a nem adókötelesekkel együtt érhetette el az összlakosság a 200 lélekszámot. Hat és fél évtized múlva, az 1786-1787. évi pontos és teljes népszámlálás 98 házban - felekezeti megoszlás feltüntetése nélkül - 100 családot ír össze 507 lélekkel, 264 férfit, 243 nőt. A férfiak társadalmi, illetve foglalkozásbeli megoszlása: pap 1 (valószínű unitárius), nemes 26, paraszt 31, polgár és paraszt örököse 22, zsellér 73, egyéb 15; férfi "sarjadék" 1-12 éves 65, s 13-17 éves 31.

Az unitáriusok lélekszámára és azok egyházfenntartói rétegeire vonatkozó első feljegyzést az 1829-ben tartott Generális Vizitáció jegyzőkönyvében olvashatjuk: "a, Pátronus bérfizető Urak vagynak 8-an, - b, Egész Bér ado Gazda 5, - c, Fél béres 1, - d, vékával fizető egész Gazda 22, fél béres 5, - e, Nap számmal fizető 4. Öszves száma a lelkeknek az új Parasztokkal (cigányok) együtt 220". Ez a lélekszám, amint Orbán Balázsnak az 1868-ban készített statisztikájából kitűnik, harminc év alatt alig növekedett 213 lélekre, a 426 összlakosságnak -173 református és 40 egyéb felekezetű mellett - mintegy felét alkotva. A századfordulóig, 1900-ig eltelt újabb három évtizedben a lakosság szaporodása meggyorsult: 145 lakóházban 589 lelket számlálnak; az unitáriusok száma 412 lélekre emelkedve megkétszereződött, a reformátusoké 148-ra csökkent, az egyéb felekezetűeké 29 lélek volt. A falu legnagyobb lélekszámát 1930-ban érte el 709 személlyel. Évszázadunk végére a második világháborút követő gazdasági-társadalmi nyomorúságot hozó átrendeződés következtében a majdnem felére csökkenő összlétszámban az unitáriusok száma 1993 végére - a kismedeséri néhány lélekkel együtt - 368-ra zsugorodott.

A falu régebbi társadalmi helyzetére vet fényt II.János király (János Zsigmond) hadában híven szolgált udvarhelyszéki főemberek és lófők névsorába bejegyzett 8 gagyai illetőségű személy - Orbán János, Miklós Pál, Gagy Márkos, Domokos Jakab, Lőrinci Gergely, Péterfi Antal, Györfi Máté, Máté Miklós - megemlézése. (Sz.Okl.tár; a nevek a mai frászmóddal állnak itt). Udvarhelyszék 25 dénáros adójának 1567 évi jegyzékében viszont Gagyban csak két adózó kapuszá-

mot említenek. Egyed Ákos 1614-ből 7 jobbágy, 4 zsellér, 1848-ból 6 jobbágy, 6 zsellér családot tüntet fel. (Vö., E.Á. Falu, város, civilizáció. Buk.1981. 109). Az 1825-ben tartott vizitáció jegyzőkönyvében, mint "Patronus Urakot" a Pálfi, a Miklósi családok tagjait említik.

Gagy egykori népének kezdeti gazdálkodási módjáról ugyancsak az 1721. évi összeírás ad némi tájékoztatást. Eszerint a falu határából 86 köblös (kb. 85 k.hold) területet szántóként és 68 "kaszás" területet (kb. 51 k.hold) rétként műveltek. Az állam a lakosságtól évente különböző forrásokból származóan 3 forintnyi jövedelemre számított.

A gagyiak is több évszázados gazdálkodásuk gyakorlásában végigjárták mindazokat a fejlődési szakaszokat, amelyek az egymást váltó, egyre termelékenyebb művelési módok útját jelentették. Az ősi parlagoló gazdálkodásról fokozatosan rátértek az ugarhagyó *kétfordulás*, majd *háromfordulás* határhasználatra. Ez utóbbira való áttérés idejére csak következtethetünk, valószínű, miként a vidék más falvaiban, a 19. század első harmadában történhetett meg. Az eklézsia ingatlan javainak 1813-ban megejtett összeírásakor a körli jegyző még azt írja, hogy azok "... az 1801-ben volt Conscriptio szerint épségben vagynak, sőt szaporodtanak a Communa Terenumokból Nyil szerént jutott ... Földekkel". Egy 1818. évi bejegyzés viszont már említi egy "Bözöd felé Forduló határ"-t, ami azt sejteti, hogy ekkor már megkezdődhetett a háromfordulás határhasználat, s az említett forduló mint harmadik - ugyanaz, amelyet később, 1839-ben, a Generális Vizitáció már pontosan megjelölt hármás határbeosztásban az Alsó-, Felső- forduló mellett a "Zongota felé Forduló Határ"-nak nevez. (A Zongota völgye a bözödi határ felé húzódik). A háromfordulás határ művelésének a 19. század végére megvalósult kiterjedéséről Kozma Ferencz 1875-ben összeállított statisztikája tájékoztat. A falu határa ekkor 2312 k.hold, amiből szántó 594, rét és kert 309, szőlő 2, legelő 458, erdő 855 k.hold, tehát a termelési ágazatoknak ez a megoszlása mind a mező-, mind az erdőgazdálkodásra kedvező adottságú volt. (Vö., K.F. A Székelyföld közigazgatási és közművelődési állapota. Bp.1879. 149). Az 1882-ben és az 1909-ben kiadott megyei iskolai földrajzkönyvek a gagyiakat Keresztúr tüzelfa-ellátóiként tartják számon.

Gagy unitárius közössége kezdetben nem képezett önálló egyházközséget, mint filia Szentábrahámhoz tartozott. Temploma nem volt. Erről az időszakról a már említett Fazakas Dénes egykori iskolaigazgató-tanító kéziratában, 1911-ben, ezt írja: "A szájhagyomány ma is igazolja, hogy a nemes emberek - mikor lelki szomjukat kívánták kielégíteni - zsellérek négyökrös szekerekkel vitették magukat Szentábrahámra".

A templomépítés évéről az 1773-ban írt Matrixban olvashatunk: "Vagyon egy Kő Templom, mely épült in Anno 1667-dik Eszt[endő]be", a cinteremnek keleti felében áll "fából csinált Harangláb". Az 1810-ben írni kezdett Protocolumban az 1813-ban tartott vizitáció megítélése a másfélszázados templomot még "jó karban" találja. A következő évek bejegyzéseiből azonban az egyre gyakoribb javítás, módosítás ténye tűnik ki, pl. 1828-ban "a templom fedele (zsindelyes) nagy ruinában vagyon", a kicsi méretű ajtót kétfelé nyílóra cserélik ki; 1846-ban: "a' templom szarvazattjának újra alkotása diszletesen cseréppel lett fedeztetve ... párkányokkal ellátva kül és bel színe is meg adattatva" szépen megújult a "tisztelt Urak (Patronusok) különös buzgalmuk és szorgalmuk befolyásával", írja az 1847. évi vizitáció jegyzőkönyve. Az öreg templom azonban nem sokáig tartja a ráfordított javítást, s az 1854. évi vizitációkor már azt írják, hogy "a' Templom megrongált állapotban találtatik", s ez az állapota - a majdnem évenként megismétlődő javítások ellenére - a század végére annyira fokozódik, hogy használhatatlanná válik. Az 1901. évi vizitáció jegyzőkönyvében ezt olvassuk: "A régi templom teljesen lebontatott, az új templom építése már a napokban megkezdetik". Az 1902. évi kurátori száma-

dásból aztán értesülünk, hogy "A mult évben épített új templom bevezetéséből csupán a festés hiányzik". Elvégezve ezt a feladatot is, a templomot még abban az évben felszentelik.

Az 1773-ban kelt Matrix két harangot ír le, mindkettő - köriratából kitűnően - "Rákóczi Ferenc forgalomból kiment rézpénzeiből öntetett" (Orbán Balázs); a nagyobbikat 1701-ben, a kisebbiket 1708-ban öntötték. Az 1848-1849. évi szabadságharc folyamán az egyik harangot hadi célra át kellett adni, aminek tényét az 1850-ben - két évi szünet után - újra induló vizsgálószerk jegyzőkönyve így örökölt meg: "A Sz: eklezsianak javai közül az ingok apadtanak miszerint a rendelet szerint a magyar álladalom számára a kisebbik harang leadatott álgyunak". E helyett a harang helyett 1871-ben "részben a hivek köz adományozásából egy új Értz harang" öntetett, melynek súlya 2 mázsa 89 font. A harang oldalán olvasható feliratok szerint Bécsben öntötték és Pesten szerelték fel. (A német mesterek nevét a jegyző hibásan írta.) A harang beszerzéséhez "leg jelentősebb tényszóként befolyt ... Kegy Ur Mlgs Sz: Királyi Ferentz".

Gagy népe hajdani gyermekeinek 20. század előtti hitoktatása, iskoláztatása az e korban általánosan szokásos módon a mindenkori pap által történt. Az ún. Schola helye rendszerint saját szűk, kényelmetlen lakának egyik nyomorúságosan berendezett helyisége volt. S hogy milyen volt Gagyban is ez a lehetőség 1840 előtt, arról az 1839. évi Generális Vizitációnak az egyházi ingatlanokat számbavevő leltárában a pap házára vonatkozó leírás tájékoztat: "Vagyon egy régi fa Ház Szalma fedéllel fedve, mellynek egyik szobájában, melly is vas záros Ajtóval, zöld Cserép Kementzével s üveg Ablakkal van ellátva lakik a Pap, hátulsó Szobája mellj az előbbtől Pitvar által van el választva, tanitto Háznak használtatik fa kilintsü Ajtóval, sövény tüzelő hellyel s üveg (!) ablakkal készítve". (Az ablakok rendszerint marhahólyagból készültek). A tanulók asztala a földpadlóba vert cövekekre szegezett deszkalap, ülésre néhány egyszerű pad szolgált. 1840-ben a szalmafedeles ház helyett egy "jó izlésű" pincés, zsendelyfedeles házat kezdenek építeni. Az 1844. évi jegyzőkönyv aztán befejeztéről tudósít: "A' Papi Ház fából alkottatva merőben ujj". A tanítás továbbra is ebben az egyházi épületben folyt 1872-ig Ferenczi József lelkész oktatásával. A fokozódó iskoláztatási igények nyomán a helybéli Pálfi Mihály földbirtokos új iskolaház építésére egy telket adományoz. A kultuszminiszter azon felhívására aztán, hogy azok az egyházközségek, amelyek iskolájukat fenntartani nem tudják, állítsanak községi iskolát, az egyházközség az iskoláztatás jogát átadta a községnek és államegélyből, a lakosság hozzáállásával új iskolát építettek, és tanítókat alkalmaztak. Az épület gondatlanságból 1884-ben jórészt leégett, s a javítások ellenére is 1898-ra teljesen használhatatlanná vált. A minisztérium által biztosított pénzalappal és a lakosság anyagi és kétkézi hozzájárulásával 1911 tavaszától őszéig az új iskola felépült, és működését még ebben az évben megkezdte. (Fazakas Dénes kéziratá után).

A gyermekek oktatása a 18-19. században mind a nyári tanítást, mind az oskolát illetően csak akadozva történt. A vizitációk jegyzőkönyvei évről évre nyomon kísérik ezeknek mikéntjét, de csak szórványos esetekben tudósítanak eredményről. Rendszerint ilyen megállapítások olvashatók: 1814. "A' Nyári tanítást a két nemből levő Ifiúság nem gyakorolta, melynél fogva a' Szülék meg intettséget bizta a Vizitatio Tek[inte]tes Curator és Patronus urakra". 1838. "Az a probb Léányok jártak, azért a' Nagyobbak és a' Legények, ugy Szülőjük is (intessenek) hogy mátzor el ne mulassák azzal a hozzá tétellel, hogy a következő Adventi napokban Estvénként a' T. Pap elébe járván tartozzanak a fogyatkozást kipótolni, különben megbüntettetnek", s ha nem mennek, a kurátor "külső Tiszti Erővel is meg-orvosolni el ne mulattya". Mind a nyári, mind az iskolai oktatásra járás rendszertelenségét az 1837. évi vizitáció jegyzőkönyve - ami általában

minden évben hasonló -így indokolja: "11 feljáró volna ezen Ekklesiában de most jelenleg egy sem találtakatott rész szerént a' Szegénység miatt, midőn a Szegény Szülék Gyermeküknek gunyát sem készítettek, rész szerént pedig, hogy a juhok pásztoralásával el vannak foglaltatva, a' mostani kedvező idő foljásával".

A községi iskola létesítése után megnő a tanulók létszáma, s a vizitáció 1873-ban megállapítja, hogy 26 fiú és 16 leány látogatja a tanórákat és a "helybéli pap úr hetenként kétszer - hétfőn és szombaton a' délelőtti órákban pontosan eljár unitárius növendékeinknek vallásos oktatást tartani".

A jelenlegi papilakot az egyházközség 1905-ben építtette.

A gagyai temetőben nyugszik unitárius szellemű felekezeti oktatásunknak egyik kiváló úttörője, a székelykeresztúri gimnázium első, 1796 és 1813 közt működő nagynevű igazgatója, *Szabó Sámuel*, aki a 18. század felvilágosodási eszmeáramlataiból táplálkozva, 1796. nov. 7-én a keresztúri unitárius templomban tartott székfoglaló beszédében (Szépek szépe, vagy a legszebb szépség - a tudomány) már határozottan megfogalmazta e korban még új társadalmi felfogást, amely szerint a kultúra birtoklása nem függhet az egyénnek csupán a társadalmi kötelékben elfoglalt helyzetétől, s a tudománynak nemre és társadalmi fokozatra, rétegre való tekintet nélkül - mindenkinek közkincsévé kell válnia. (Vö. Molnár I. Adalék Szabó Sámuel oktató-nevelő tevékenységének jellemzéséhez. *KerMagy.*, 1971. 241-248).

A 19. században Gagyban élt és szolgált 1848-tól a vidék egyik - az előzőekben már említett - érdekes pap egyénisége: *Árkosi Ferenczi József* (1806-1900). Szolgálatát első évében a szabadságharc eseményei Gagyot is érintették: orosz és román seregek vonultak át a falun. Ferenczi megpróbálta elhárítani dúlásukat: a papilak kapuja elé kivetített egy fehér abrosszal leterített asztalt, arra ráhelyezte a "szent bibliát", s a szomszédjától elkért "Mater Dolorosa" c. képet; maga pedig palástosan az asztal mellé ült s buzgón ájtataskodott. Az orosz csapat zöme látva az imádkozó papot, békésen elvonult, de a kozákok mindenéből kifosztották; a román csapat elé fehér zászlóval ment, kegyelmet kért Gagyra és családjára, amit a vezér, Abeli, meg is adott. A szabadságharc gagyai eseményeinek lezajlása után 37 évet töltött még Gagyban, s mint kántor-tanító-lelkész, a vele egy fedél alatt lévő (előbbieken leírt) iskolájában feladatát lelkiismeretesen teljesítette. "Soha összeütközése nem volt híveivel ... Minden rendű és rangú híveivel szemben alázatos, nyílt szívű igazságos volt ... Egyházi beszédei az életből vett példákkal világítva, fűszerezve humorral, sokszor megnevettették hallgatóit". Élete utolsó évtizedeit Medeséren töltötte, kívánsága szerint a gagyai temetőbe helyezték örök nyugalomra. Életrajzát Gálfalvi János lelkész írta meg az *Unitárius Közlönyben* (Vö. G.S. Árkosi Ferenczi József. 1900.évf. 346-349), néhány tréfáját is közölve. (Folytatjuk).

KOVÁCS SÁNDOR

UNITÁRIUS NAGYJAINK SÍRKÖVEI A HÁZSONGÁRDI TEMETŐBEN

Kolozsvár híres "zarándokhelye" az 1585-ben megnyitott Házsongárdi temető.¹ Legutóbb Dr. Gaál György *A Házsongárdi temető térképe* című munkájával nyújtott gyakorlati segítséget a kutatóknak és zarándoknak. Jelen dolgozatban is a "zarándok útját" járjuk végig és ismerkedünk meg a Házsongárdi Panteon elfelejtett lakóival.

A Házsongárdi temetőről megjelent monográfiák szerzőinek figyelmét elkerülte a kolozsvári Unitárius Kollégium könyvtára² Ms.U.1315. jelzet alatt lapuló kézírata. A jelzett szám Nagyajtai Kovács István kéziratárának egyik darabjára utal. A szerző hoszonnyolc, a 16-19. században elhunyt neves unitárius személyiségnek közli sírfeliratát. Keletkezésének időpontját az 1849-es évre datálhatjuk, bár 1822. június 2-i keltezés olvasható egyik közleménye után. Az 1849-ben még meglévő, töredezett, földbesüllyedt sírkövek a századfordulóra nagyrészt elpusztultak. Jelen dolgozatban csak azokat a sírfeliratokat ismertetjük, amelyekről ezeddig nem, vagy alig volt tudomásunk. A sírkövek helyét, anyagát, formáját, alig néhány esetben tudjuk azonosítani, a betűk mérettípusát pedig egyáltalán. A dolgozat további bővítésre szorul, ezért készséggel vesszünk minden kiegészítést. Részletes életrajzot az elhunytakról nem adunk, de néhány szóban rávilágítottunk kilétükre. Az eredeti kézírattól eltekintve kronológiai sorrendben haladunk. Legyen ez a dolgozat tisztelgés egyházépítő ősaink emléke előtt.

1. Ádám István és Trauzner Kata

1599

LIBERORUM STE	PHANI AD..
.. CATHERINA TRN	NER SVSCEPTORUM
AC IN TENERA ADMODV	M AETAE VITA FVNC
TORVM ANNO IXIC	

nyugati oldalán

N ADAM EX	NOBILI CATHERINA
TORVM ACIN E	NERA ADMODVM AETA TE
VIA FVNCTORVM ANNO	CIDXIC

A töredezett koporsóalakú sírkő Adám István és Trauzner Kata csecsemőkorban elhunyt gyermekeinek állít emléket. Feltételezhető, hogy Dávid Ferenc dédunokáiról van szó.³

2. Matthias Székesfejérvári /Albaregio/.

1601

REVERENDO ... VIRO MATTHIAE ...
ALBAREGIO /...../
JESV CHRISTI IN ECCLESIIIS
/...../ NNIS MINISTRO FIDELISSI/m/O

/An/NO AETATIS SVAE LXI
 OMNI VERO 1. 6. 0. 1.
 DJE XVI MARTJJ EXTINC/tus/
 CATHARJNA CONJVX
 MOESTJSSJMA POSVJT

Székesfehérvári Mátyás síremlékének formája, helye ismeretlen. 1540-ben született, neve után Székesfehérvárott, 1578 körül Köblösön volt lelkész.⁴

3. Csanádi János

1622

IOANNIS TVMVLO HOC REQUIESCUNT OSSA CZANADI
 QUI PATRIAE COLUMEN SPESQUE PARENTIS ERAT
 AEDILIS CLARIQUE DIU PARS MAGNA SENATUS
 CONSILIO POLLENS ET PIETATE FUT.
 MITIS ... TUS.

Segesvári Bálint krónikája szerint: "1622. 10. aug. hala meg az jámbor tiszttviselő Czanádi János kin elsőben kezdeték az pestis".⁵

4. Stephanus Tonsor /Borbély/

1634

HAC STEPHANVS TONSOR RECUBANS MOLE QUIESCIT
 QUI DE TORDANA GENTE CREATUS ERAT
 IPSIUS HIC ETIAM NATI NATEQUE QUIESCUNT
 QUINQUAE PIE QU ORAM NOMINA GRATA DEO
 IS DOCTE CELEBREM MEDICINAE EXERCUIT ARTEM
 GRATUS APUD PROCAERES OB QUOD IN URBE FUT.
 JAM DECIES QUIN IS SEPTEM CONJUNXERAT ANNOS
 CUM TULIT IN TUMULUM PALLIDA PARCA SUMI
 MILLE A SEXVENTIS TRIGESIMUS ORDINE QUARTUS
 DIMINE/ae/ CUM PRIMO EST TUNC SUA BUSTA PETIT
 ANNA ERDÉLI AD UM DE STIRPE CREATA MARITO
 MOESTA DEDIT CONJUNX HAEC MONUMENTA SUO.

Az Erdélyi Anna állíttatta síremlék alatt Kolozsvár egykori orvosa pihen. 1584-ben született, ősei Tordáról származtak. Koporsóalakú síremlékének déli oldalán mérőserpenyőt tartó kéz díszelgett B.I. iniciálékkal. Lehetséges, hogy azonos azzal a Rasor Ungarussal, aki 1614. október 14-én iratkozott be az Altdorf-i egyetemre.⁶

5. Erdő Máthé deák

1637

IT FEKSZIK AZ URBAN EL
 NYUGT AZ NEMES ES N
 EMZETES SEPSI SZENT
 KIRÁLYI ERDO MATHE DEAK
 KIT AZ VR ISTEN EZ VILAG
 HBOL SZOLLITOTT KI
 ELETINEK HVSZON H
 ARMADIK ESZTENDEIB
 EN DIE VII FEBRVA
 RY ANNO M D C XXXVII.

Erdő Máthé 1614-ben született, neve után ítélve Sepsiszentkirályon. 1849-ben sírköve még teljesen ép volt.

6. *Joachimus Stegmanus*

1633

/J/OACHIM STEGMANN RUPPIN
 MARCHICUS PRIMU/m/ FAHRLANDIAE
 IN PATISIA ECCLESIASTES POSTEA
 VERITATIS CAUSA CARCEREM
 ET VINCULA PASS/us/ ATQUE IN EXI
 LIUM PULSUS SCHOLAE RACCO
 VIENSIS IN POLONIA SEPTENNIU/m/
 RECTOR TANDEM IN HAC URBE
 OB MORTEM PREMATURA/m/ QUINQ/ue/
 TANTUM MENSES ECCLESIAE
 SAXONICAE MINSTER ET SCHOLAE
 RECTOR VIR PIETATIS ZELO ATQ/ues/
 ERUDITIONE HAUD VULGARI V. ID/us/
 MART/ii/ A/nno/ CHRI/sti/ M D C XXXIII AETATIS
 XXXVIII IN CHRISTO MORT/us/
 UNA CUM PRIVIGNA SUA CHARIS
 SIMA ELISABETHA LANGIA PUELLA
 ANNORUM XIV ET UXURE CHARIS
 SIMA ELISABETHA LUBITZIA
 MATRONA VERE PIA ILLA TRIMESTRI
 ANTE HAC TRIMESTRI POST IPSUM
 DEFUNCTA HIC SEPULT EST
 A sírkő nyugati oldalán:
 EX PSALM/us/ XXXVII V.S.
 REVELA DOMINO VIAM TUAM
 ET SPERA IN EO IPSA
 FACIET ...

A sírkő már 1849 júliusában nagyon le volt süllyedve, anyaga, formája ismeretlen. Lehetséges, hogy testvéréhez hasonlóan koporsóalakú síremlék alatt pihen. Stegmanus Laurentius (Tribander) nevű testvérének síremléke a leírt sírkő mellé helyeztetett.

Joachimus Stegmanus Brandenburgból származott, danzigi állásának elvesztése után a rakowi iskola rektora volt. Innen hívták meg Kolozsvárra 1632-ben.⁷

Segesvári Bálint naplójába a következőket írta: "márt. 10-én délben 1 órakor holt meg az istenfélő bölcs prédikátor száz nation való Joachimus Stegmanus és kevés ideig szolgálhatá az várost az jámbor.

12. martii ugmint Gergely pápa napján temették el Joachimus Stegmanus uramat, és csak 18 hétig szolgálta az becsületes várost, kikben sok betegséget szenvedett".⁸

7. *Adamus Francus et Stephanus /Stennarius/ Pauli*

1655 1672

ADAM /...../ MONUMENTA PERENNIA VIRTUS
 VIVORUM UT COLITAS SEMPER IN ORE DEDIT
 TANQUAM ABRAM NOSTRO FUERAS PEREGRINUS IN ORBE
 AT NAM COELICOLA ES NOS HABET EXILIUM
 AD DIDERAS PRIMAM QUARTO TRIETERDIA LUSTRO
 DUM NOBIS ANIMI EST COPIA FACTA TUI
 HAEC VITAE BREVITAS MULTOS SE FUDIT IN ANNOS
 QUAE SACRO TOTA EST ACTA MINISTERIO

COLLEGAS INTER PRIMUS BIS TEMPORA SENA
INPLESTI OFFICII NOBILITATE PII
TE SED ENIM CUNCTIS PROBITAS AEQUABAT AMICIS
TEQUAE EADEM PROBITAS AEQUAT POLIS

A sírkő déli oldalán:

ADAM /...../ SITUS /...../ QUI PRIMUM PRET /...../
DIVINAE VERITATIS /...../ AECA /...../ A PATRIA /...../
ATQUE IN POLONIAM PROPECTUS ILLUSTRIS QUANDAM

SCHOLAE RACOVIANAE NON SINE FRUCTU INSIGNI PRAEFUIT INDE
ANNS CHRISTI M D C XXXIII HUC LOCORUM TRANSLATUS ECCLESIAE
UNITARIORUM SAXONICAE MINISTERIO FUNCTUS ANNOS FERME XXII ITA
TAMEN UT ALTERAM EJ TEMPORIS PARTEM ANNOS NEMPE XII INMUNERE
SIMUL PARO CHIALI SUMMA TRANSEGERIT INDE DENIQUE EREBUS AC DIU-
TURNIS COLICAE PASSIONIS DOLORIBUS EXAN /...../ SPIRITUM SUB FIRMA
BEATAE RESURRECTIONIS SPE REDDIDERIT DIE XV AUGUSTI ANNO CHRIS-
TI M D C LV AETATIS VERO SUAE LIX STEPHANUS PAULI PASTOR ECCLE-
SIAE UNITARIAE SAXONICAE CLAUDIOPOLITANAE VIGILANTISSIMUS HIC
SITUS EST OBIIT ANNO CHRISTI M D C LXXII XXX OCTOBRIS ANNO VERO
AETATIS XLIII

A koporsóalakú síremlék felső része 1849 októberében már nagyon töre-
dezett volt, innen a szövegbeli hiányosságok.

Frank Ádám 1633 július 27-én érkezett Kolozsvárra a szász unitáriusok
meghívására. Segesvári krónikáját idézzük: "27 juli jövének meg a német pappal
lengyelországból, kinek neve volt Adamus Frank: jó szál legény, nőtlen volt akkor
amikor elhozták, jó hangos szavú; más három lengyel urak is jöttek volt vele
látásnak okáért."⁹ Tíz év után 1643-ban a nagytemplom főlelkészévé választják¹⁰
1655. aug. 15-én 5 órakor meghalt.

"aug. 18-án temették nagy pompával; előbb átvitték a nagy templomba hol
szászul prédikált Ravius Mátyás, magyarul Járai János pap - latin szónoklatot
mondott Pauli István professzor egész élete folyásáról - magyarul búcsúztatta
Árkosi Ferenc tordai rector."¹¹

Pauli István életrajzi adatait Gál Kelemen részletesen közli.¹²

8. Stegmantius Laurentius /Tribander/

1650

...../GERMANO CUM FRATRE DUO JOACHIMO STEGMANNO SEPULTUS
JACET VIR EXCELENTISSIMUS CLARISSIMUS DOMINUS LAURENTIUS STEG-
MANTIUS MEDICINAE ET PHILOSOPHIAE DOCTOR ET ILLUSTRISSIMI PRINCI-
PIS DOMINI /.../ ARCHIATER QUI CUM COSACICI BELlici POLONIA FUGATUS
CLAUDIOPOLIM VENIT POST BIENNIUM MINUS TREMESTRI IN DOMINO DE-
FUNCTUS EST ANNO M D CL DIE III OCTOBRIS/AETATIS SUAE ANNORUM XLII
ET DUORUM MENSIVM POSTQUAM PAUCIS ANTE EUM MANIBUS DUO LIBERI
ALTER FILIUS CHRISTIANUS STEGMANNUS DUO DECENNIS, ALTER FILIOLA
SOPHIA BIMULA FERRE VITA DEFUNCTI ET ANTE GENIT /...../
TUMULO SEPULTI ESSENT.

Joachimus Stegmannus édes testvére. Sírköveik is egymás mellé helyzetettek.¹³

9. Dálnoki /Nagy/ János

1654

/...../
IN TUMULUM REVERENDI VIRI DOMINI JOANNIS DALNOKI CONCIO-
NATORIS ECCLESIAE UNITARIORUM CLAUDIOPOLITANAE FIDELISSIMI QUI

MORTALEM CUM COELESTI VITA IN DOMINO COMMUTAVIT DIE 8. APRILIS
ANNO DOMINI 1654 AETATIS VERO SUAE 47.

A koporsóalakú sírkő északi oldalán:

/...../

EXCEPIT REDUCEM PANNONA TERRA VIRUM
ITALIA ET RAROS EJUS MIRATA LABORES
GERMANUS LARGAS MENTIS AMAVIT OPES
URBS UBI NOSTRA PIOS ADVERTIT CLAUDIA MORES
ILLIUS INSTRUCTUM PECTUS ET ARTE FIDE
FORMANDI COETUM RELIGIONE DEI
DUM /...../ ACTUS ERAT FRUGI ET CONSTANTE LABORE
ORNARET /...../ MORTE SOLTUS OBIT.

Dálnoki (Nagy) János 1607-ben született, valószínűleg Dálnokon

1635 januárjában a paduai artes fakultáson mélyítette el tudását.¹⁴ 1638-ban külföldi tanulmányútjáról hazaérkezett, egyévi kolozsvári tartózkodás után 1640-ben Töröckóra nyert lelkészi kinevezést. 1648-tól ismét Kolozsvárt találjuk. Itt működött, mint lelkész és rektor, haláláig 1654 április 8.¹⁵

10. Joannes /Pellionis/ Enyedinus

1661

HOC TUMULO CONDITUM EST
CORPUS CLARIS DOCTRINA
ET PIETATE CONSPICUI VIRI
JUVENIS JOANNIS ENYEDINI
LECTORIS SCHOLAE MAJORIS
CLAUDIOPOLITANAE DIGNIS
SIMI QUI LUE PESTILEN
TIALI SUBITO CORREPTUS
SUB SPE BEATE IMMORTA
LITATIS SUPREMUM IN DO
MINO CLAUSIT DIEM ANNO
CHRISTI M D C LXI DIE
XI JULII ANNOS NATUS
XXVII

Az 1849-ben helyéből teljesen kidőlt sírkő a szentpéteri iskola rektorának őrizte meg emlékét, aki pestisben hunyt el huszonhétéves korában.¹⁶

11. Breibert Borbara

1640

SEPULCHRUM HONESTISSIMAE AC PIETISSIMAE MATORNAE BARBARAE BRIEIBERT CONSORTIS QUANDAM PRUDEN AC AMPLISSIMI DOMINI JOANNIS KOVACZY VIRI ORDINIS SENATOR/IS/ ESQ/IS/ VITA FUNCTO CONSORTIS PRUDEN AC LITERATISS D/OMI/NI JOANNIS ADAM SENATORIS CONSOLTISSIMI EO AUTEM MARITO CONSORTIS AMPLISS VIRI MARTINI FENESI SENATORIS GRAVISSIMI QUE ANNO D/OMI/NI SEXTENS QUADRAGES SUPRA MILLESIMUM DIE 8 SEPTEM/BRIS/ ANNOR LXVII AETATAE MUBOQ/IS/ CONFERTA IN BEATORUM CONSATIOM LERA TARNSMIGRACIT CUJUS UTRUQUE EX LATERE MORTE IMMATURA SUBLATI NEPOTES STEPHANUS QUI SEXCENTISIMO TRAGENSIMO TERTIO DIE 20 AUGUS/TI/ ET SOPHIA KOVACZY TRIGESIMO OCTAVO SUPRA MILLESIMUM 16 APRIL MUNDO VIX VISI VITATE INVISI OCCUBERUNT QUIESCUNT

A koporsóalakú sírkő északi oldalán:

HAC SUB MOLE CUBAT MATRUM DEVOS ATQUE CORONA

NORMA PUDICITIAE NORMA JUSTITIAE
 ERAE CHARITATAE IAHEL NATIS SIMUL ANNA BEATIS
 ET PIETATE RACHEL SARA SED OBSEQUIIS
 BARBARA PRAECLARA QUANDAM DE STRIPE CERATA
 BREIMERIDUM LAETUS SPIRITUS ASTRA CO/E/LIT
 SECUA SEDECIES COMPLEVERAT OCTOQUE LUSTRA
 PHOEBUS VERTEBAT BARBARA UT ASTRA PETIT
 HIC DULCES FATO RAPTI PRAECOCE NAPOTES
 CONCUBAT HIC STAPHANUS PULCHRA SOPHIA KOVACZ
Ádám János költő második felesége pihen a síremlék alatt.¹⁷

12. Nagysolymosi Koncz Boldizsár

1684

BALTHASAR INTEGRÉ POSTQUAM KONCZ NUMERE VOCE
 EXEMPLO VERI REXIT OVILE DEI
 POST MELIORE SUI SUPER AETHERA PARTE RECESSIT
 DETERIORE REDIT UNDE RECEPTUS ERAT
 ILLA DEO LAETA EST HAEC SASI FRAGMINE TECTA
 HIC JACET AETERNUM FAMA SUPERSTES ERIT
 INTACTI MANEANT MANEANT PER SAECULA MAGNA
 SOLYMOSII CINERES SIT ACER ISTE LOCUS
 SIT SACER ISTE LOCUS PIETAS CUSTODIAT URNAM
 AD CHRISTI ADVENTUM SIT SACER ISTE LOCUS

A koporsóalakú sírkő déli oldalán:

MEMORIA ADM. REVERENDI AC CLARISSIMI VIRI DOMINI BALTHASARIS KONCZ DE NAGY SOLYMOS ECCLESIIARUM UNITARIARUM IN TRANSILVANIA PER XXI. ANNOS EPISCOPI FIDELISSIMI NECNON ECCLESIAE UNITAR CLAUDIACE PER XXIII PASTORIS PRIMARII DISERTISSIMI QUI DIE 16 APRILIS CIJDCCLXXXIV AETATIS VERO SVAE LX DIEM SUUM MAGNO CUM PIORUM OMNIUM LUCTU IN DOMINO PIE OBIIT.

A koporsóalakú síremlék alatt egyházunk tizedik püspöke alussza örök álmát, aki 1624-ben született Nagysolymoson. 1663-1684 között az Unitárius Egyház püspöke.¹⁸

13. Stephanus Eperjesi

1714

THORDA DEDIT VITAM SED CLAUDIA IN URNAM
 URBS PIA ME JUVENEM NUTRIERATQUE VIRUM
 QUAM LICET OFFICIO DOCTORIS TEMPORE QUONDAM
 UT POTUI REXI LEGE FAVENTE DEO
 JUDEX POST FUERAM PRIMUS PRIMO QUE CREATUS
 MUNERE DEPOSITIO HOC ILLICO MORTE PREMOR
 QUOD MORTALIS ERAM MORTALIE SEMINE RODUNT
 PUTRIDA NUNC VERMES CORPORIS OSSA MEI
 QUOD VIRTUTIS AMANS INTER VIRTUTIS AMANTES
 VIXI JAM GUADET MEUS MEA LAETA DEO
 ANNO 1714 5 MARTII AETAT LI.

A koporsófedél alakú sírkő Kolozsvár főbírájának emlékét őrizte. 1683. október 17-én a kolozsvári Unitárius Kollégium diákjaként frequentálni kezd, nov. 13-án felszabadul és togátus diák lesz. 1687. május 17-én rektornak ment át Ádámosra, ahonnan 1689. április 30-án tért vissza Kolozsvárra. 1689-1691 között az Unitárius Kollégiumban a seniori tisztséget töltötte be. 1691. december

31-én búcsút mondott a kollégiumnak. Fényes közéleti pályát futott be. Síremléke 1849 novemberében már nem állt eredeti helyén.

14. Kmita András

EPITAPHIAM

VIRI NOBILISSIMI DOMINI ANDREA KIMITA POLONI
 QUI QUONDAM VERA PRO RELIGIONE PATERNUM /...../
 SUSTINUIT DESERVISSE SOLUM /...../
 /...../ MUNDI FUGITIVA MA /...../
 /...../ COMMODA /...../ AS SPE CAPIEBAT OP /...../
 INCOLA DUM TERRAE VAGUS HAEC DESERTA
 INVENTIT AETHERI PRINCIPIS IPSE DOMUM.

"Az igaz vallásért szenvedett" Kmita Andrásnak őrizte meg e sírfelirat emlékéét.¹⁹

15. Geizanovius János

HAC GEIZAN /...../
 COLEGII /...../
 INVIDA QUEM NOSTRIS RAPUERUNT FATA DIEBUS
 VITAE NEC MEDIUM SOLE PREMENTE POLUM
 VIRIBUS INGENII COMPLEXUS SCIBILE TOTUM
 IGNARUS TECHNAS LUDERE MORTIS ERAT CUI COMITAS
 MISEROS PROCERES CUI GRATIA JUNXIT
 MORTI FERRO TABENT MEMBRA SOLUTA GELU
 /...../

A koporsóalakú sírkő északi oldalán:

BELGCA QUEM GREMIO ET GERMANA ACADEMIA FOVIT
 CONDIDIT HOC TUMULO MORTIS AVARA MANUS
 QUADRAGINTA DEO BIMOS HIC VIXERAT ANNOS
 LOETUS ADIT CHRISTI JUDICIS ERGO THRONUM

A Lengyelországból elűzött unitáriusok Gejzanovics ágának leszármazottja pihen a koporsóalakú síremlék alatt.²⁰

16. Molnos Dávid

1778-1836

HIS/TORIA/
 CHRON/OLOGIA/
 GEOGR/APHIA/
 KOLOSVÁRI
 UNITÁRIUS PROFESSOR
 NAGY AJTAI NÉHAI
 MOLNOS DÁVID
 EMLÉKEZETÉRE
 EGYKORI TANITVÁNYAI
 HÁLÁS ÉRZÉSSEL
 EMELTÉK
 SZÜLETETT 1778
 MEGHALT 1836-BAN

A nyitott könyvalakú sírkő 1849 májusában még teljesen ép volt.²¹

17. Ótordai Székely Miklós

Ó
TORDAI
SZÉKELY MIKLÓS
UNITÁRIUS PÜSPÖK
szül. 1786 aug. 26
meghalt 1843 oct. 9.²²

18. Márkos György

NÉHAI MÁRKOS GYÖRGY
HAMVAI A KOLOSVÁRI U.
NEMES COLLEGUIMBA VOLT
PROFESSORSÁGA 28-dik A' MEL
LETT FOLYTATOTT PAPSÁGA 18-ik
EGÉSZ ÉLETÉNEK PEDIG 63 ESZ
TENDEJÉBEN
OZVEGYÉNEK FEJÉRVÁRI
MARIANAK ÉS KÉT ÁRVÁI
NAK OROKOS SZOMORUSÁGÁRA
JOK TÉTETTEK
NOVEMBER 26-ik 1813.²³

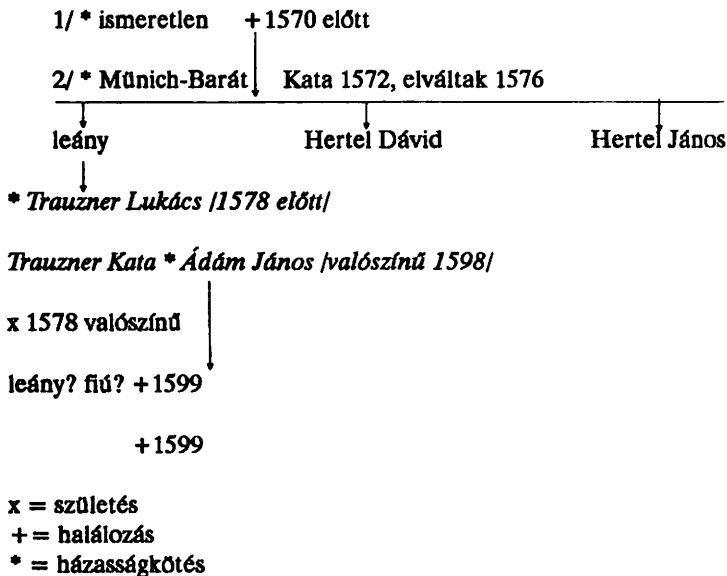
JEGYZETEK

¹ A Házsongárd Európa egyik legrégebb temetője; legrégebb frott alakját Szabó T. Attila Erdélyi Szótörténeti Tárának IV. kötetében így találjuk: "1573: az Harsongardbely zeolek Myveltetesereis eo k. legien gongyok Ne pwstullianak ely".

² Jelenleg a Román Tudományos Akadémia kolozsvári könyvtárának őrzetében.

³ KerMagv. 85.évf. /1979/ 119.l.

Dávid /Hertel/ Ferenc; iskolaigazgató, unitárius püspök

⁴ Kénosi Tózsér János: *De Thipographiis et Thipographis Unitariorum in Transilvania. Bibliotheca Scriptorum Transilvano Unitariorum.* Szeged 1991 163 l.

⁵ Herepei János: *A házsongárdi temető régi sírkövei,* Akadémiai Kiadó, Budapest 1988.

Vö. *Erdélyi Történelmi Adatok* IV. k. Szerk. Mikó Imre - Szabó Károly. Kolozsvár, 1855-1862 (A továbbiakban ETA)

⁶ Szabó Miklós - Tonk Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521-1700.* Szeged, 1992

⁷ ETA IV.k. 203 l.; l. még: Gál Kelemen: *A kolozsvári unitárius kollégium története (1568-1900)* II, Kolozsvár, 1935, 396 l.; Robert Wallace: *Antitrinitarian Biography.* London, 1850. I-III. III.k. 58-64; *Századok* 1892, 307 l.; Herepei János: i.m. 190, 192, 196, 200, 201 l.

⁸ ETA IV.k. 205-206 l.

⁹ Uo.

¹⁰ Fasciculus Rerum Scholasticorum I. 234 l.

¹¹ Fasc.R.S. II.k. 104 l. A fordítás Benczédi Gergelytől származik

¹² Gál Kelemen: i.m. II.k. 527 l.; Vö. Robert Wallace: i.m. III.k. 314 l.; Szabó Miklós - Tonk Sándor: i.m. 2649; Frank Ádámról ld. Robert Wallace: i.m. III.k. 102-103 l.; Herepei János: i.m. 315-318 l.

¹³ Robert Wallace: i.m. III.k. 65 l.

¹⁴ Szabó Miklós - Tonk Sándor: i.m. 1211

¹⁵ Fasc.R.S. I. 273 l.; Fasc.R.S. II. 86 l.

¹⁶ "Collaborator Saxonicae nationis peste correptus moritur. Clarissimus atque doctissimus juvenis Johannes Enyedi s.m. (scholae maioris?). Lector ordinarius nec non p.t. (pro tempore) scholae Sanctopater". Fasc.R.S. II. 178 l.; Vö. Herepei János: i.m. 341 l.; Gál Kelemen: i.m. II. 527 l.; Szabó Miklós - Tonk Sándor: i.m. 1316

¹⁷ Régi magyar költők tára. Budapest 1959-1991. I. 531-532 l.

¹⁸ Vö. Aranyosrákosi Székely Sándor: *Az unitária vallás története Erdélyben.* Kolozsvár, 1839. 140-141 l.; Robert Wallace: i.m. III. 222-223 l.; Szabó Miklós - Tonk Sándor: i.m. 248; Fasc. R.S. II. 194.262.395 l.

¹⁹ Az unitáriusoknak Lengyelországból való kiűzetésekor 1660-ban jöhetett be Erdélybe

²⁰ Aranyosrákosi Székely Sándor: i.m. 178.209 l. l. még: Gál Kelemen: i.m. II. 538 l.; KerMagv. 98.évf. 1991, 42-48 l.

²¹ Gál Kelemen: i.m. II. 466 l.; Aranyosrákosi Székely Sándor: i.m. 177.180 l.

²² Uo. II. 470 l.; Uo. 174-175 l.

²³ Uo. II. 542 l.; Uo. 179 l.

Dr. KÁLLAY ERNŐ

GONDOLATOK EGY JELKÉP ŐRVÉN

Nem kizárt, különösnek tűnhet, hogy egy szerző, a pontosan meghatározott feladat kifejtése elején mentegetőzéssel kezdi mondanivalóját. Teszem azt egyfelől azért, hogy bizonyos elnézést nyerjek azért a merészségemért, miszerint nem szakemberként próbálok megvilágítani egy tárgykört. Másfelől, talán korszerűtlennek tűnik, a mai eltárgyasult világban, jelképek elemzése. Azonban nem elképzelhetetlen, hogy ez a vállalkozás bizonyos tanulsággal is szolgálhat. Ha tévedek, legyen ez bocsánatos bűn.

A mai zűrzavaros és modernnek nevezett időben, ebben a kegyetlen káoszban, a kiutat keresés kátyújában, egyik keskeny ösvény a múltbafordulás. Bőven lenne mit meghányani-vetni ezen a téren, de ez nem célom.

A múltbafordulás egyik módszere a családkutatás, az őskutatás, a jelképelemzés stb. Ebben a tevékenységben nem csak szöveges adatokkal, évszámokkal, helynevekkel, hanem jelkép rendszerekkel is találkozik a kutató. A jelkép rendszerek egyik fontos eleme a címer. Köztudott, hogy a történelemtudomány egyik jelentős ága a heraldika. Egyes szakemberek szerint két részből áll. Az egyik maga a címertan tudománya, amelynek tárgyköre a címer elemeinek története és ezek alkotási szabályai. A másik ág a kivitelezés művészete. Nyugodtan állítható, hogy a heraldika határtudomány.

A kivitelezés művészetének említésével átlépünk a művészetnek térfelére is. Azonban legyen szabad emlékeztetnem arra, hogy amikor a Művészetről -így, nagybetűvel - mint fogalomról beszélünk, nagyon is ingoványos talajon járunk. A Művészet, mint olyan, nem létezik, léteznek alkotó művészek, műalkotások. A fogalom tartalma koronként, szinte állandóan változik. Egy bizonyos, a műalkotás nem csak a maga, esetleg vitatható szépségében terméke a művész alkotó és közlési vágyának, hanem emellett jól meghatározott funkciója van ma is. Így kell szemléljük pl. a barlangfestészet őskori alakzatait, amelyek azt a mágikus hitet tükrözik, ha ábrázolom, akkor birtokolom is, bizton elejtem.

A címer is a funkció jegyében jött létre. A háborús technika szülte. A páncélos fegyverzet hasonló volt a hadakozó feleknél. Megkülönböztető, jól látható jelrendszerre volt szükség, nehogy egymást pusztítsák a hadakozók. A kényszer alakította ki a pajzson, sisakbóbitán, zászlón kifejlesztett jelrendszert. Ezek aztán országokként, családonként állandósultak. A hadi technika változásával ezek a jelek elvesztették funkciójukat, de mint megkülönböztető díszítő formák megmaradtak, sőt tovább éltek, szigorúan meghatározott szabályok szerinti alkotásként. Új funkció alakul ki. Kimagasló tettek jutalmaként adományozták a címert, bizonyos személyeknek. Ennek formáját, használatát és öröklését nagyon szigorúan szabályozták, tekintettel arra, hogy a címeradományozást anyagi juttatás és bizonyos társadalmi előjog is kísérte.

A társadalmi élet változásai sokféle átalakulást hordoztak az idők folyamán. Az ipari forradalom magával hozza az új civilizációs termékek árubőségét is. Létrejön a verseny. Legfontosabb cél a termékek eladása. Új háború alakul ki, a piac háborúja. Az eladhatóságot fokozzák szöveges, hang és képi aláfestéssel.

Megszületik a reklám, köztük a címerszerű jelképek özöne. Azonban alapvető különbség van a szigorú szabályokat követelő címeralkotás és a teljes szabadságot és kötetlenséget élvező reklám között. Ezt minden kultúrember felismeri. Azonban nagyon elővigyázatosnak kell lenni, az általános szabályoktól eltérni nem megengedett.

Tekintettel arra, hogy a nyugati keresztény kultúrkörben mintegy reneszánszát éli a címerkutató, sőt annak használata is, természetesen a heraldika tudományának megfelelő alapon, köteleességként vettem azt a bátorságot, hogy vizsgálódás tárgyává tegyem a mi kisebbségi közéletünkben használatos címereket. Úgy vélem, hiába hangoztatjuk, hogy mi részesei vagyunk a nyugati keresztény kultúrkörnek, ha alkotásaink ezt nem tükrözik. A régmúltban ezen a téren nem mutatkozott hiba. Ezt tükrözik román, gót, reneszánsz, barokk, rokokó stb. építészeti műemlékeink és ötvöstárgyaink. A magunk viharverte, határtalanul tragikus történelmi utunkon - és most mindegy, hogy a magunk, vagy mások hibájából - életformánkban és alkotásainkban mindig éltük ezt az odatartozást. Napjainkban fájdalmasan érezhető eme odatartozás halványulása a reánkzúduló balkánizálódás eluralkodásával. Ennek számbavétele és minősítése nem feladatom. A fenti gondolatok jegyében nem megengedett olyan közéleti címerek használata, amelyek eltérnek a heraldika szabályaitól.

Úgy gondolom, talán nem volt érdektelen az eddig elmondottak előrebozósítása, mert hazai közírásainkban nem gyakran esett szó sem a heraldikáról, sem az ezzel kapcsolatos fogalmakról.

Vizsgálódásom egyik tárgya volt az Erdélyi Unitárius Egyház címere. Ennek eredetéről, adományozásáról, leírásáról semmilyen forrásmunka nem tudósít. Személyes közlésből értesültem, hogy ez a címer a 18. században tűnik fel pecsét formájában (a nagyajtai unitárius egyházközség tulajdonában található). Összehasonlítva az Unitárius Püspökség birtokában levő címereket, valamint a különböző egyházi kiadványokon szereplő hasonló alkotásokat, megállapítható, hogy mindenik más és más jelleggel bír. Közös tulajdonságuk, hogy egyik sem felel meg a heraldika szabályainak.

Ne tűnjék vakmerőségnek, hogy megkíséreljem megszerkeszteni a heraldikai szabályoknak megfelelő unitárius egyházi címet. Ennek kapcsán megpróbálok felvázolni az alkotói menetrendet.

A cél egyértelmű: "Igyetek azért okosak, mint a kígyók, és szelídek, mint a galambok" (Mt 10,16) jézusi felhívás képi megszerkesztése. A kivitelezés kapcsán, tiszteletben tartani a heraldika tudományának nemzetközileg meghatározott törvényeit és szabályait.

Egy címer alkotó elemei: a címerpajzs, a címer képe, a pajzsot díszítő sisak vagy lombkorona és esetlegesen valamilyen jelmondat.

A címerpajzs tekintetében választásom az ún. csücsköstalpú pajzsra esett, mely meglátásom szerint a nálunk nem honos reneszánsz lófej pajzsok barokkos jellegű továbbfejlesztése. A címerpajzs, szélről-szélre, mély ultramarin kék. Felső szélét barokkos aranycirádá zárja.

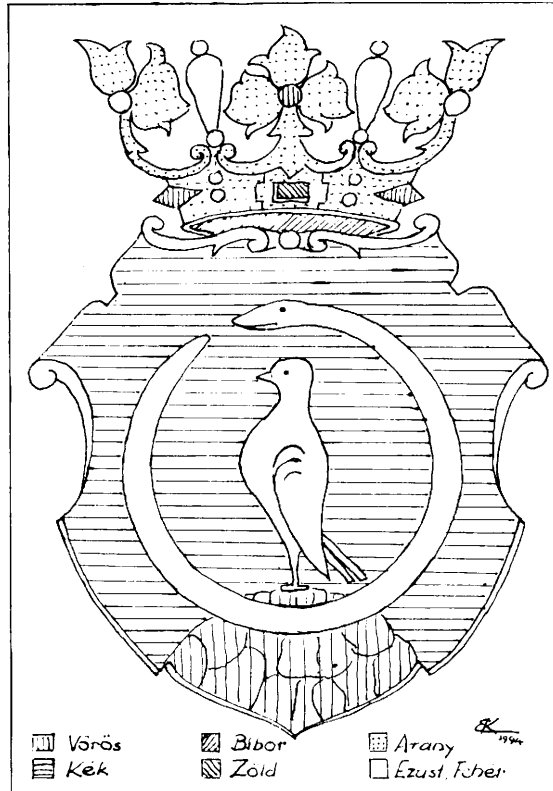
A címerképek kell jelképezzék a bibliai szöveget. A heraldika szabályai szerint, a természetből vett alakzatokat kellett választanom: kígyó, galamb, hegy. Heraldikai törvény, hogy a címerképek nem ábrázolandók a maguk természetű formájukban, hanem a maguk lényegre leegyszerűsített valóságukban. Ezek a képek szimbólumok.

A természetben élő mintegy 800 fajta galamb és 300 fajta kígyó közül elgondolásom szerint, a heraldika szabályainak megfelelően, mind a kígyó, mind a galamb mint jelképszerű fogalom nyer kifejezést. A galamb színe természetesen fehér. De mit csinál a galamb? Szerintem, dacára szelídségének, figyel. A figyelő

galamb mindig felegyenesedik. Így az ábrázolás nyilvánvalóvá vált, a jobbra tekintő, felegyenesedett fehér, figyelő galamb leegyszerűsített formája.

Ugyancsak a kígyó alakjának lényegre egyszerűsített formája kell ábrázolást nyerjen, az ezüstösen csillogó, foltosan díszített kígyó, nem pedig valami meszeszerű szörny.

Végülis hol áll a galamb? Az eddig használatos címereken valamelyes zöldellő dombszerűség szerepel. Meglátásom szerint, ha figyelembe vesszük azt a rengeteg megpróbáltatást, szenvedést, üldöztetést, jogfosztást, amelyen az unitárius egyház az évszázadok során átment, akkor ez a hegy a megpróbáltatások sziklája kell legyen, a maga, veszedelmeket jelképező vörhenyes színével. Ezen áll az immár nem csak figyelő, hanem győzedelmeskedő galamb, a maga szelídségével. Körülöleli az okosság, a kígyó nyugalma.

Mindezt a keményen fogalmazott múltat és jelent jelző valóságot mintegy feloldja egy heraldikai dísz, a pajzsot ékesítő ún. lombkorona. Ez nem uralkodó által viselt vagy államot jelképező tárgy, hanem Nyugat-Európa szerte használt heraldikai dísz, igen változatos formákban. Ennek mintegy erdélyi változatát kiváló heraldikusunk, Köpeczi Sebestyén József alkotta meg az erdélyi valóságnak megfelelően. Szükségesnek tartom ennek leírását. A korona, lombosított díszével, arany színű. A stilizált szőlőlevelet idéző alakzatot barokkos indarendszer fonja össze. A korona abroncsát kétoldalt kúposan csiszolt, a homlokzati lombközeget pedig rozettának csiszolt rubin foglalja el. Az abroncs közepén a homlokzatot téglalapalakúra csiszolt smaragd díszíti. A két lombközötti rést körte alakúra csiszolt hegyikristály tölti ki. Ezt alul és felül igazgyöngy fogja egybe. A két széli lombdísz közepét, valamint az abroncs rubin és smaragd közti

területét ugyancsak igazgyöngy ékesíti. A lombkorona enyhe alulnézetből és szemből ábrázolt, így alján kilátszik a lombkorona bíborvörös bélése.

Azért tartottam szükségesnek ezt az aprólékosnak tűnő magyarázó leírást, hogy pontos magyarázatát nyújtsam a címer heraldikai és a heraldika művészetének megfelelő indoklásnak. Ha címert alkotunk, nézetem szerint különösen a mi különleges helyzetünkben, nem tehetjük ki magunkat a hozzáértők jogos kritikájának.

Természetesen minden közületnek, köztük az Unitárius Egyháznak is jogában áll, olyan címet választania, amilyent óhajt.

A szerzőnek van egy óhaja, és ez ne tűnjék szerénytelenségnek. Úgy vélem, helytálló lenne, erdélyi magyar egyházaink jelképrendszerét egységes alapformára összehozni. Itt elsősorban a címerpajzsra és a lombkoronára gondolok. Természetesen a címerpajzson belül a címerképek az illető egyház jellegét viselnék. Ezzel is jeleznénk, külsőleg is, együvé tartozásunkat. Lehet, hogy ez csak jámbor óhaja a szolgáltni kívánónak. Mindenesetre erre az elképzelésre mindeddig egyetlen, de még értő válasz sem érkezett.

Dacára ennek, úgy vélem, másként nem tehettem.

Kedei Mózes

ANGLIAI ÉLMÉNYEK

1994. január 15-én háromórás repülőút után érkeztem a londoni Gatwick-i repülőtérré, ahol Peter B. Godfrey, a londoni unitárius egyházkör felelős lelkésze várt kocsival és vitt haza szakadó esőben a családi házhoz. Másnap, vasárnap Peter a Lewisham-i gyülekezet templomában végzett lelkészi szolgálatot, ahol én is jelen voltam. Aznap délután megnéztük London nevezetességeit. A városnézést az Essex Church és Essex Hall meglátogatásával zártuk.

Január 17-én, hétfőn érkeztem Manchesterbe vonattal, az állomáson Dr. Leonard Smith igazgató várt a feleségével. A Luther King House-ban a 7-es számú szoba lett az otthonom. A megérkezés napján este 6 órakor az estebéden az igazgató bemutatott az intézetben lakó és étkező hallgatóknak. Az intézet Martin Luther Kingről kapta nevét és öt egyház tartja fenn: a methodista, baptista, református, anglikán és az unitárius egyház. Kívülről nézve nem impozáns épület, de belső elosztása ésszerű és minden tevékenység számára van megfelelő hely. 66 egyszobás háló-tanuló, 14 családi lakrész a házaspáros hallgatók részére, előadótermek, étkezdé, könyvtár, társalgó és sportterem áll a hallgatók rendelkezésére. Nemcsak teológusok laknak benne, hanem világi pályára készülő egyetemisták is. Az intézet napirendje: reggel 8-tól reggeli, fél 9-től reggeli istentisztelet a Chapelben, mely megfelel a mi reggeli áhítatunknak. Az ebédet ki-ki maga oldja meg belátása szerint. Este 6-kor van a dinner, amit magyarul estebédre lehet fordítani.

A nap legkiemelkedőbb eseménye a dinner, amikor a teológus hallgatók és az intézetben lakó egyetemisták találkoznak az ebédlőben. Az étkezés megkezdése előtt bárki elmondhatja közölnivalóját, utána pedig a soros hallgató imádkozik. Az estebéd befejeztével a könyvtár bejárójában kávé és teát szolgálnak fel.

kinek-kinek kívánsága szerint. Ez mindig jó alkalom a beszélgetésre, ismerkedésre, barátkozásra.

Január 24-től az egyetemen egy 24 előadásból álló angol nyelvkurzusra jártam hat héten keresztül. Ötön voltunk a csoportban, rajtam kívül négy japán diák, akiknek angol kiejtése egészen különös volt.

Teológus koromban tudván azt, hogy az unitárius teológiai irodalom nagy része angol nyelven van, elhatároztam, hogy megtanulok angolul. Szerencsém volt, mert az angol nyelvet Dr. Erdő János professzor tanította alaposan és módszeresen. Sokszor mondta, hogy ott vannak a külföldi ösztöndíjak és nincs, aki használja. Ő is tudta, mi is tudtuk, hogy a 70-es évek politikai konjunktúrájában a kiutazás csaknem lehetetlen az állam bizalmatlansága miatt. Mégis számítottunk titokban arra, hogy egyszer megnyílik a kapu nyugat felé. Miután kikerültem gyakorló lelkésznek, folytattam a nyelvtanulást, így nem érkeztem teljesen készületlenül angol földre. Ennek ellenére az első hónap nagyon fárasztó volt. Amikor nem voltam a hallgatók közelében, akkor az újságból írtam ki az ismeretlen szavakat vagy rádiót hallgattam, hogy a fülemben legyen a nyelv.

Az unitárius előadásokra, mely unitárius történelemből, szociológiából, egyházfejlesztés és -szervezésből, valláserkölcsi nevelésből és homiletikai gyakorlatokból állott, rendszeresen eljártam. Ezek mellett más vallású professzoroktól is hallgattam: összehasonlító vallástudomány, istentisztelet és prédikáció, lelkigondozás, keresztény erkölcs, hit és politika címek alatt, melyeket úgy véltem, hogy gyakorlati lelkészi szolgálatomban segítségemre lehetnek. Minden óra végén a hallgatók megkapják az előadás vázlatát. Az előadó mindig hagy tíz percet, hogy az elhangzott anyaggal kapcsolatban kérdéseket tegyenek fel. A tanítás lényege nem az, hogy kész, szájbarágott anyagot adjon, de sokkal inkább keretet, melyet a hallgató tölt ki hozzáolvasás után. A kérdezés nagyon lényeges, az iskolában már a legalsóbb osztályokban arra tanítják meg a gyermeket, hogy okosan, a dolgok lényegére érezve kérdezzen. Tanítási módszerük sokkal praktikusabb és célravezetőbb, mint a miénk.

A teológusok nagy része felnőtt, érett ember, akik mielőtt teológiára mentek volna, valamilyen szellemi pályán dolgoztak. Vannak olyanok, akik életük delén határozzák el, hogy lelkészek lesznek, s még olyanok is, akik hamarabb mennek nyugdíjba, hogy a lelkészi oklevél megszerzése után még pár évet lelkész-ként dolgozzanak. Kevés azoknak a száma, akik egész fiatal korban szánják el magukat a lelkészi pályára. Amikor megérkeztem, felnőtt, érett embereket láttam, nem tudtam, hogy ki a tanár és ki a hallgató, csak miután megismertem őket. Az intézetben ötön voltunk külföldiek: volt közöttünk afrikai, ázsiai, nyugat-európai és én Kelet-Európából.

Első szereplésem február 8-án történt, amikor este 7 órától tartottuk a College-ban a World Church Week alkalmából az ünnepi istentiszteletet, amelyen csak külföldi diákok szolgáltak. Ez alkalommal a 23. Zsoltárt olvastam fel és rövid imádságot mondtam magyarul. Istentisztelet után többen mondták: "különös és érdekes zenéje van a nyelveknek". A szószéki szolgálatot Laurent Ramambasan madagaszkári néger doktorjelölt végezte. Beszédét egy humoros képpel kezdte: három lelkésznek a fiai beszélgetnek: az első azt mondja: az én apám soha nem olvas és mégis tud beszélni, a második: az én apám kapásból mondja a prédikációit, a harmadik: az én apám úgy beszél, hogy nem gondolkozik. Derült is rajta az egész hallgatóság. Beszédének tárgyát a világtestvériség és az egyetemes tanítványság képezte. A beszéd elhangzása után úrvacsorát vettünk, ezután aki akart, meggyújtott egy gyertyát és elmondta, hogy abban a pillanatban mire gondol. Én haza gondoltam.

Laurent Ramambasant nagyon szerettem, ez a fekete diák volt az első, aki bizalmába, barátságába fogadott. Doktori dolgozatát készítette a rendszeres

teológia tárgyköréből, erre három évet kapott egyházától. Szabadidőnkben gyakran összejöttünk egy-egy asztalitenisz partira a sportteremben. Egy ilyen alkalommal, meccs közben megállt kezében az ütő és mosolyogva ezt mondotta: te Mózes, én tudok egy magyar szót, - szeméből fény, arcáról melegség sugárzott felém. Mondjad, mi az a szó, kérdeztem. "Szeretlek" - volt a válasz. Egy kicsit a betűk eltolódtak, de azért értem, mondtam. Azon az este éreztem először, hogy otthonomná lett az intézet. (Folytatjuk)

FELEKEZETKÖZI ISKOLA-ALAPÍTVÁNY

FELHÍVÁS

népünkért, népünk támogatásával

1994. április 16-án Nagyváradon a romániai magyar történelmi egyházak vezetői egyháztestületeik képviselőiben elhatározták a Felekezetközi Iskola-Alapítvány létrehozását.

Alapítványunk, a korábban már megfogalmazott és közzétett Szándéknyilatkozatunk szellemében, a romániai magyar oktatásügy felkarolását, az egyházi és minden más tanintézetünk támogatását, az itthon tanuló és közösségünket jövőben idehaza szolgálni kívánó fiatalok megsegítését célozza.

Úgy véljük, hogy kezdeményezésünk egész népünket szolgálja, mint ahogyan azt is tudjuk, hogy ez a szolgálat csak egész népünk támogatásával lehet eredményes.

Az itt élő magyarság évszázadokon át, nehéz körülmények közepette öntudatosan vállalta az iskola és az egyház fenntartásának áldozatos terhét. Hiszünk, hogy ez a kegyeletes érzésből fakadó áldozatvállalás nem halt ki népünkben. Mint ahogyan hisszük azt is, hogy napjainkban, midőn az egyéni boldogulás, az anyagi jólét hajszolása sokakat eltántorított a közösség szolgálatától, még mindig van bennünk erő és akarat az összefogásra egész népünk jövője érdekében.

Kérjük hűveinket, gyülekezeteinket, vállalkozóinkat és intézményeinket, hogy anyagi lehetőségeik arányában támogassák célkitűzéseink megvalósítását.

Nagyvárad, 1994. április 16.

JAKUBINYI GYÖRGY

gyulafehérvári érsek

TEMPFLI JÓZSEF

nagyváradai rk. püspök

REIZER PÁL

szatmári rk. püspök

SZABÓ PÉTER

temesvári tanácsos

CSIHA KÁLMÁN

erdélyi ref. püspök

TÓKÉS LÁSZLÓ

nagyváradai püspök

MÓZES ÁRPÁD

evangélikus püspök

ERDŐ JÁNOS

unitárius főjegyző

PODHRÁDSZKY LÁSZLÓ

evang. egyet. felügyelő

PÉTER MIKLÓS

ref. teol. tanár

SZÓSZÉK - ÚRASZTALA

KOVÁCS ISTVÁN

PÜNKÖSDI FÁKLYAGYÚJTÁS

ApCsel 2,12-17

Mindig jóleső - valóságos ünnepi - érzés lelkes emberekkel találkozni. A lelkesedés lángja viszi, lendíti előre az emberiséget a fejlődés, a tökéletesedés útján. Ahol épp csak pislákol vagy kialszik a lelkesedés tüze, ott mindig megtorpan és szárnyszegetten hull porba az élet.

Ha pünkösdi ünnepén megkérdezzük, mi volt az első tanítványok páratlan pünkösdi sikerének - ezres tömegeket magával ragadó hatásának - titka, a felhozható okok és magyarázatok tömkelegéből tűzoszlopként emelkedik ki a lelkesedés. Ezzel diadalmaskodtak az apostolok egy olyan világ felett, amely nem tudott lelkesedni.

Az is nyilvánvaló, hogy - mint minden tűz - a lelkesedés tüze is ápolást igényel. "Ha a fa elfogy, kialszik a tűz" - olvassuk a Példabeszédek könyvében (26,20). Ezért is oly megható olyan idős emberekkel találkozni, akik megőrizték a lelkesedés tüzét, és ez valami különös - megfoghatatlan és örök - fiatalságot kölcsönöz egész lényüknek. Évekkel ezelőtt volt egy idős professzorom, akivel a mai napig bármikor szívesen találkozom. Lelkesedésének tüze minden találkozás alkalmával megérinti a lelkemet. Valami nagyszerű, fiatalos erő, lendület és tenniakarás árad belőle, ami mindig "felvillanyoz", lelkesít és új energiákat - valóságos élet- és munkakedvet - szabadít fel! Közeliében értettem meg, hogy az ilyen emberek viszik előre mindig az életet, az emberiséget. Azok, "akik nem ásitoznak soha, és nem mondanak közhelyeket, hanem csak égnék, égnék..." (Jack Kerouac: Úton). A mának sok fáradt-fásult fiatalja megirigyelhetné és tanulhatna tőle! Az ilyen kivételes emberek közelében tapasztaljuk, hogy "az emberek megnőnek, ha valami magasrendű feladat ihleti őket, ha óriási látóköröket szemlélnek. Akiben a nagy kaland utáni szenvedély tüze ég, annak nem nehéz az önfeláldozás". (Huizinga)

Ilyen emberek voltak - így éreztek és cselekedtek - a tanítványok, amikor az első pünkösdi "nagy kalandjára" vállalkoztak. Később még a börtönök falán is áttört e lelkesedés tüze, láncokat tört le és bilincseket pattantott fel, ennek melegét őrzik még ma is az első pünkösdi eseményeiről szóló tudósítások. Nem is csoda, hogy az első tanítványok közvetlen környezete értetlenkedve fogadta a pünkösdi eseményeket. Ámulva-bámulva kérdezték: Ugyan, mi lehet ez? Mások gúnyolódva mondták, hogy a tanítványok édes bortól részegedtek meg. Néró császár - a nagy keresztényüldöző - is csak egyet nem értett a sok hősiessen szenvedő és lelkesen hitvalló keresztény magatartásból: honnan veszik az erőt, hogy Mesterükért még a szenvedést is boldogságnak tartják, és örömmel - lelkesen énekelve - indulnak még a halálba is? Valóban "részegség" volt ez! De nem édes bortól, hanem a jézusi élet és evangélium szépségétől lángrollobbant tanítványi lélek "ittassága", lelkesültsége és átszellemültsége!

Hogyan jellemezhetnénk ezt a pünkösödöt teremtő tanítványi lelkesültséget? Milyen a lelkes ember? Egy hasonlattal érzékeltetném: "Képzeld el, hogy kirándulók indulnak egy magas hegycsúcs megmászására. Vegyük csak szemügyre csoportjukat, pár órával az indulás előtt. Nyugodtan állíthatjuk, hogy az együttes háromfajta elemre oszlik. Egyesek sajnálják elhagyni a vendégfogadót. Úgy gondolják, hogy a fáradság és a veszélyek nem állnak arányban a siker értékével. Elhatározzák, hogy visszafordulnak. Mások nem bájják, hogy elindultak. A nap szépen ragyog, a kilátás nagyszerű. Dehát mi a csudának kellene még följebb menni? Nem jobb-e élvezni a hegyet ott, ahol éppen vagyunk, a rét s az erdő kellős közepén? Le is fekszenek a fűben, körülsétálják a környéket s várják az uzsonna idejét. Végül ismét mások, az igazi hegymászók csakis a csúcsra néznek, hiszen megfogadták, hogy megmásszák. Nekiindulnak, előre. Három embertípus, szíve mélyén mindegyikünk ott hordja e három csíráját. Világszerte e három között oszlott meg az emberiség..." (Teilhard de Chardin).

Nem kétséges, hogy az első tanítványok melyik csoportba tartoztak. Kétségtelenül nem a kényelmesekek és könnyen fáradók, nem is a hamar lemondó vagy megalkuvó élvhajászók, hanem a tüzes szívűek és lángalobbant lelkűek csoportjába! Ők azok, akikről azonnal fel lehet ismerni, hogy Jézushoz tartoztak (ApCsel 4,13); ők azok, akiket úgy lobbantott lángra a Jézushoz való tartozás, mint valami fáklyát; ők azok, akik elsökként értették meg, hogy "Jézus nem tanulókat akart, hanem követőket" (Kierkegaard), és megrészegedtek ettől a felismeréstől. Ők azok, akik a jézusi élet és eszmék szépségétől fellelkesítve "nem spórolnak többé a szívükkel", hanem megteremtik az egyakaratos csodáját, kiérdemlik a szentlélek ajándékát, és ezrek lelkét lángragyújtva: diadalmas pünkösödöt teremtenek a világnak!

Az igazi Jézus-követő ma is ilyen lelkes ember. Meglátszik rajta, hogy Jézushoz tartozik, mert tud lelkesedni és szép eszméért lángragyúlni élni. Tudja:

Úgy szép a tűz, ha lángol / s nem óvatoskodik, / de leég a porig! / Léte nem senyvedés, / füstje, korma kevés, vívja a végtelent, /.../ s tékozlón osztja szét, / a fényt, a fényt, a fényt! / Lobogó, bátor élet, / ez szép és ez igaz! (Bódás János: Füst és fény)

Ki merné tagadni, hogy ilyen lelkes emberekre különösen nagy szükség van napjainkban? Ki ne tapasztalná - közvetlen környezetében is - lépten-nyomon, hogy egyre szaporodik az egykedvű, közönyös és fásult lelkek száma? Azoké a nemtörődöm embereké, akiknek "Minden mindegy", akiknek "Ahogy esik, úgy puffan", akiket semmi szép és igaz nem hevít és nem gyújt szent lelkesedésre... Pünkösöd örök üzenete - többek között - ezt kéri számon tőlünk is: tudunk-e lelkesen, a jézusi eszméért lángragyúlni, "égve" élni? Tudunk-e pünkösdi lelkű emberekként - szívünkkel nem spórolva -, lobogó, bátor életet élni, tékozlón osztva szét a fényt? - Nem szónoki kérdések ezek. Pünkösöd sem emlékünnap - a szentlélek kitöltésének és a keresztyén egyház megalakításának ünnepe - csupán. Mához szóló üzenete épp ezeket a kérdéseket feszegeti, hisz nekünk, keresztyén embereknek ott kell lennünk - ünnep és hétköznapjainkban egyaránt -, hogy fiatalon vagy deres halántékkal, de pünkösdi lelkesedéssel, lángalobbant fáklyaként égve szolgáljuk az embertársat és a közösséget, a jézusi élet csúcsai felé emelő egyakaratos és szeretet megélésével és kiteljesítésével!

Áldott pünkösödöket teremtő, szent lelkesedésre biztassuk-buzdítsuk hát magunkat - a költővel -:

Ne füstölögjek én sem,/mint nyirkos rózse, gaz./Árnyékba, sutba mélyen/ne bújjak mint a gyáva:/ álljak magasztos eszmék/zúgó léghuzatába!/Szelek, lázítatok,/viharak, szítsatok,/ nagy elvek, igazságok,/ti lobogtassatok!/Égjek bár gyorsan el,/lángoló csóvaként,/de míg égek, hadd ontsam/a fényt, a fényt!/(Bódás János: Füst és fény) Ámen.

SZABÓ ZOLTÁN

FIGYELJETEK A BESZÉDRE

(ApCsel 2,12-14)

A történelem döntő, évtizedekre vagy évszázadokra kiható eseményei, amelyek néha napok, hetek, hónapok alatt zajlanak le, a legtöbb esetben a tömeg számára meglepő és zavart keltő körülmények között kezdődnek. Az egyszerű, a mindennapi munkát, küzdelmet folytató embernek nincs ideje, energiája, tudása, jövőbelátása arra, hogy felismerje azt, hogy mi a jó, mi a helyes, mi az, ami előre viszi a világot, vagy akadályozza, visszaveti a haladást, az előrelépést. Pedig ezt mindig csak a sokaság, a tömeg képes megvalósítani: állásfoglalás, küzdelem és sok-sok áldozat árán. Ez az emberiség történelmének örök tanulsága és tapasztalata.

A sokaság, a tömeg mindig igényel vezéregyéniséget, olyan embert vagy embereket, akik tudásukkal, személyes varázsukkal, jövőbelátásukkal, akaraterejükkel, hitükkel, felelősségtudatukkal a sokaságot vezetni tudják. Az élre tudnak állni, a zászlót magasba emelik, irányt mutatnak a minden újban és másban, a megszokottól eltérőben gyanakvó sokaságnak. Mert minden embernek véleménye van, de a legtöbb ember véleményét és magatartását a pillanatnyi helyzet és életkörülményei határozzák meg s csak ritkán a nyugodt, higgadt meggondolás. Megfigyelhetjük ezt úgy a szűkebb, mint a nagyobb közösségekben. Sokszor cselekszik az ember olyant, amit az idő aztán úgy igazol, hogy helyesen tette s ilyenkor megnyugszik a lelkiismerete, de sokszor cselekszik olyant is, amit aztán megbán és szeretné, ha soha el nem követett volna.

Tekintsünk vissza a múltba!

Az Ószövetség népe rabságban, megaláztatásban, nélkülözések, embert és lelket pusztító körülmények között élte életét az egyiptomi fogságban. Ezt lassan, de nehezen már megszokta, sorsába belenyugodott. Éveken keresztül beletörődött viselte keserves sorsát mindaddig, amíg jött egy ember, akit az Úr azzal bízott meg, hogy vezér legyen, hogy változtasson ezen a helyzeten, újra szabad néppé tegye a zsidóságot, visszaadja önbizalmát, méltóságra emelje, megszerveze otthonát, hazát szerezzen neki. Ez az ember Mózes volt.

Mózes felhívta népének figyelmét az együvértartozásra, és arra buzdította, hogy tegyen meg mindent annak érdekében, hogy szabadságát és hazáját, az "Ígéret földjét" megszerezze. Új helyzet teremtődött s ez megzavarta a népet: "...nem hallgatának Mózesre a kislelkűség és kemény szolgálat miatt". (2Móz 6,9). Mózesnek sok küzdelmébe került, amíg sikerült népét meggyőzni a helyes út megválasztására, az azon való elindulásra. Mert a nép gyanakodott, megzavarodott az új körülmények és kilátások hatására. Sok megpróbáltatás és viszontagság után azonban a nép elfoglalta az "Ígéret földjét". A zűrzavar, a kétségbeesés, a bizalmatlanság az otthon megtalálásával megszűnt, mert a nép megtalálta élete értelmét, célját az új haza megteremtésében. Boldog és megelégedett lett.

A reformáció is egy másfélvezéres vallásos felfogást, egyházi szervezetet, formát és hagyományt bontott meg, és újat, mást, változást hozott. Egy lépcső-

fokkal magasabbra emelte a gondolkodásmódot, szellemiséget, vallásos életet. Voltak nagy egyéniségek: Luther, Kálvin, Zwingli, Dávid Ferenc ... Mindenikük az igazságot kereste és akarta hirdetni. A nép körében azonban zavar támadt. Németországban parasztháború tört ki, amely emberi életek ezreit pusztította el. Ezt követte a 30 éves háború, amely Európát még jobban meggyötörte. Népek támadtak népek ellen és egymást gyilkolták, tulajdonképpen nem az eszmékért, meghatározott célokért, hanem azért mert ... zavarban valának", tudatlanságból, hatalomvágyból, mert nem ismerték fel világosan: "Vajon mi akar ez lenni?"

A történelem hosszú sorban őrzi azokat az időszakokat, amelyekben a tömegek között a céltalanság miatt zavar támadt s ez pusztuláshoz vezetett. Ezért szükség volt és van arra, hogy az ember minden ténykedésének jól meghatározott célja legyen és ezt törekedjék megvalósítani.

Egy filmet láttam, a címe: "Híd a Kwai folyón". A film bemutatja, hogy az értelmes cél érdekében végzett munkát az ember még a legmegpróbáltóbb körülmények között is becsületesen és legjobb tudása szerint végzi. A II. világháború idején angol katonák japán fogságba estek. A foglyokat valahol Dél-Ázsiában egy őserdőben helyezték el egy táborban, ahol embertelen körülmények között dolgoztatták. Feladatuk az volt, hogy vasutat és a folyón át hidat építsenek. A munka természetesen lassan haladt. A felvigyázók kegyetlenséggel kényszerítették munkára és ismételten megalázták foglyaikat. A foglyok igyekeztek minden lehetőséget kihasználni, hogy a munkától távolmaradjanak, azt rosszul végezzék, hátráltassák, szándékosan feleslegessé tegyék. Miért dolgozzanak az ellenség javára? Miért dolgozzanak, ha osztályrészük úgyis csak a győtrelem, szenvedés, megaláztatás, nélkülözés? Volt, aki szökéssel próbálkozott, vállalva az őrség gyilkos golyóit, vagy szembenézve az őserdő veszedelmeivel. Tartott ez addig, amíg a táborba egy magasabbrangú tiszt került fogolyként. Ő megértette társaival, hogy a munkának, még ha rabként végzi is az ember, méltósága van. A vasút pillanatnyilag valóban a háborút, az ellenséget szolgálja, de a háborúnak egyszer vége lesz és akkor majd a munkának, melyet végeznek, haszna, értéke lesz. Ezért úgy kell dolgozni, hogy a jövőben mindenki, aki a vasutat és hidat használja, hálával és megbecsüléssel emlékezzék azokra, akik ezt létrehozták, megépítették. Megértette az elfásult, elcsigázott, "megzavarodott" foglyokkal, hogy munkájuknak értelme és értékes célja is van. Ettől kezdve a munka szervezeten, céltudatosan és eredményesen folyt tovább, mert az emberek megértették azt, hogy érdemes munkálkodni, meglátták a helyes utat, azt, hogy mit, hogyan és miért kell dolgozzanak.

Pünkösödöt ünnepeljük! A felolvasott bibliai versek az első pünkösöd eseményeit idézik. Nagypéntek és húsvét után Jézus követői s maguk a tanítványok is a rémület és a reménység, a rettegés és a biztatás, a tétlenség és a cselekvés kényszerét élik át. Tenni kell, de mit és hogyan? Ezen a kérdésem vajúdnak napokon, éjszakákon, heteken át a Jézusnak igazat adó, tanításának helyességében bízó emberek s maguk a tanítványok is. Mindaddig, amíg a pünkösöd napja eljött. A rég várt egyéniség, a megtagadás tüzeben kősziklává edződött ember: Péter megjelenik és "... előállván, a tizeneggyel felemelé a szavát ...".

Jeruzsálemben sokféle ember élt. Különböző nyelveket beszéltek, különböző életfelfogásuk volt, más és más volt társadalmi és vagyoni helyzetük. Volt, aki Jézus tanításait helyeselte és követni akarta, volt aki különböző okok miatt ellenezte, volt aki nem ismerte, volt aki közömbösen fogadta és mitsem törődött vele. Az evangéliumi leírás szerint "És lón nagy hirtelenséggel az égből mintegy sebesen zúgó szélnek zendülése ... És megjelentek előttük kettős tüzes nyelvek ... és kezdének szólni más nyelveken ..." Pillanatok alatt bekövetkezett valami új, más, valami addig ismeretlen. A sokaság álmélkodott: "... és zavarban valának ... Vajon mi akar ez lenni?" Mások gúnyolódtak: "Édes bortól részegedtek meg".

Ebben a zűrzavarban, határozatlanságban, amikor a sokaság nem tudott sem dönteni, sem állást foglalni, lépett elő Péter. Határozottsággal, éleslátással, az események, a cél világos felismerésével, a tömegben rendet teremt, irányt szab, az úttalanságban utat mutat, a sokaság értelmében és érzésvilágában világosságot gyújt. Szól: "... legyen ez néktek tudotokra, és vegyétek füleitekbe az én beszédemet". Ez a beszéd pedig Jézusról szólt, az ő életéről, tanításáról, cselekedeteiről, áldozathozataláról, példamutatásáról. A hitről, hűségről, feladatvállalásról, hivatás teljesítéséről, Isten- és felebarátszeretetről, az evangéliumról: "... vegyétek füleitekbe az én beszédemet", és éljeteztek ezeknek szellemében! Ez volt Péter üzenete az első pünkösd alkalmával, és ez az evangélium üzenete ma is hozzánk.

Nagyon is érvényes ez a pünkösd üzenet ma számunkra és szükségünk van rá, mert néhány éve, különösen Európa keleti felében, valami új, valami más, valami a mi nemzedékünk számára csak lassan, nehezen és homályosan kibontakozóan van megvalósulásban. Az egyének és népek zavarban vannak; félünk, de bizakodnunk kell, sokszor kétségbeesünk, de reménykednünk kell, keressük a helyes utat, de nehezen találjuk meg.

Családok szakadnak szét, nemzedékek kerülnek szembe egymással, népek támadnak népek ellen, emberek hagyják el otthonukat, szülőföldjüket, ifjú családok mondanak le kényelemből, bizonytalanságból fakadó aggodalom miatt gyermekek, életek vállalásáról és neveléséről.

Keressük a segítséget: idegeneknél, várjuk azt társadalmi szervezetektől, egyházaktól, hatalmaktól. Ezt az életet vonszoljuk, hordozzuk, de "zavarban vagyunk", "... Mi akar ez lenni?" - kérdezzük naponként önmagunktól, vagy másoktól. Pedig gondjainkat mi kell megoldjuk és meg is oldhatjuk, ha mindnyájan figyelünk Péter pünkösdüi figyelmeztetésére: "... vegyétek füleitekbe az én beszédemet!". E beszéd a Jézus tanítása, mely megtanít: bízni; bátorít, utat mutat, békét teremt, felelősségtudatot ad, hűségessé tesz, hittel tölt el, becsületre, szeretetre nevel. És több segítséget ad egyénnek és az egész emberiségnek, az idegeneknél, szervezeteknél, hatalmaknál, minden földi érdek vagy ellenszolgáltatás várása nélkül, mert Jézus a legnagyobb hatalom, jóság és szeretet: Isten felé vezet. Ámen.

SIMÉN DOMOKOS

A TEHERHORDOZÓK

Gal 6,5 és 2

Amikor beszédem alap gondolatát olvasom a Bibliából, mindig egy gyermekkori emlékem világosodik meg bennem. Mintha most történt volna. Csépléshez készülődtünk. A cséplőgépet a nehéz tüzes, vaskazán hajtotta. Négy ökröt szedtek össze a faluból, hogy a udvarunkra kihúzhassák a kazánt. Ahogy emelkedni kezdett az udvar, a négy ökör megállott, nem bírta a terhet, talán mert nem tudtak egyszerre húzni. A tanácsalanságnak az vetett véget, hogy kihozták az istállóból a mi két bivalyunkat, befogták, két ember két oldalt melléjük állt, egy-egy vastag bottal verni kezdték a bivalyokat, nagyokat ordított az emberkórus is. A két szerencsétlen állat nekidőlt a tehernek, az orruk majdnem érte a földet.

Megmozdult a tüzes kereke, de nem haladt semmit. Ekkor a két állat az első lábával nekitérdelt és térdencsúszva-mászva kivitte a meredek udvaron a kazánt. A térdükről lement a bőr, a nyakuk a járomtól vérzett, túrták a habot. Én ott álltam az udvar közepén és nagy keservesen sírni kezdtem. A kérdésre, hogy miért sírok, ezt válaszoltam: mert sajnálom az állatokat a tartalékerőt is bedobó teherviselés miatt. Valaki mintha azt is mondta volna, már nem emlékszem pontosan: Legyen büszke, mert kivitték a kazánt, amit négy ökör nem bírt ki. Azóta is sajnálom az állatot, a nagy teherhordozót, de átérzem a gazda büszkeségét is: bírják, viszik a terhet.

Sajnálom az embert a nagy teher alatt, amit vinnie kell. Nem azt a terhet értem ezalatt, amit az ember a hátára vesz, meggörnyed és viszi, hanem azt a terhet, amit értelmében és lelkében kell hordozzon, vigyen a "meredek" életünkben. Sajnálom az édesanyát, ki tehetetlenül virraszt beteg gyermeke ágyánál. Sajnálom a romlott ifjú vagy felnőtt családját. Sajnálom a koporsó mellett álló hozzátartozókat. Sajnálom a városra sodort munkanélkülieket, a szülő nélkül felnövő gyermekeket, az elhagyott öregeket. Sajnálom, mert látom, hogy nincs amit befogjanak a maguk tüzeskazánjuk elébe, erőtlének. Ezért vezetünk a világranglistán az öngyilkosok számával, ezért van zsúfolásig az ideggyógyászat, van annyi reményvesztett, megkeseredett, menekülő ember közöttünk. Lehetünk mindenkit legyőző erősek, izmosak, ha lelkünk csenevész, gyenge. Nem testünkkel hordozzuk a terhet, hanem lelkünkben birkózunk az élet terheivel. Ha gyenge a lélek, ha nem tud a teher mellé állni, oda az életkedv, a bizalom, a belső békesség, oda az ember. Pedig élnünk kell!

A békés élet titka az, hogy mindenkinek a maga terhét hordoznia kell, ahogy Pál apostol is megfogalmazta. Helyettem nem tud hinni, remélni, bízni senki sem. Nekem kell. Ezt csak hittel lehet. A hittel élő ember nem úgy imádkozik, hogy adj Uram kevesebb bajt-nyomorúságot-szomorúságot, hanem így: Adj Uram mindig kellő lelki erőt a bajok, a terhek hordozására. Az elmúlt közel fél évszázad alatt öncsonkítók voltunk, a hitünktől fosztottuk meg magunkat.

A fa, ha letörik vezéragát, önépítőként újat nevel magának. Végy példát a fától. Építs erős hitet magadnak, mert a magad sorsát magad kell viseljed, a magad életét magadnak kell élned... és ezt csak hittel lehet emberként élni, mert mindenkinek magának kell a maga terhét hordoznia. Ha a magad terhét nem bírod, hogy hordozhatod a közösségedét?

Kis közösséged, a család számít rád, apának, anyának, gyermeknek kell lenned abban. Vállalod-e a közös terhet, vagy másra hárbírod a magad felelősségét? Nem elég a kereseted, ha az egészséget a családnak is adod, a lelked is kell, a szereteted, a jóságod. Régebb a szülők 8-10 gyermeket is fel tudtak nevelni, ma egy-két gyermek nem tud egy öreg szülőt elgondozni. Pál apostol figyelmeztetése ma is időszerű: egymás terhét hordozzátok!

Közös terhünk a jövőndő. Hogy milyen lesz az, az tőlünk is függ. Ökológiailag meghúzták a vészharangot: baj van! Szennyezzük veszélyesen a vizet, a levegőt, irtjuk ki a zöldövezeteket, a meg nem született gyermekeket gyilkoljuk. A jövőndő felelősségének a terhét érzed-e? Ez közös teher. Vállalnunk kell, a jövőndőért, Földünkért. Közös gond, közös teher, közös felelősség.

Hogy milyen lesz az öregkorunk és a gyermekeink életvitele, az nem a gazdasági, politikai, jogi helyzetűtől függ, hanem mindezek a világnézetűktől, a lelki beállítottságuktól, vallás erkölcsi alapállásuktól fognak függni. Közös gondunk a gyermek, az amelyik jár az iskolába, de nem jár vallásórára; amelyik éjjel is az utcán bandákba verődve hányódik és amelyiket csak az erőszak látványa tud megnyugtatni. Nem elég az, hogy ki-ki a maga gyermekét neveli, minden gyermek gondja a jövő közös gondja. Mindnyájan felelősek vagyunk ezért és közös terhünk és kötelességünk a gyermekben a jövőndő.

A múltunkban annyi kifogást keresnek és sokszor nem oktanul. Különböző nézőpontból - nemzetiség, felekezet - fogalmazták és írták meg a történelmünk, tele torzítással, gyűlölettel, legendával és mesével. Mindent behuny szemmel én sem vállalom, de tudom azt, hogy mindazt, ami volt, az őseink élték, úgy cselekedtek, ahogy cselekedtek és megmásítani már nem lehet. Azt nekem is vállalnom kell, még akkor is, ha néha teher az ősök cselekedete. A vállalás nem azonosulást jelent.

Most, amikor a nemzetiségi határvonalak kiéleződnek, mikor a gazdasági-erkölcsi-jogi helyzetünk itt a Kárpát-medencében is keményen kezd szorítani, a megmaradás terhét, mert bizony súlyos teher az, nagyon sokan nem vállalták. A nagy "hegyen túlra" vagy külföldre menekítették jobb reményeikkel családjukat, életüket. Jobbik eset az, mikor az anyanyelvi örökség nem károsodik. Rosszabb az, mikor a közösségünkhöz tartozást trombitálják, de az ellentáborból lónek ránk. Öncsonkítók voltak, vannak, kik a közösségünk terhét nem vállalták, az alapigénk szavára süketek maradtak és maradnak.

A nagy közösség, a tömeg vonzóereje felbecsülhetetlen nem csak nemzeti-ségileg, hanem felekezetiileg is. A kisebb egyházközösségeket szorítja, sokszor a peremen kívülre is a nagy tömeg. Az idegenség és a kisebbség érzése otthontalanság érzését kelti. Isten gondviselésében egy család kellene legyen az egész föld emberisége, és nem tudunk még a 20. század 24. órájában sem. A kereszténységnek közös alapja Jézus és tanítása. Ezt a közösséget nem vállalja a kereszténység vagy a benne elfekvő felekezetek. Mindenik a közös alapra építette "lépcsőházát", külön feljáróját tartja egyetlen igaz útnak, feljutni a "tetőre". A másikét igyekszik elzárni, kisebbiteni, zsákutcának mondani. Úgy hiszik a felekezetek, hogy ha "az ők lépcsőházuk kivilágtott, olyan mint egy kirakat, kimezszelt és szép", a közös épület nem romlik meg, a fedél, a szomszédos fal nem romolhat el, omolhat össze. A közös házban lakók bizonyíthatják, hogy a közös házat együtt kell fenntartani, a terhét közösen kell hordozni, mert ha a szomszéd része megomlik, az én részem is omladékká válik. Nem elég magas szinten ökumenizálni csak, mert a kereszténység gyenge pontja a hívek sokasága. Hordoznunk kell hát közösen mindazt a terhet, ami a keresztény elkötelezettségéből felekezeti különbség nélkül mindannyiunkra hárul. A közös teherviselés ebben az értelemben nem azt jelenti, hogy a Jézus tanításának a részéből kiszakítottam a magam részét, hanem azt, hogy összeadjuk a magunk öntudatát, erejét és tehetőségét a közös ügyünkért, a kereszténység eszméinek a diadalra viteléért. Egymás terhét is hordozva. Ne legyünk Jézus öncsonkító közössége, hanem eszméje szerint legyünk az egymás terhének hordozásában önépítő kereszténység.

A közös teherviselésre emlékeztet a kalács-szokás, a radina, a temetési megsegítése, a leégett templomok számára adott segélyek feljegyzései a múltból. Nem idegen tőlünk a gyakorlat, tenni kell.

Közös ügyünk a megtartás, a megmaradás. Aki ezt megérti először ezt munkálja. Jó példa rá a szászok bejövetelekor az egyik alig 200 lelkes kis közösség. Ide, idegenbe költözve, a megmaradást a templomban és az azt körbevevő várban és bástyában látták. Ezért legelőször a templomot, a bástyákat és a falakat építették meg, csak azután a maguk hajlékát, házat. A vártemplom a közös megmaradást, menedéket, a közösséget jelentette. Az egy utcányi ember példát mutatott arra, hogy a magunk egyéni terhe mellett a megtartó közös teherviselés, az összetartás, az összefogás az, ami biztosítja a szebb jövőt, a testvériséget és a jézusi szeretet törvényének a betöltését. Ámen.

JÉZUSRA EMLÉKEZÜNK

1Kor 11,24-25

Jézus utolsó estéje, mint egy jéggel terhes felhő a vetés fölél, úgy nehezedett rá mindenkire az utolsó vacsora alkalmával. Nyomott, ideges volt a hangulat. A tehetetlenség keserősége még nem tudta érzékelni az elkövetkezendő vég teljes valóságát. A tudat, hogy Jézusnak meg kell halnia, még nem érzékeltette a tanítványokban a jövőendő árvaságát. Hűségnyilatkozatokkal bátorították egymást és Jézust is. Szalmalángoltak.

Egyedül Jézus volt az, aki fel tudta mérni nem csak a maga életének elvesztése révén a helyzet tragikumát, hanem egy életmű, egy küldetés sodrásba kerülése döbbsentette meg. Lesz-e élete, utóélete tanításának? Ezt a töprengést, vívdódszt szépen fogalmazta meg Reményik Sándor a "Mi marad meg?" című versében.

Jézus tudta, hogy nem csak az átlagember feledékeny, de még a kiválasztottai, a tanítványok is azok. Tudta, hogy az ember nagyon sokszor rászorul a figyelmeztetésre, az emlékeztetésre. Kell a figyelmeztető emlék! Elvek, eszmék, a láthatatlanok, az érzékelhetetlenek. Tanítása ilyen, halálával halványulhat.

Amint így töpreng, ránéz az asztalra. Azon a húsvéti bárány mellett ott van a kenyér és a bor, az, ami az éló embernek minden nap többször is kell, él vele otthon vagy idegenben. Hasonló vagyok a kenyérhez és az italhoz! "Az élet kenyérhez és az élet italához", fogalmazta meg újra önmagát. Itt a kenyér, egész, s ha szétosztom mindenkinek adok, az egy kenyér mindenkinek jut, szétosztva is az egységre emlékeztet, táplál. A kenyér és az ital által leszek figyelmeztető, emlékeztető, egységre buzdító, gondolta Jézus. Vette a kenyeret, megtörte, miután megáldotta, vette a poharat, megáldotta és rendre a tanítványoknak adta. Ez volt az utolsó vacsora, ez lett az "Úrvacsora".

Az Úrvacsorával kapcsolatban ahány keresztény felekezet van, annyiféleképpen gondolkoznak, emlékeznek és fogalmaznak. A felekezetek többségének az utolsó vacsora történetéből a legfontosabb rész az a jézusi kijelentés, hogy "ez az én testem..., ez az én vérem". Azt próbálják a maguk hitében valamilyen formában elfogadhatóvá, tanná fogalmazva, a híveket az utolsó vacsora asztala mellé ültetni.

Akkor a tanítványok a kenyeret ették és a bort itták. A késői keresztények azt próbálják magyarázni hitelvükben, hogy az úrvacsorával Jézust veszik, eszik valóságosan vagy lelkileg.

Minket, unitáriusokat Jézusra emlékeztet az úrvacsora. A magunk hitét ésszerűen és a jézusi gondolatmenetben meg tudjuk magyarázni. Jézus a példázatok szemléltetésében tudta az elvont dolgokat a legvilágosabban szemléltetni. Az utolsó vacsora alkalmával is a kenyér és a bor hasonlatával egy példázatot mondott, önmagát, tanítását hasonlítottá hozzá. Olyan vagyok, mint a kenyér, mintha az én testem lenne; olyan vagyok, mint a bor, mintha az én vérem lenne. Ha a történetet felidézzük, a szavak értelmén látjuk, hogy csak egyszer mondotta a hasonlítás szavait, de a példázat, a hasonlat lényegét, mind a kenyér, mind a bor kiosztásakor elmondta. Kétszer ismételte meg az érthetőségért példázata lényegét: "Valahányszor ezt cselekszitek, az én emlékezetemre tegyétek"! Önmaga emlékéét hagyta figyelmeztetésnek, emlékeztetőnek mindennapra.

A mi hitünk szerint minden úrvacsora-vétel alkalmával Jézusra emlékezünk, ahogy meghagyta, ahogy kihangsúlyozta akkor. De a kenyérrel minden nap élünk, minden nap megszomjazunk. Gondolunk-e minden nap Jézusra? Cselekszünk-e minden nap Jézus szerint? Erre adj választ, ha ma most, gondolatban odaülsz az utolsó vacsora asztala mellé és itt most úrvacsorát veszel. Emlékezzél életed számvetésével. Ámen.

PÁLFI DÉNES

ISTEN ÜZENI: SZERESSETEK

1Jn 3,11

János apostolról azt tartja a keresztény hagyomány, hogy az egyetlen Jézus tanítványa közül, aki természetes halállal halt meg. Róla szól a következő történet. Előrehaladott kora ellenére prédikálni akart, de a beszédét gyengesége miatt már nem tudta elmondani. Ennyit azonban mégis szólt a gyülekezethez: Gyermekeim, szeressétek egymást! Bizonyára sokszor mondott gyönyörű, szíveket megmozgató, lelket erősítő beszédet, de ez a rövid mondat volt - állítják kortársai is - életének legrszebb, legmeghatóbb prédikációja.

A mélyen érző ember tudja, hogy mindez igaz. Hisz van-e meghatóbb és szebb dolog annál, mint amikor a szeretetről beszélünk, teszünk bizonyosságot szóban és cselekedetben? Van-e meghatóbb és szebb dolog annál, mint amikor Isten üzenetét továbbítjuk, mely égi hullámokon szüntelenül árad, sugárzik az emberi szívek vevőkészüléke felé? S hogyan szól ez az üzenet? Úgy, ahogy felolvastam a Bibliából: "Mert az az üzenet, amelyet kezdettől fogva hallottatok, hogy szeressük egymást!"

Ezt üzeni nekünk Isten már évezredek óta. Közel 2000 évvel ezelőtt már ott visszhangzott Jézus ajkán, aki Isten és a felebarát, a testvér szeretetét emberi létünk alapjának tekintette. János apostol élete utolsó prédikációjában is a szeretetről beszélt, s a róla elnevezett levélben is szüntelenül az egymás iránti szeretetről tanít, int. Pál apostol megírta a szeretet himnuszát, amely emelkedett, áhítatos hangnemben dicsőíti a legrszebb emberi érzést.

S azóta elhangzott millió prédikációban és millió szószékről, templomban, hogy szeressétek vagy szeressük egymást, vajmi kevés vagy legalábbis nem megnyugtató hatással. S ezzel sajnos még a kereszténység sem dicsekedhet. Hiába tanította Luther Márton, a nagy reformátor már fél évszázaddal ezelőtt, hogy: "Akik keresztények akartok lenni, Istent ismerni akarjátok, akik látjátok és tudjátok, hogy Isten csupa reánk áradó szeretet, vegyétek is mindezt szívetekre s ugyanezt tegyétek felebarátaitokkal". Az akkori ún. keresztények mindezzel mitsem törődve véres vallásháborúkban tiporták sárba a szeretetet, némították el Isten emberi szívek felé szálló üzenetét, s ha akadt, aki a szeretet és a hit szavára figyelve, bátor szívvel ennek az üzenetnek a továbbítója lett, kiközösítették, meghúrcolták, börtönbe zárták, kivégezték.

Jóval később - századunkban - Schweitzer Albert ezeket tanította: "A kereszténységnek arra van szüksége, hogy teljesen áthassa Jézus szelleme és igazi küldetésének megfelelően a belső elmélkedés és a szeretet élő vallásává magasz-

tosuljon". Igen, erre lett volna szükség, de ehelyett két olyan világegés, vérzivataros világháború következett, amelyben halálra ítélték a szeretetet, testvér ölt testvért, s a beteges önkény és zsarnokság ült diadalt mindezek felett.

És ma? Hogy állunk ma a szeretettel? Bizony elmondhatjuk ma is, hogy: "A világ borzalmas, értelmetlen. A reményt, hogy minden értelmetlenség és borzalom mögött értelem lappang, csak azok őrizhetik meg, akik mégis szeretnek". (Dürrenmatt) Megőrizni a reményt, mely borzalmak és értelmetlenségek után egy jobb világot ígér, csak szeretettel lehet, s a jobb világot akarók legfontosabb tennivalója, teendője egymást, minden embert szeretni!

Egy bölcstől azt kérdezték, hogy melyik idő a legfontosabb az ember életében, ki a legfontosabb ember és mi a legfontosabb tennivaló.

A bölcs ezt felelte: "Az egyetlen fontos idő a jelen, mert csak a jelenben rendelkezhetik az ember önmagával. A legfontosabb ember az, akivel a jelen pillanatban épp dolgunk van, mert senki sem tudhatja, lesz-e még valaha más emberrel dolga. A legfontosabb tennivaló pedig az, hogy ez iránt az ember iránt szeretetet tanúsítsunk, mert az ember életének célja egységgyedül az, hogy minden ember iránt szeretetet tanúsítson".

Mintha a Szentírás szavát s benne Isten üzenetét hallanánk újra: szeressetek!

Isten e szép üzenetét továbbítottam én is nektek hét éven és egy hónapon keresztül. Próbáltam Isten szócsovéként tudtokra adni, szívetekbe vénsni, elmétekbe írni, mint unitárius kereszténységünk lényegét. Lehet, hogy sokszor halk szóval és szárnyaszegett lendülettel, sokszor elkedvetlenedve az üres templompadok láttán vagy befele hulló könnyekkel tragikus temetések alkalmával, de mindenképpen hirdettem nektek az örömmüzenetet, Isten nagy ajándékaként, boldogan, hogy hirdetője lehetek annak.

Igaz, sokszor úgy éreztem, pusztába kiáltó a szavam, s mégis hittem, hogy a lélekbarázdák egy része égettarva várja, szomjazza az evangélium magját, áldott esőjét, igazságát és szépségét, s majd termést hoz szeretetben, hitben, a lélek drága gyümölcszeiben. Ha ezt nem hittem volna, nem álltam volna itt, ezen a helyen, alkalomról alkalomra.

S próbáltam tettekkkel, a szeretet cselekedeteivel is alátámasztani szavaimat, hitemet, Dávid Ferenc szavainak értelmében: "A hit olyan legyen, hogy szeretet által cselekedjék". Amit hirdettem a szószékről, arról próbáltam bizonyosságot tenni a hétköznapiokban is, hogy lássátok: nem halott az én hitem és élő bennem az irántatok való szeretet. Mert nem tudom úgy elképzelni a lelkeszi hivatást, hogy egyet mondok és mászt cselekszem!

S melyek voltak a szavaimat igazoló cselekedetek? Akinek volt szeme a látásra, láthatta. Érezhette mindenki közületek - akár tisztelettel és szeretettel viszonyult hozzám, akár nem - hogy nem vagyok személyválogató, nem teszek különbséget ember és ember között, hanem egyformán szeretettel viszonyulok mindenkikez.

Aztán akinek szeme és szíve volt láthatta, érezhette, mennyire szívemen viselem a gyülekezet lelki és anyagi értékeinek sorsát. Mindezek foglalataként a templom állott szívem középpontjában, amelyek veletek együtt - hisz másként nem is lehet - igyekeztem megtartani épségben, mert ez a szent épület, amely fásult szívek, közömbös lelkek, üres padok fel szüntelen visszhangozza a szeretet üzenetét, szimfóniáját egyszerű szószékével, felcsendülő orgonájával, zúgó hangjaival, égbekiáltó tornyával. Ezt megtartani a továbbiakban is szent kötelességetek, szeretetetek valós bizonyossága lesz!

Van egy mondás: a pap csak fecske. Igen, én is csak egy fecske voltam itt, de fészket raktam, papilakot építettem az irántatok való szeretetem jeleként. Ám dicsérjenek meg cselekedeteim, amelyekért Istent illeti köszönet! Mint ahogy

Titeket is megdicsérnek cselekedeteitek, mindenkit érdeme szerint! A lelkeszi lakás szép épülete csak azok dicséretképpen és azoknak köszönhetően áll, akiknek szívében, lelkében volt egy mustármagnyi hit, egy búzaszemnyi áldozatkészség, s egy csipetnyi jó fzt adó szeretet, Isten és ember, egyház és gyülekezet iránt. Azoknak, akiknek lelkében ott visszhangzott és soha el nem múlt az Isteni üzenet: Szeressétek egymást!

Nyilvánvaló, hogy az ilyen életek egyszerűségükben is értékesek, mert az egyik nagy író, Jack London vallomása szerint: "Ha csak egy szikrányi szeretetet adtál a világnak, nem éltél hiába".

Az ilyen életekkel, hívó lelkekkel, szerető szívekkel léphetünk előre bármilyen téren, apró, szikrányi szeretetükből összeállt a gyülekezetet megtartó erő. Csak sajnálni lehet azokat, akik nem zárkóztak fel melléjük, hanem közömböségükkel, érdektelenségükkel, rosszindulatukkal vagy egyéb gyarlóságukkal fékeztek és mérgezték a gyülekezet életét, méltatlanokként nemcsak az emberek, de Isten szeretetére is. Pedig mennyire más lett volna minden, ha Isten üzenete halló fülekre és érző szívekre talál mindenkinél, s megnyilatkozik alkotó, emberhez méltó cselekedetekben!

Mindezek felett már késő bánkódni, keseregni. A fontos az, hogy a jövőben meghalljátok mind és megcselekedjétek Isten szeretetre ösztönző üzenetét, s én hiszem, minden más, jobb lesz, mint a jelenben.

A pap csak fecske. Igen, fecske vagyok, s mert lassan itt az ősz, hát útra kelek: hazafelé. De ahogy tavasszal visszajönnek a fecskék, úgy fognak visszaszállni gondolataim, érzéseim ide, s visszaszáll irántatok való szeretetem, lelkem legmagasztosabb megnyilatkozásaként. Lesz-e fészek szívetekben befogadni visszaszálló szeretetem? Nem tudom. De azt tudom és hiszem, hogy itteni ténykedésem Isten örök üzenete marad, még meg nem szűnő erővel, visszhangozza az őszinte szívekben: szeressük egymást! Amen.

EGYMÁS TERHÉT HORDOZZÁTOK

Gal 6,2

Életünk szakadatlan teherhordozás, s mindannyian teherhordozói vagyunk. Bár gondtalannak szoktuk nevezni a gyermekkort, ha visszagondolunk, rájövünk, hogy gyermekkorunknak is voltak gondjai, terhei, amelyeket akkor, gyermekfejjel súlyosnak éreztünk, s amelyeken most, felnőtté érve, csak nevetni, mosolyogni tudunk. A gondok, a terhek azonban nem maradtak a gyermekkorbán, velünk jöttek, s ahogy nőttünk, úgy nőttek ók is velünk. S ma már újra érezzük a ránknehezedő gondok, a nemegyszer vállainkat-lelkünket roppantó életterhek súlyát.

Milyen kínos és gyötrelmes lehet annak az embernek az élete, aki egymaga, társ nélkül hordozza életterhét, akinek nincs kivel vagy nem is akarja megosztani bajait, gondjait, szenvedéseit. Nem csoda, ha egy idő után összeroskad a teher alatt.

S mennyire más annak az élete, akinek a vállára, szívére, lelkére nehezedő teher, nyomás könnyebbé lesz, megoszlik, mert egy másik váll, szív, lélek segít a teherhordozásban. Aki embertársában testvérre, teherhordóra talál, terhe felére csökken, s bánata örömmre fordul; aki így megtapasztalja a súlyos életgondok roskasztó nyomása alatt is, hogy van szeretet a világon.

De talán még nála is boldogabb az, aki segíteni tud, testvére terhét hordozhatja, mert tudja, hogy "csak azok lehetnek közülünk igazán boldogok, akik megkeresték és megtalálták a mások szolgálatához vezető utat". (Albert Schweitzer) Az ilyen nem csak hallja, de cselekszi is Pál apostol felhívását: "Egymás terhét hordozzátok, és úgy töltsétek be a Krisztus törvényét". Ez az örök szabály érvényes, sőt kötelező minden emberi közösségre, társadalomra, népre, egyházra. De mennyire érvényes és kötelező ezek alapsejtjére, a családra, hisz e nélkül nem beszélhetünk a szó igaz értelmében közösségről, együttéléstről.

Milyen szép, békés, boldog az a család, házasság, ahol ez az apostoli meghagyás a hitvallás, az alapszabály. Ahol kéz a kézben, vállvetve hordozzák a terheket, ahol nemcsak az örömeiket osztják meg, de minden gond, probléma megoldásában együtt vannak, ahol így tudnak szólni egymáshoz: a te terhed, a te könnyed, a te fájdalomad és szenvedésed az enyém is, ahol az önzetlenség teremt csodás és áldott összhangot. Itt nem fellengzős jelmondat és szállóige, hanem cselekedetekkel igazolt tény és való az einsteini mondás: "Csak azt az életet érdemes végigélni, amelyet másokért élünk".

S ahol így, önzetlenül egymás terhét hordozzák, ott alázat van - szép keresztény erény, hisz "csak az tudja elhordozni akár a kicsi, akár a nagy terhet, aki alázatos". (Kodolányi János)

S ahol önzetlenség és alázat van, ott szeretet is van, s ott betöltik a Názáreti Jézus törvényét: Szeresd Istent teljes szívvel, lélekkel, elmével és erővel és felebarátod, mint magadat. Olyan törvény ez, amely nem helyez kilátásba büntetést, de önmagát bünteti, aki nem él e törvény szerint.

Március 20-át frunk, s e nap szomorú emléknapja a három évvel ezelőtti marosvásárhelyi eseményeknek. Amikor is ahelyett, hogy az együttélő testvérekkel egyetértésben vállainkra vettük volna közös, súlyos terheinket, azok még súlyosabbakká lettek, s azóta állandóan nehezülnek a közénk ékelődött meg nemérés, ellenségeskedés, gyűlölet miatt. Amikor is nem Jézus törvényének, a szeretet törvényének betöltése mozgatta meg a szíveket összedobbanásra, a kezeket kézfozásra, ölelésre, de azok a szívek csordultig teltek haraggal és keserűséggel, s az ökölbe szorult kezek testvére lesújtó kaini dorongokat, fejszéket és vasvillákat szorongattak!

Hány házasságban és családban látjuk ugyanezt mérsékelten, kicsiben, ahol Jézus, a szeretet törvényének fittyet hányva, egymás gondjával, terhével mitsem törődve, az önzést, a haragot, a közömbösséget részesítik előnyben, felmérhetetlen károkat okozva az emberi lelkekben.

Itt nem is érvényesülhet Jézus mondása: Arról ismernek meg, hogy az én tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek. A felolvasott bibliai vers e mondást így tükrözné: Arról ismerik meg, hogy Jézus törvénye szerint éltek, ha egymás terhét hordozzátok.

Ti, kedves Ifjak, akik most elindultok egy közös úton, közös célok felé, véssétek a fentieket eszetekbe, szívetekbe, s ne csak útjaitok, céljaitok legyenek közösek, de mindig közös a teher is, aminek elhordozásában egymásnak szeretettel segítsétek!

Szilágyi Domokos költőnk írja: "... az élet, a/ reménytelenül szeretett:/ egymásra-utaltság, s az egymásra-utaltság legmagasabb fokon szervezett/ formája a szeretet". Egymásra vagytok utalva, de - hiszem - ez sohasem lesz terhes, ha Jézus törvényét betöltve, jézusi lélekkel, szeretettel hordozzátok terheitek, ha közös életetek a legmagasabb fokon szervezett formában: szeretetben élitek.

Ebben Isten is segítőtok lesz. Ámen.

ESZMÉK, GONDOLATOK

Túlélni és építeni, és élni és újra építeni, ez volt a mi életünknek Istentől ránk mért kötelessége. *(P. Károni János)*

Erdély fogja megmutatni, mit művelhet s mennyi szerencsét áraszthat az emberek közé tiszta szándék, mértékletesség, állhatatosság a férfiúi elszánás. *(Széchenyi István)*

Meg kell tennünk minden lehető arra, hogy a múlt életének díszéből, a színes és kedves emlékekből minél többet összegyűjtsünk és megmentsünk. *(Kelemen Lajos)*

Ami boldogság van a világon, az mind a másoknak nyújtott szolgálatból ered, s ami szomorúság van a világon, mind önzésünkből származik. *(Kőrösi Csoma Sándor)*

Be kell látnunk:/ Ha kérdeznek, becsületesen/ felelni kell./ A harcot becsületesen fel kell venni,/ az úton becsületesen/ végig kell menni,/ a szerepet becsületesen/ el kell játszani,/ keményen és tekintet nélkül. *(Dsida Jenő)*

Ha már nincs többé igazságosság a földön, akkor nem érdemes az embernek élnie. *(Kant Immanuel)*

Életünk nagymértékben attól függ, hogy mi magunk milyenné tesszük. *(Samuel Smiles)*

Egyetlen dolog van, amely erősebb, mint a világ minden hadserege, és ez a gondolat, amelynek eljött az ideje. *(Victor Hugo)*

A kudarc nem más, mint lehetőség arra, hogy intelligensebb módon újra-kezdjük. *(Henry Ford)*

Az élet egyik legszebb jutalma az, hogy aki őszintén próbál másoknak segíteni, az saját magának is segít. *(Ralph Waldo Emerson)*

Amint visszatekintünk életünkre, azt látjuk, hogy azokban a pillanatokban éltünk igazán, amikor a szeretet vezérelte cselekedetünket. *(Henry Drummond)*

Az ember szelleme legyen kemény, a szíve pedig lágy. *(Jean Cocteau)*

Ez a legnagyobb summa, fiam, amellyel a szeretetet megfizetni lehet: maga a szeretet. Ne sajnáld, ha többet adsz ebből másnak, mint amennyit mások tenéked. Örülj ennek, hisz ekkor te vagy gazdagabb. (*Benedek Elek*)

Próbáltam hű maradni Hozzád/ a nagy hitehagyások idejében,/ bár bérül érte soha nem reméltem,/ hogy enyém lesz a hatalom s az ország. (*Rónay György*)

Nagy bajomban mindig csak azt mondtam: Isten kezében vagyunk/ és vagyunk a legjobb helyen. (*Bartalis János*)

Miként az óceán, minden áramlik és érintkezik, ha megérintesz valamit egy helyen, a világ másik végén visszhangja kél. (*Dosztojevszkij*)

Nem tudunk szeretni, csak ha előbb szeretetet kapunk, nem tudunk változtatni, ha előbb mi magunk meg nem változunk! (*J. Ziemer*)

Az igazságnak elég egyszer szellemben megjelennie, hogy aztán soha semmi se tudja megakadályozni, hogy mindent meghódítson és léngba borítson. (*Teilhard de Chardin*)

EGYHÁZI ÉLET - HÍREK

Egyházi Képviselő Tanács

1994. május 18-án tartotta II. évnegyedi rendes ülését. Tárgysorozatán szerepeltek: a március 23-május 16. között elnökileg elintézett fontosabb adminisztratív és gazdasági ügyekről szóló jelentés, a Misszió Bizottság május 17-i ülésének jegyzőkönyve, a Nyugdíj- és Segélypénztárral kapcsolatos ügyek, Jenei Dezső főgondnok egyházszervezési javaslatai, a Teológiai Intézet I. évfolyamára felvehető hallgatók létszáma - öt fiú és egy leány -, az egyházköri közgyűlések választásainak eredményei, a ODFIE küllődombói Konferenciájának és a Zsilvölgyi unitárius tanulók nyári táborozásának támogatása, Felekezeti Iskola-Alapítvány, építési- javítási segélyek megállapítása és a Számvevőség jelentése az egyházi központ anyagi helyzetéről.

Lelkészi értekezletek

A II. évnegyedi lelkészi értekezleteket 1994. június 8-10. között tartották. Tárgyát: dr. Rezi Elek. "Az erőszak kihívásaival kapcsolatos társadalmi és vallás-erkölcsei felelősség" és Vetési László: "A romániai szórványmagyarok helyzete és lelkigondozása" c. előadások képezték.

Egyetemes Lelkészi Konferencia

1994. június 23-24. napjain Székelykeresztúron tartotta ülését, melynek keretében a következő előadások hangzottak el: Bencz Dénes: Egyházunk 1989 előtt és után; Jakab Dénes: A lelkészi érdekvédelmi szövetség működési szabályzatának alapelvei; Szombatfalvi József: Egyházunk új szervezeti szabályzata.

Az értekezlet alkalmával megválasztották a lelkészek érdekvédelmi szövetségének vezetőségét: elnök Szombatfalvi József, jegyző Szén Sándor, pénztáros Vass Mózes. Ezenkívül minden egyházkör megválasztja a maga elnökét, aki egyben a szövetség alelnöke is.

Lelkésztovábbképző tanfolyam

1994. június 27-július 2. között tartották meg a folytatólagos lelkésztovábbképző tanfolyamot, az előző évi bibliai, rendszeres teológiai, egyháztörténeti és gyakorlati teológiai tematikával. A tanfolyamon, mint meghívott előadó, dr. Tapolyai A. Mihály professzor tartott négy előadást.

Lelkésznevelés

A teológiai intézetben a II. félévi vizsgaidőszak 1994. május 10-június 23. között volt. Közben a pünkösdi ünnepek alkalmával a hallgatók legációk szolgálatokat végeztek.

Az évváró istentisztelet június 26-án volt, a szószéki szolgálatot dr. Erdő János főjegyző végezte. Az intézeti évváróünnepélyt szintén június 26-án délután tartották, amelyen az áhítatot Kovács István teol.tanár végezte.

Dávid Ferenc Egylet

1994. április 24-én és június 19-én tartotta folytatólagos felolvasó üléseit. Az elsón Szász Ferenc brassói lelkész "Mit ér az ember, ha magyar és unitárius", az utóbbin dr. Bodor András "Szentkatolnai Bálint Gábor emlékezete" címen tartott előadást. Mindkét felolvasó ülést zeneszám és szavalat egészítette ki.

Személyi változások

Balázs Sándor, székelykáli lelkész, meghívás alapján, kinevezést nyert 1994. május 1-től a szentgericei egyházközségbe.

Török István, medeséri segédlelkész, választás alapján, 1994. június 1-től kinevezetett az olthévízi egyházközség rendes lelkészének.

Kászoni K. József homoródszentmártoni lelkész 1994. június 1-től állásáról lemondott, és meghívás alapján a budapesti Hőgyes E. utcai egyházközség lelkészi állásába nyert kinevezést.

● **Balázs Sándor** beiktatását a szentgericei egyházközség 1994. június 19-én rendezte meg. Az új lelkész Gal 6,2 alapján tartotta meg beköszöntő beszédét. A beiktatást Kolcsár Sándor esperes végezte. Balázs Sándort köszöntötték: Kiss Mihály beszolgáló lelkész, Szén Sándor az egyházkör nevében, Rigmányi Benjamin a helybeli református gyülekezet részéről, Farkas Dénes levéltárnok az egyházi központ nevében. Az egyházközség részéről Iszlai Bálint, Sárosi Klára, Zilinszki Tünde és Erdei Tünde köszöntötték.

● **Az LARF - Unitárius Világszövetség** Teológiai Konferenciáját 1994. július 18-23. között tartja, Egyházunk meghívására, Kolozsvárott. Tárnya: "Vallás és emberi jogok".

● **A Dávid Ferenc Ifjúsági Egylet** szokásos évi konferenciáját 1994. július 28-31. napjain tartja a küküllődombói egyházközségben. Az előadások témája: Bizalom, barátság, boldogság.

● **Megrongálták Dávid Ferenc dévai emlékművét** 1994. május 20-június 10. között. Az emléktábla magyar és angol nyelvű részét összetörték, a román feliratos rész épségben maradt. Az E.K.T. a szükséges intézkedéseket megteszi az emléktábla helyreállítása érdekében.

● **Dr. Jakubinyi Györgyöt, Erdély új római katolikus érsekét** 1994. április 21-én iktatták be. Elődje, Bálint Lajos, megromlott egészségi állapota miatt mondott le és II. János Pál pápa 1994. április 8-án nevezte ki utódját, Erdély sorrendben második érsekét.

Dr. Jakubinyi György 1946-ban született Máramarosszigeten. 1969-ben szentelték pappá. Négy évig Rómában tanult; húsz évig tanított a gyulafehérvári Hittudományi Főiskolán; majd 1990. tavaszán lett az akkori megyéspüspökké kinevezett Bálint Lajos segédpüspöke.

Az új érsek beiktatására a gyulafehérvári székesegyházban került sor.

● **Az angliai unitárius egyház** 1994. április 8-11. között tartotta évi rendes közgyűlését Carmarthenben. Az egyház új elnökének Michael Tomlin világi egyháztagot választották meg. Roy Smith, nyugalmavonuló főtitkár helyébe Jeffrey J. Teagle világi egyháztagot választották. A szokásos "Essex Hall" előadást prof. Leslie J. Francis tartotta "Believing without belonging" címen. A

közgyűlés határozata értelmében 1994-1995-ben az egyház központi kérdését a valláserkölcsi nevelés képezi.

● *Az emberiség vallási megoszlása* az 1994-es Világatlanach adatai szerint: a Föld lakóinak egyharmada, 1,8 milliárd ember keresztény, második helyen , 971 millióval az iszlám, harmadik helyen a hinduizmus áll 733 millió hívővel, negyedik helyen a buddhizmus, 315 millióval.

● *Konrád Raiser, az Egyházak Világtanácsának főtitkára*, az Evangéliumi Lutheránus Egyház területi konferenciáján állapította meg, hogy: Az egyházaknak és a keresztény embereknek egymással kell megbékélniük, mielőtt hitelt érdemlően és hivatásosan közvetítik a békét az emberek között. Számos, a világon előforduló mai konfliktus esetében a keresztény egyházak legalább annyira hibásak a válság kialakulásában, mint amennyire a későbbiekben annak feloldásán fáradoznak.

Halottaink

Májay Endre ny. lelkész, 69 éves korában, Bruckhausenben (Németország) elhunyt. 1925. november 30-án született Nagyenyeden. Teológiai tanulmányait a Protestáns Teológiai Intézet Unitárius Karán végezte 1946-1950 között. Mint lelkész a torockói és brassói egyházközségben szolgált 43 éven át 1950-től 1993. október 1-ig. Nyugalomba vonulása után Németországba telepedett ki. 1994. április 13-án temették Bruckhausenben.

Fülöp Elemér ny. lelkész, 85 éves korában, 1994. június 5-én Kidében meghalt. 1910. április 17-én született Kidében. Teológiai tanulmányait a kolozsvári Unitárius Teológiai Akadémián végezte 1928-1933 között. Mint lelkész működött a kidei egyházközségben 1933-tól 1979-ig. A kidei templom cintermébe temették. A temetési szertartást Bíró Barna városfalvi lelkész végezte, a sírnál Sebe Ferenc lelkész mondott búcsúbeszédet.

Bartók Béla, a magyarországi unitárius egyház főgondnoka, 84 éves korában , 1994. június 17-én elhunyt budapesten. A Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra. A temetési szolgálatot Bencze Márton egyházi elnök végezte. Egyházunk képviselőjében dr. Szabó Árpád rektor és András György előadótanácsos vettek részt a temetésen.

Emlékük legyen áldott!

KÖNYVSZEMLE

A székelykeresztúri Orbán Balázs - volt unitárius - gimnázium 200 éves története. Szerkesztette Fekete János. Kiadta az Unitárius Egyház és a székelykeresztúri Orbán Balázs gimnázium. 1993. 211 l.

Az 1989-es változás után nagy hagyományú erdélyi iskoláinknak erkölcsi kötelessége szembenézni a múlttal. Bár még nem térhetnek vissza egykori alapító és fenntartó egyházaik kebelére, de tudatosítani kell a diákokban, szülőikben és tanári karban is, hogy kiknek az áldozatkészségéből létesült az iskola s kik tartották fenn évszázadokon keresztül. A kommunista uralom négy évtizede ugyanis mindent elkövetett, hogy a múltat elhomályosítsa, a hagyományokat kiirtsa. Ezalatt csak néha-néha állt be olyan enyhülés, amikor egy-egy évforduló alkalmával a múltra is tekinthettek. Mert a múlt veszedelmes megtartó erőként jelentkezett.

Az iskolák leghatásosabb múltidézésére az évfordulós ünnepségek adnak alkalmat, s ezek legmaradandóbb emlékei az iskolatörténetek. Miféleképpen a millennium idején központi felszólításra összeállították a legtöbb tanintézet történetét. Azután - néhány kivételtől eltekintve - csak kisebb emlékfüzetek - albumok születtek. Újabb az 1960-as évek végén és a 70-es években elején néhány megcenzúrázott iskola monográfia készült, mely felvázolhatta a századfordulótól eltelt időszak eseményeit is. A különösen nagymúltú iskolákkal az 1970-es évektől a művelődéstörténet kutatói kezdtek el szakszerűen foglalkozni.

Ilyen előzmények után egy iskola történetének megírói kétféle út között választhatnak: vagy a régebbi művek tudományos pontosságra törekvő adathalmozó módszerét alkalmazzák, vagy az elmúlt évtizedek évfordulós monográfiáinak megfelelően a teljesség igénye nélkül, a kéznél levő források felhasználásával felvázolják az iskola múltját. Lényeges különbség: ma már nem kell a cenzúrára is gondolva válogatni az adatok között, tompítani a megállapítások életét.

A most megjelent, Fekete János által szerkesztett iskolatörténet valahol a két lehetőség között egyensúlyoz. Felépítését tekintve a múlt századvégeken szokásos fejezetbeosztást alkalmazza. Különválasztja az alapítás, építkezés, ki-fejlesztés, felszerelés, diáksegélyezés, didaktikai munka, önképzés, iskolai ünnepek mozzanatait. Mindegyikkel egy-egy fejezet foglalkozik, de így elkerülhetetlenek az állandó ismétlések, s csak mozaikokból tudja az olvasó valamely korszak összképét felrajzolni. Szerencsésebb lett volna az iskolatörténeti korszakonkénti felosztás: mindegyik korszakban ki lehetett volna mutatni a fő jellemzőket, s azt is, ami negatívumnak számít.

A székelykeresztúri Unitárius Gimnázium - aránylag nem túl bonyolult - története világosan kínálja a korszakolást. A homoródalmási zsinaton 1793. július 10-én történt megállapítástól kezdve 1856-ig, az ötosztályos gimnázium beindulásáig, a szaktanár-rendszer bevezetéséig (esetleg 1870-ig: az emeletes épület befejezéséig) számítható az első korszak. Ennek fő eseményeit az építkezések képezik. A következő korszakhatár 1914-1915 lehet. E második periódus nagyrészt a kolozsvári egyházi központtal folytatott küzdelem jellemzi. A központ ugyanis négyosztályúra akarta lefokozni, a helyi vezetés viszont hatosztályú-

ra szeretne volna kifejleszteni a gimnáziumot. Végül az 1904-től megkapott államsegéllyel beindul a VI osztály, majd a Pákey Lajos tervezte új egyemeletes épület 1914 novemberi átadása lehetővé teszi a VII., s következő tanévben pedig a VIII. osztály beindítását. Így lesz főgimnázium az iskolából. Megható az a szeretet, önfeláldozó támogatás, amivel a székelység körülvette ezt az intézményt. A tanítványok hálája is egész sor adományt, alapítványt eredményezett. Elég itt csak Demeter Jánosra, Berde Mózsára és Jakab Elekre utalni. Az első világháborútól az államosításig (1948-as tanügyi reformig) tartó korszak sem nélkülözi a létküzdelmet. 1921-től az állandóan változó román tantervek bevezetése, majd a tanárok képességvizsgálója, a megszigorított érettségi sorvasztja az iskolát. S mindehhez járul az Egyházi Főtanács határozata, hogy anyagi okokból 1931-től háromosztályú gimnáziumra fokozza le a tanintézet ugyanakkor gazdasági iskolát létesít melléje. Újra összefog az unitárius székelység. Az egyház lehetővé teszi, hogy a felső tagozatot társadalmi úton tartsák fenn. S 1937-ig a tanárok többletmunkájára, adományokra támaszkodva működik e négy osztály. Akkor újra beiktatják költségvetésüket az egyházi közalapba. Talán csak a bécsi döntést követő pár esztendő jelent valamelyes nyugalmat az iskola életében. Aztán a négy átmeneti év után 1948-tól 1989 decemberéig az egységes román kommunista szellemű állami iskolahálózat tagja lesz ez az intézet is. 1977-ben nem kerülheti el az ipari "átalakítást", s a már 1963-tól beindított román tagozat is mind dominánsabbá válik, 1987-től az igazgató is e tagozat képviselője.

A székelykeresztúri Unitárius Gimnáziumnak - mivel fenntartását szfvügynek tekintették - a történetét többen is megírták. Nagyajtai Kovács István a Keresztény Magvetőben (1872), Sándor János igazgató pedig az alapítási centenáriumra (A székelykeresztúri Unitárius Gymnasium történelme. Székely-Keresztúr, 1896). Ez jóformán minden adatra kiterő tekintélyes kötet. Az 1926-os nagy diáktalálkozó emlékére a Keresztúri vendiások albuma örökíti meg. Ünneppé tették a fennállás 140. és 150. évfordulóját. Gálfalvi Samu, illetve Péter Lajos állít össze kötetet ezekre az alkalmakra. 1968-ban az iskola évkönyvét is felújítják, s ebben Ütő László jegyzi a 175. évforduló történeti dolgozatát. Ilyen előzmények után az új iskolatörténet íróinak nem volt túlzottan nehéz dolguk. Az első évszázadról mindent megtaláltak Sándor János könyvében. 1944-ig terjedő eseményekről az 1880 óta rendszeresen megjelenő, több-kevesebb adatot tartalmazó értesítők tájékoztatnak. Ezekhez a sajtó és az egyházi irattár is kiegészítéssel szolgálhatott. A nehézségek az 1940-es évek közepén kezdődnek.

Még az államosításig terjedő pár évről készült jelentéseket őrzi az egyházi levéltár. Ami azután történik, azt nehéz bemutatni. Egyrészt minden központi parancsra, egységes előírás szerint kellene hogy alakuljon. Másrészt azonban mégis sikerült az iskolák többségének egyéni szint vinni az események sorába. Azt, ami egységes volt, jól tükrözik az iskolai irattárak, az utasítások és jelentések. Ami viszont eltérő, eredeti, arra a még élő szemtanúk (tanárok, diákok) többnyire emlékeznek. A székelykeresztúri új iskolatörténet ezzel a közelmúlttal nem nézett szembe. Egyedül az Önképzés fejezetben találunk pár utalást a népköltészeti gyűjtésekre, a színjátszásra, a táncsoport és néhány kör tevékenységére, a diákfolyóíratra (Rügyek). Ezek is pontos adatolás nélkül fordulnak elő. Nem írnak semmit a tanári munkáról (normák alakulása, tanításon kívüli köteleltségek), a pionír- és KISZ-munka romboló hatásáról és kevés pozitívumáról, az elrománosítási törekvésekről, a tantárgy-versenyekről, a végzősök továbbtanulásáról. Nem veszik számba az utóbbi háromnegyed század neves tanárait és tanítványait. Ezekre csak néhány hivatkozás történik. Pedig e négy évtized történetét is egyszer fel kell dolgozni. Mert jóllehet, a szemtanúk jórésze még él, de ez már történelem. S meglehet, száz év múlva lehetetlen lesz világos képet rajzolni erről a sötét korszakról.

Az iskolatörténet legsikerültebb része a Függelék. Itt adatszerűen közlik az igazgatók, oktatók, nevelők-könyvtárosok-laboránsok névsorát, az alkalmaztatás idejét, a tanulólétszám osztályokra lebontott statisztikáját 1800-tól 1993-ig, végül a tanulók névsorát 1813-tól 1992-ig. Mintaszerű összeállítás.

Fodor Sándor, Fekete János, Pitó Ilona, Bartos László, az iskolatörténet írói, az alapítás 200. évfordulójára elsősorban azt foglalják össze, amit a ma diákjának-tanárának tudnia kell az iskola régebbi múltjáról. S ennek összeállítása, a már meglévő anyag átszűrése nem kis munka lehetett. Jó, hogy az Unitárius Egyház felismerte az ügy fontosságát, támogatta a kötet megjelentetését. A keresztyuri tanárok lelkes munkájára utal az Orbán Balázs név újbóli felvétele (1990), az Orbán Balázs mellszobor leleplezésén, (1991), az alapítás 200 éves fordulójának megünneplése (1993), újabban az unitárius osztály beindítása. Bizonyára akad majd köztük valaki, aki foglalkozzék a közelmúlt történetével. A kötetet dr. Molnár István lektorálta. Ajánlását Szabó Gyula jegyzi. Tizenhét jól kiválasztott fényképfelvétel képezi az illusztrációs anyagot.

Dr. GAÁL GYÖRGY

ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

A Keresztény Magvető előfizetési díja belföldön 6000 lej, melyet a lelkészi hivatal útján vagy közvetlenül az egyházi központban (Episcopia Unitariana, 3400 Cluj-Napoca, B-dul 22 Decembrie nr. 9.) lehet befizetni.

Az előfizetési díj a nyugati országok részére évi 12 dollár.

Annual subscription from abroad \$ 12 (postage included) should be sent to the Unitarian Church Headquarters, B-dul 22 Decembrie nr. 9, 3400 Cluj-Napoca, Romania

